

Az Igazságügyi Minisztérium
Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága

**MÓDSZERTANI
FÜZETEK**

1986 4

Belső használatra

MÓDSZERTANI FÜZETEK

AZ IGAZSÁGÜGYI MINISZTERIUM
BÜNTETÉSVÉGREHAJTÁS
ORSZÁGOS PARANCSNOKSÁGA

Kézirat gyanánt

Szerkeszti:
a szerkesztőbizottság

Elnök:
Nagy Tibor bv. vezérőrnagy

Tagjai:
Fejes Imre bv. alezredes,
dr. Illovszky Vladimir bv. ezredes,
Kudor Zoltánné bv. őrnagy,
Palotás Miklós bv. ezredes,
Vincze Tamás bv. ezredes

Szerkesztő: Bánki Erika

Szerkesztőség:
1054 Budapest V., Steindl Imre u. 8.

A fotókat készítette:
Doba Károly, Zimmermann Béla

86—4631 Szikra Lapnyomda,
Budapest

Felelős vezető:
Csöndes Zoltán vezérigazgató

TARTALOM

-
- 1 DR. RASKÓ GABRIELLA: **Az élősdű bűncselekmények elkövetőinek kriminológiai vizsgálata**
-
- 9 FÓRUM
-
- 9 DR. KÖVÉR ÁGNES: **Egy egészségnevelési kísérlet tapasztalatairól**
-
- 18 TAPASZTALATCSERE
-
- 18 MÁTHÉ ZOLTÁN: **Gondolatok az őrparrancsnok ellenőrző tevékenységéről**
-
- 25 TÁJÉKOZTATÓ
-
- 25 DR. KÁPLÁR ZOLTÁN: **A fogvatartottak halálózásáról — tíz, visszamenőleg értékelt év adatai alapján**
-
- 30 VÉGHÉ DR. MÜLLER ANIKÓ: **Az elítéltek képe a férfi- és a női szerepekről**
-
- 34 ÉVFORDULÓ
-
- 34 DR. NÉMETH GYULA—TURBÓK ATTILA: **Egy intézet centenáriuma (Sopronkőhida '86)**
-
- 47 ZIBRINYI KÁROLY: **A tiszthelyettesképzés tíz éve**
-
- 50 A BV TÖRTÉNETÉBŐL
-
- 50 DR. KABÓDI CSABA—DR. MEZEY BARNA: **A szabadságvesztés-büntetések történelmi előzményei**
-
- 61 SZEMLE
-
- 61 Nemzetközi tapasztalatok
-

Az élődsi bűncselekmények elkövetőinek kriminológiai vizsgálata

A társadalmi beilleszkedési zavarokat vizsgáló országos kutatási főirány keretében megvizsgáltunk néhány parazita jellegű bűncselekményt. Így a Büntető Törvénykönyv 266. §-ában meghatározott közveszélyes munkakerülést, a 204–206. §-okban meghatározott üzletszerű kéjelgést és ennek elősegítését, valamint a kitartottság miatt indult és jogerős bírói ítélettel befejezett ügyeket.

A téma időszerűségét a fenti bűncselekményeknek nem annyira mennyiségi előfordulása, mintsem növekvő társadalmi veszélyessége igazolja. Az Elnöki Tanács 1984. évi 19. számú törvényerejű rendeletének 2. és 19. paragrafusa, mely a Büntető Törvénykönyv módosítása során kiterjeszti a közveszélyes munkakerülés tényállási elemeit és bevezeti a szigorított javító-nevelő munkát¹ mint büntetési nemet, szintén ezt a felismerést támasztja alá. A problémakör aktualítására mutat az is, hogy az MSZMP XIII. kongresszusa társadalmi életünk negatív jelenségei közé sorolta a parazita beállítódás visszasságait, melyek széles körben keltenek társadalmi felháborodást. Ezek sorában pedig a korrupciós és egyéb visszaélések mellett kiemelt jelentősége van az általunk vizsgált bűncselekményeknek.

Ami a közveszélyes munkakerülést illeti, évente 1100-1200 bűncselekmény válik országosan ismertté. Ha a szabálysértési eljárásokat is figyelembe vesszük, akkor ez a szám a nyolcvanas évek elején 3000-3600. Végezetül pedig, ha a rendőri szervek évi fellépését nézzük, akkor megállapíthatjuk, hogy 15 000 személlyel szemben intézkedtek ilyen jellegű magatartás miatt. A közbiztonsági szolgálat 1983-ban közel 9000 kóbor-csavargó életmódot folytató személyről adott jelentést.²

Noha vizsgálatunk kizárólag a bűncselekmény miatt elítéltekre vonatkozott, nem téveszthetjük szem elől, hogy ezek mögött a bűncselekmények mögött egy, a társadalomra veszélyes magatartási körnek sokkal szélesebb bázisa húzódik meg. A kérdés fontosságának megítélésénél azt is figyelembe kell vennünk, hogy bár a témánkat képező négy élődsi bűncselekmény kimutatható terjedelme viszonylag kicsiny, egyfelől igen jelentékeny latenciával kell itt számolnunk, másfelől az itt vizsgált bűncselekmények társadalmi veszélyessége — a háttértényezők, a járulékos bűncselekmények, továbbá azok társadalmi hatása miatt — jóval nagyobb, mint az elkövetéseké önmagukban. Ezt a vizsgálat tényszerűen is alátámasztotta.

¹ A Módszertani füzetek 1985/4-es számának hasábjain már beszámoltunk a szigorított javító-nevelő munka bevezetéséről. A közeljövőben e büntetési nemmel kapcsolatban jogszabály-módosítás várható. Erről természetesen szintén tájékoztatjuk majd olvasóinkat következő számaink valamelyikében. (A szerk.)

² *Borbarát Béla*: A parazita életmódot folytatók elleni rendőri fellépésről. *Beltügyi Szemle* 1983/3.

A latenciát illetően elsősorban arról van szó, hogy e cselekmények (nemcsak az üzletszerű kéjelgés és a hozzá kapcsolódó elkövetési formák, de a közveszélyes munkakerülés is) nem bizonyíthatók olyan terjedelemben, mint ahogyan előfordulnak. A városiasodás nagymértékben megkönnyíti leplezhetőségüket. Budapest világvárosi jellege elősegíti a lumpen elemek újratermelődését, ugyanakkor itt és a többi nagyvárosban bőven adódik alkalom az illegális szállás- és rejtőzködési helyek felhasználására, a gazdasági élet pedig egyre több alkalmi munkát tesz lehetővé.³

Mindez azt jelenti, hogy az élődsi bűncselekmények vizsgált típusainak egy része nem jut a hatóságok tudomására, más részüket pedig bizonyítási és egyéb eljárási nehézségek miatt nem vonják felelősségre. Így az évente nyilvántartásba vett 1000-1200 közveszélyes munkakerülés vétsége és az évi 100-200 üzletszerű kéjelgés és kapcsolódó bűncselekményei csak a valóság egy szeletét tükrözik.

A téma jelentőségét az adja, ami az élődsi magatartásnak mellékterméke: a társadalomra való veszélyesség. Az elkövető nem mindig tehetetlen, passzív parazita. Gondoljunk a csak közveszélyes munkakerülőkre, a csak üzletszerű kéjelgést folytatókra, illetve az ehhez hasonló cselekményeket együttesen elkövetőkre.

A közveszélyes munkakerülés törvényi tényállásához fűzött miniszteri indoklás szerint büntetőjogi szempontból az a munkaképes személy folytat munkakerülő életmódot, aki annak ellenére nem vállal megélhetést biztosító munkát, hogy nem rendelkezik a létfenntartást biztosító anyagi javakkal. Ez a szituáció már önmagában is potenciális veszélyhelyzet, ilyen feltételek között ugyanis az egyén önfenntartása biztosítására illegális cselekményre kényszerül még akkor is, ha ez gyakran csak később következik be, és egyáltalán nem lepleződik le. Ezért közveszélyes a munkakerülés önmagában is, de kísérőjelenségeiben és hatásaiiban különösen. Kísérőjelenségeken a járulékosan elkövetett bűncselekményeket értjük. Ilyenek a vagyon elleni cselekmények (lopások, betörések, csalások, a gépkocsik feltörése), valamint a tartási kötelezettség elmulasztása. Nem ritka azonban a garázdaság, az okirat-hamisítás, a magánlaksértés és a testi épség elleni cselekmény sem.

Hasonló a helyzet a prostituáltaknál és a belőlük élő többi parazitánál. Ezek az elkövetési formák még a közveszélyes munkakerülésnél is ritkábban állnak meg önmagukban. Itt a leggyakoribb járulékos bűncselekmények: a devizavétségek és -büntettek, az ittas személyek sérelmére elkövetett rablások, lopások, a testi épség elleni cselekmények meg az üzérkedés.

Az élődsi, munkakerülő életmód következményeinek és hatásainak veszélyességével kapcsolatban hangsúlyozzuk, hogy növekszik a csavargó, munkakerülő fiatalok részvétele a bűnelkövetésben. Ezek mintegy felénél a parazita életmód egyéb bűncselekmények elkövetésébe torkollott. Megemlítendő, hogy igen szoros a kapcsolat a parazita életmód vizsgált két formája (a közveszélyes munkakerülés és a prostitúció) és az alkoholizmus között. Az évente ismerté vált bűnelkövetők mintegy 20-25%-a vagy alkoholtól befolyásolt állapotban követi el cselekményét, vagy italozó életmódja miatt. Ezt a vonatkozást is figyelembe kell vennünk, amikor a téma társadalmi veszélyességét mérlegeljük.⁴

Arról sem feledkezhetünk meg, hogy a paraziták vizsgált csoportjai széles körű társas kapcsolatokkal rendelkeznek, így életmódjuk, felfogásuk, magatartásuk negatív hatásai nem elhanyagolhatóak. Különösen áll ez a fiatalokra, pontosabban a csövezőkre és a látszólag könnyen élő, jól kereső prostituáltakra. A paraziták különböző típusai egyaránt demoralizálóan hatnak környezetükre.

³ Csiba István—Bodor Endre: A fővárosban élő lumpen elemek helyzetéről. Belügyi Szemle 1983/4.

⁴ Margittai Domokos: A közveszélyes munkakerülőkkel szembeni rendőri eljárásokról. Belügyi Szemle. 1981/10.

Célkitűzésünk az volt, hogy a korábban említett négy bűncselekmény miatt indult és jogerős ítélettel befejezett ügyeket hosszabb időn át vizsgálva feltárjuk a rendelkezésre álló, kriminológiailag releváns jellemzőket és levonjuk a lehetséges következtetéseket. Ezekből foglalok most össze néhányat.

Az empirikus kutatás köre

Vizsgálatunk 254 olyan — jogerős bírói ítélettel befejezett — ügyre terjedt ki, amelyben 1978 és 1983 között büntetést szabtak ki.

Az ügyek 81%-át első fokon a Pesti Központi Kerületi Bíróság tárgyalta, így vizsgálatunk alapvetően a fővárosi helyzetet tükrözi. (Megjegyezzük, hogy az 1983. évi egységes rendőrségi és ügyészségi statisztika adatai szerint az üzletszerű kéjelgésnek és a hozzá kapcsolódó, ismertté vált bűncselekményeknek a 70,3%-át, a közveszélyes munkakerüléseknek pedig 38,3%-át követték el Budapesten. A bírósági statisztikából is hasonló kép bontakozik ki.) A 254 ügyben 313 elítélt szerepelt, 163 férfi és 150 nő. 93%-uk egyedüli terhelt volt az ügyben (bár volt tizenhat terhelt ügy is!), 20%-ukat más bűncselekmény miatt is elítélték.

Az országos statisztikában a vizsgált bűncselekményeken belül az elkövetők 80-90%-át csak közveszélyes munkakerülés, illetve közveszélyes munkakerülés miatt is, a fennmaradó 10-20%-ot pedig az üzletszerű kéjelgés és a hozzá kapcsolódó cselekmények miatt ítélték el. Nálunk a következőképpen alakult ez az arány. Az elítélteknek több mint a háromnegyed részét, 237 vizsgált személyt mondott ki bűnösnek a bíróság közveszélyes munkakerülés miatt. A férfiakat illetően ez az arány 83%, a nőket illetően pedig 67% volt. A 163 férfi elítélt közül 136-ot csak közveszélyes munkakerülés, 27-et pedig csak üzletszerű kéjelgés elősegítése, illetve kitarottság miatt vontak felelősségre. Ez utóbbinak valószínűleg az az oka, hogy számos kitarotott és néhány elősegítő esetében nem lehetett a közveszélyes munkakerülést bizonyítani.

Ha kivetítjük a 313 elítéltre a 237 közveszélyes munkakerüléssel és a 118 üzletszerű kéjelgéssel kapcsolatos esetet, akkor egyes elkövetőkre két elkövetés jut. A számadatokon túlmenően a közveszélyes munkakerülésnek nagyobb kriminológiai jelentősége van, mint az üzletszerű kéjelgésnek. Hisz a prostitúció és társ-cselekményei mögött rendszerint munkakerülő életmód rejlik. Az élődsi bűncselekmények e két kategóriája (az üzletszerű kéjelgést és társ-cselekményeit egybefoglalva) tehát csak sok szempontból egybevonható, noha az üzletszerű kéjelgésnek sok olyan sajátossága van, mely hiányzik a közveszélyes munkakerülésből.

A vizsgálat fontosabb eredményei

Az elkövetők életkori sajátosságai

A mintánkban szereplő bűncselekmények elkövetésekor a 313 elítélt 48%-a, vagyis 150 személy volt 25 évesnél fiatalabb. A nőknél 56%, a férfiaknál pedig 40% ez az arány. Az összes vizsgált személy 70%-a volt 25 évesnél fiatalabb, amikor első bűncselekményét elkövette, közel egynegyedét pedig már 18 éves kora előtt valamilyen bűncselekmény miatt felelősségre vonták. Figyelemre méltó adat ez az élődsi életút szempontjából is.

Az átlagéletkor a női elítélteknél 26, a férfiaknál 30 év volt. Ez a nőknél 32%-kal, a férfiaknál pedig 10%-kal alacsonyabb az összes közbűnös bűncselekmény miatt elítéltek átlagéletkoránál az országos bírósági adatok szerint.

A közveszélyes munkakerülés és a prostitúciós cselekmények miatt elítéltek első szembetűnő jellegzetessége életkoruk alacsony volta az összelítéltek életkorához viszonyítva. Ezért cselekményeik veszélyességének megítélésénél nem különbös, hogy ez a későbbi bűncselekmények melegágyát képező magatartásforma jóval nagyobb hányadát érinti a fiatal korosztályoknak, mint ahogyan ez a korosztály az általános bűnügyi statisztikában szerepel.

A fiatal korosztályok után a 25-35 évesek teszik ki a vizsgáltak közel egyharmadát a férfiaknál és a nőknél egyaránt. 45 évesnél idősebb pedig mindössze a minta 7,6%-a. Huszonöt éven aluli vizsgáltjainknál különösen két problémakör vetődik fel, a volt állami gondozottak kérdése, valamint az ún. csövezőjelenség. Ezekről majd később szólunk.

Az elkövetők származása és neveltetése

Elkövetőink 54%-a munkás, 14%-a paraszt, 12%-a értelmiségi, illetve alkalmazotti családból származott és mindössze 3% ún. lumpen szülőktől. Az elkövetők 10%-ánál nem lehetett megállapítani a szülők foglalkozását. Ami a korai tapasztalatok színterét, a lakókörnyezetet illeti, az 56,5%-uknak ipari, 36%-uknak pedig mezőgazdasági terület.

A gyermekkori anyagi körülményeket a szülők — iratokból megállapítható — szociális helyzete alapján kategorizáltuk. A 313 vizsgált elítélt közel felénél az átlagosnál nehezebbek, „igen rosszak”, vagy „gyengék” a gyermekkori anyagi körülmények. A minta egynegyedénél átlagos, egynegyedénél ismeretlen és csupán néhány elkövetőnél átlagon felüli a gyermekkor tárgyi közege.

Külön csoportként kezeltük — jellegzetes szubkultúrájuk miatt — a cigány származásúakat. Az iratok alapján arányuk mindössze 7%, ám tudnunk kell, hogy származásuk nem minden esetben derül ki az iratokból, és közveszélyes munkakerülés miatt a helyi szervek — különösen telepi viszonyok között — nem indítanak ellenük büntetőeljárást. Minden alapunk megvan arra, hogy arányukat jóval 7% felett tételezzük.

A cigány származású elítéltek közel fele állami gondozott volt és három elkövető kivételével korábban már mindegyikük ellen folyt büntetőeljárás, vagy a vizsgált eljárás során más bűncselekmény miatt is elítélték őket. Halmozottan hátrányos életkörülmények és többféle deviancia jellemzi e csoportot.

Az elkövetők deviáns előtörténete és jelenlegi állapota

A vizsgált bűnelkövetők mindössze 14%-ánál tudtunk olyan iratok alapján regisztrálható — fizikai vagy pszichikai rendellenességet megállapítani gyermekkorban, amelyet konkrét tények, illetve orvosszakértői vélemények támasztottak alá. (A valószínű arányok ennél feltehetően sokkal rosszabbak.) Ide soroltuk a maradandó károsodást okozó betegségeket (agyhártyagyulladás, idült tüdő- és szívbetegségek, csípőficam, gyermekparalízis, amputáció, jelentősebb halláskárosodás stb.), valamint a gyermekkori idegbetegségeket és súlyosabb pszichikai zavarokat (pl. a korai öngyilkossági kísérleteket).

A gyermek-, illetve fiataalkori deviációk, társadalmi beilleszkedési zavarok sorában olyan jelenségekre figyeltünk fel mint az iskolakerülés, csavargás, csövezés, egyéb antiszociális csoportosulásban való részvétel, kirívó agresszív magatartás, szabálysértés, illetve bűncselekmény elkövetése, alkalmi vagy rendszeres alkoholizálás, kábító-bódító anyagok szedése. Ezek közül leggyakrabban a csavargás, a szabálysértés, a fiataalkorban elkövetett bűncselekmény fordult elő, mégpedig a 313 elkövető 26%-ánál. Ez az arány a férfiaknál 29%, a nőknél 23% volt.

Az alábbiakban vizsgáltjaink egészségkárosodásáról, személyiségzavarairól

és egyéb káros szenvedélyeiről szólunk, melyek fennálltak az elkövetés idejében, sőt azt megelőzően is.

A személyiségzavarok egyfelől a korábban említett gyermekkori környezeti károsodások, másfelől a parazita életvitel következményei, tehát csak együtt értékelhetők. Adataink itt is csupán a kirívó esetekre vannak; tehát amikor a munkaképesség elbírálása során orvosszakértői véleményt kaptunk, vagy amikor a szűkszavú ismeretanyagból is kitént a személyiségzavar. Ezt azért hangsúlyozzuk, mert szélesebb értelemben az élődsi életmódot tartósan folytató legtöbb egyén — eredendően vagy következményesen — személyiségzavarban szenved.

Az általunk regisztrálható személyiségzavar a 313 elkövető 18%-át érintette. Leggyakrabban a gyengeelméjűség és a pszichopátia fordult elő. Az előbbieket közé főleg a debilítást, a „primitív személyiséget”, az imbecilitást sorolhatjuk, az utóbbiak közé leginkább a schizoidok, epileptoidok, agresszív, garázda indulati pszichopáták tartoznak. Ide sorolhatók a jelentősebb személyiségzavarban szenvedő idült alkoholisták, azok, akinél az orvosszakértők már megállapították a neurózist vagy a homoszexualitást, végül pedig az öngyilkossági kísérletek elkövetői. Az iszákosok-alkoholisták két fő típusát tudtuk elkülöníteni. Azokat, akik kisebb mértékben, inkább csak potenciálisan veszélyesek a társadalomra, akik passzívak, és az élődsi-bűncselekményeken kívül más bűncselekményt nem, legfeljebb egy-egy kisebb lopást-követnek el. Ezek a társadalom periferiájára szorult, sokféle hátránnyal küszködő, kevésbé életképes, sérült személyiségek sorolhatók az első csoportba. A második csoportba viszont az aktív, nem csupán parazita bűncselekményt elkövető, hanem agresszív, garázda, környezetüket zaklató személyek tartoznak. Hozzájuk viszonyítva az előző típus mintegy kétszeres gyakorisággal fordul elő.

Az elkövetők műveltségi szintje és szakképzettsége

Az összes elkövető közül nyolc (2,5%) egyértelműen írástudatlan, 66 (21%) pedig nem fejezte be az általános iskolát. Ez azt jelenti, hogy az elítéltek közel egynegyede olyan személy, aki a mai élet követelményeinek egyáltalában nem, vagy csak igen nehezen tud eleget tenni. Vizsgáltjaink 46%-a elvégezte az általános iskola nyolc osztályát, de további képzésben nem részesült. 20% szakmunkásiskolába is járt (bár nem mindenki fejezte be). A 9% középiskolába járó közül 5,4% érettségizett is. Főiskolára összesen hárman jártak.

Figyelemre méltó, hogy míg a középiskolát végzetek aránya a közbiztonsági bűncselekmény miatt jogerősen elítélt felnőttkorúak között 13,4%, addig a közveszélyes munkakerülés miatt elítélteknél az országban 3,7%, a mi anyagunkban 5,4%. Felsőfokú végzettségű az összes közbiztonsági 3,1%-a, a munkakerülők igazságügyi statisztikájában nincs ilyen, mintánkban pedig mindössze egy volt. Ha szakképzetteknek tekintjük a szakmunkásiskolába jártakat, valamint a középiskola négy osztályát elvégzőket, akkor ezek aránya mintánkban 23,6%. Ez pedig azt jelenti, hogy a vizsgált élődsi elkövetőknek majd háromnegyed része szakképzetlen.

Az elkövetők munkához való viszonya

Elítélteinknek mindössze 9%-a (29 ember) dolgozott a vizsgált eljárást megelőzően teljes munkaidőben és csupán öten négy-hat órában. Ezek a prostitúciós elkövetői körből kerültek ki. A közveszélyes munkakerülők 23%-a (55 ember) vállalt időnként alkalmi munkát, ezek néhány kivételtől eltekintve mind férfiak voltak. Ami a teljes populációt illeti, az elítéltek 68%-a sem munkaviszonyban nem állt, sem időszakos alkalmi munkát nem végzett.

Két alapkérdés vetődik fel e témával kapcsolatban. Az egyik: miért nem dolgozik a munkakerülő, a másik: miből tartja fenn magát. Az előbbi kérdésre a kihallgatási jegyzőkönyvek mintegy fele semmi választ nem ad. Ahol van felelet, ott a következő kijelentések olvashatók: nincs személyi igazolványom, nincs bejelentett lakásom, beteg vagyok stb. A lakás és a személyi igazolvány hiánya sűrűn fordul elő az állami gondozásból elbocsátottaknál. Többen hozzák fel indokul azt is, hogy tulajdonképpen nincs szükségük munkabérrre.

Idézzük néhány terhelt vallomását: „Ha kiengednek sem fogok dolgozni, amíg fiatal vagyok, szabadon akarok élni.” — „Elég nekem naponta 50 Ft, ezt a Bosnyák téren egy óra alatt megkeresem.” — „Szeretek pihenni.” — „Mivel lakásom nincs, nem is gondoltam elhelyezkedésre.” Többen mondják, hogy azért a keresményért, amit szakképzetlen munkájukért kaphatnak, nem érdemes egész nap dolgozni. Néhányan nem szeretik szakmájukat vagy mindig fáradtak. Volt olyan terhelt, aki azért nem vállalt munkát, mert nem akarta a vele együtt lakó apját eltartani.

Néhány jellegzetes „megoldás” a munkakerülő életvitel biztosítására. Leggyakoribb a szülőkön, rokonokon, barátokon való élőszködés, nőknél pedig az olyan szexuális kapcsolatokért való időleges eltartás, melynél az üzletszerű kéjelgés nem bizonyítható. Ezt követik a bizonytalan és esetleges alkalmi munkák, majd a kisebb, vagyon elleni bűncselekmények. Az alkalmi munkák között többször szerepel a pályaudvarokon, piacokon való cipekedés, a törmelékeltakarítás, meg nem jelölt személyeknél végzett kisipari besegítő vagy házi munka. Többen vallották, hogy kéregetnek, „lejmolnak” a haveroktól. A jövedelemszerzés nem ritka esete az üres üvegek összeszedése és eladása, meg a guberálás.

Ami a munkavégzést illeti, a közveszélyes munkakerülőket két csoportra oszthatjuk. Olyanokra, akik egyáltalán nem dolgoznak és az említett bizonytalan forrásokból tartják fenn magukat, és olyanokra, akik szórányosan végeznek alkalmi munkát, de ez a tevékenység se munkaerejüket nem köti le, se létfenntartásukat nem biztosítja, csupán a munkakerülő életmód leplezésére szolgál.

Az elkövetők családi helyzete

A családi állapotot vizsgáltuk mind a jogilag fennálló, mind pedig a tényleges helyzetet tükröző adatok szintjén. Papíron elkövetőink 54,6%-a hajadon, illetve nőtlen, 22,3%-a házasságban, ugyanennyi elvált, kettő özvegy. A férfiak és nők között e téren lényeges különbség nincs. Ténylegesen viszont az elkövetőknek több mint háromnegyed része — függetlenül attól, hogy jogilag mi a családi állapota — egyedül él. Tehát az eljárás idején a 313 elkövetőből csupán 73 élt házastársi kapcsolatban. Ez pedig az elmagányosodás szempontjából akkor is sokatmondó adat, ha figyelembe vesszük vizsgáltjaink viszonylag alacsony átlagéletkorát.

A 313 bűnelkövető közül 151 vizsgált személynek volt gyermeke, ezek közül 43-an (28,4%) állami gondozásba adták őket. Sajnos magas azoknak a gyerekeknek a száma is, akik más személy háztartásában élnek, akiken az elkövető, úgy mond, túladdott. Ez utóbbiak aránya 48,3%. A két adat egyesítéséből kitűnik, hogy a gyermekes elkövetők több mint háromnegyed része nem akar vagy nem tud saját gyermeke nevelésére vállalkozni.

A közveszélyes munkakerülőkre vonatkozó országos adatok és vizsgált mintánk között nincs döntő eltérés. Szembeötlő azonban az elősdi csoport és az összesítettek közötti különbség. A lényeg nem a házasság eltérő számában van, hiszen ez az átlagos bűnelkövetői életkornál alacsonyabb életkorral is magyarázható, hanem a különváltan élők és az elváltak magas arányában. Ez a réteg a mi mintánkban háromszor, az országos statisztikában kétszer annyi, mint a többi közvá-

das elítéltnél. Például az elváltak aránya nálunk 22%, az országos adatokban 19%, míg az összes közbiztonsági csúszán 15%.

Az elkövetők lakásvizonyai

A megoldatlan lakáshelyzetűek, a csövezők, vagy más anarchisztikus módon élők együttesen a bűnelkövetőknek több mint felét teszik ki. Ezek nemcsak viszonylag nagy számuk, de fokozott társadalomra való veszélyességük miatt is figyelmet érdemelnek. Ezért megkíséreltük azokat a lakó-, illetve bűnhelyeket összegezni, melyek a leggyakrabban fordulnak elő, vagy különlegességük miatt említésre méltóak.

Hangsúlyoznunk kell, hogy a csövezés nem csupán hajléktalanság, hanem egyfajta élet- és magatartásmód is. A csövezők zöme fiatal, de szép számmal akadnak felnőttkorú és idős csövezők is. Éjszakai tartózkodási helyük: az aluljáró, a vasúti és autóbusz-pályaudvar, az ún. beálló HÉV- és MÁV-szerelvény, nyáron pedig a park. Kedvelt bűnhelyek az épülőben lévő házak legfelsőbb szintjei, a nagyobb lakóházak pincelejáratai, lépcsőháza. Néhányan egész záróraig a késő éjszaka is nyitva tartó italboltokban tartózkodnak. Találkoztunk egészen sajátos megoldásokkal is. Egy volt állami gondozott fiatal bunkert épített magának, egy idős csavargó kútyúrúben rendezkedett be.

A csövezők többségét azok a fiatalok alkotják, akiknek nincs se lakásuk, se lakhatási helyük, mert állami gondozásuk megszűnt, mert vidéki otthonukat elhagyva nehezen tudnak elhelyezkedni. Munkásszállástól, rendszeres munkától húzódoznak, viszont hasonszórú társaikkal elcsövezgetnek. Egyeseknek van ugyan lakásuk, ám családjukkal épp italozó, bűnelkövető, munkakerülő életmódjuk miatt konfliktusban vannak, ezért arra hivatkoznak, hogy elkergették őket otthonról. A csövezők nemcsak közbiztonsági, de közegészségügyi problémát is jelentenek néha, kirívó tisztátalanságuk, kezeletlen idült betegségeik miatt, különösen akkor, amikor pályaudvarokon, beálló közforgalmú járműveken, illetve lakóépületek rejtett zugaiban bújnak meg.

A közveszélyes munkakerülők fő típusai

Mind a témával foglalkozó szakirodalmi közlemények, mind saját anyagunk alapján a közveszélyes munkakerülők — a társadalomra veszélyesség foka és egyéb személyi jellemzők alapján — két, egymástól jól elkülöníthető csoportra oszthatók.

Az első csoportba azokat a viszonylag kevésbé veszélyes munkakerülőket sorolhatjuk, akiket halmozottan hátrányos helyzetük (szerencsétlen családi körülmények, testi fogyatékosok, betegségek, iszákosság stb.) szorított a társadalom perifériájára. Ezeket a marginális helyzetben élő, nyomorban tengődő, elesett személyeket könnyen fel lehet ismerni, ki lehet szűrni.

A második csoport egy latensebb kört képez. Az ide tartozók arra rendezkedtek be, hogy munka nélkül éljenek egy fiktív állás vagy mutatóba végzett alkalmi munkák fedezetében. Sokszor csak valamely súlyosabb bűncselekmény felderítésekor derül ki, hogy az elkövető már évek óta munkakerülő, s életmódja kapcsolatos azzal a bűncselekménnyel, amely miatt eljárás indul ellene. Mindezt a második típust zömmel a kitartottság és a deviza-bűncselekmény miatt elítélt férfiak képviselték. Ide sorolható még jó néhány olyan magas kriminális aktivitást mutató visszaeső bűnelkövető is, akik a közveszélyes munkakerülőknek mintegy kemény magját alkotják.

A két alaptípus között pszichikai-fizikai szempontból is lényeges eltérés van. Az elesett, marginális típus gyakran alkoholistá, debil, testi fogyatékos, illetve va-

lamilyen krónikus betegségben szenved. Nem ritka e csoportban a sorozatos öngyilkossági kísérlet sem. Az aktívabb, agresszívabb, inkább szociopátiás beállítottságú csoport ellenállóbb, munkaképesebb, kevésbé vagy egyáltalán nem leromlott állapotú. E két típus természetesen nem mindig határolható el élesen egymástól, csupán a skála két pólusát jelentik a passzivitás-aktivitás, a kriminalitás, illetve a társadalomra való veszélyesség foka szerint.

A korábbi büntetőeljárások tanulsága

A vizsgált 313 személy közel háromnegyede büntetett előéletű volt, mégpedig 29%-uk kettőnél több, 45,5%-uk pedig egy-két esetben állott büntetőbíróság előtt. A kettőnél többször büntetettek aránya lényegesen nagyobb a férfiak között, de gyakoribb náluk a korábban elkövetett súlyosabb bűncselekmény is. A férfiak több mint 40%-át tehát háromnál több esetben ítélték azelőtt szabadságvesztésre, ugyanez az arány a nőknél csak 31%.

Az 1983-as évet felölelő országos adatok értelmében míg az összes közvédas elítéltek közel egyharmada büntetett előéletű, addig a munkakerülőknél ez az arány majd kétharmad. Vitathatatlan tehát, hogy a közveszélyes munkakerülők előélete az iskolai végzettséghez hasonlóan szignifikánsan kedvezőtlenebb az elítéltek átlagánál. Az általunk vizsgált anyag a terheltek 74,4%-os korábbi büntettségével — nem számítva a szabálysértési eljárásokat — pedig az országos helyzetnél is rosszabb. Elítéltjeink 94%-ára főbüntetésként fél évtől egy évig terjedő tartamban tényleges szabadságvesztést szabtak ki.

A vizsgálatból levonható következtetések

Az élősdi bűncselekményeknek — az a meggyőződésem — ma még megvan a maga objektív társadalmi alapja éppúgy, mint a bűnözésnek általában. Az okot tehát a ténylegesen meglévő társadalmi ellentmondások képezik, amelyek együtt járnak egy vékony, de kifejezetten hátrányos helyzetű, marginális réteg fennállásával és újratermelődésével. Ez utóbbit a rossz megélhetési és lakásviszonyok, a nagy létszámú család, a szocializációs folyamat normális alapjainak hiánya, a szülők devianciája, illetve az állami gondozásban vagy szubkulturális környezetben való felnövést határozza meg.

A vizsgált elítéltek zömének negatív családi-neveltetési körülményeit az esetek jelentős részében tovább súlyosbították a különféle testi-lelki rendellenességek. (Gondoljunk pl. arra, hogy kedvezőtlen tényezők kíséretében már a kisleányok értelmi gyengeség is jelentős mértékben megnehezíti az egyre összetettebb társadalmi követelményekhez való alkalmazkodást.) Erre vonatkozó adataink — a már említett okokból — kétségtelenül csak a legkirívóbb rendellenességeket tükrözik. De nagy valószínűséggel feltételezhetjük, hogy a közveszélyes munkakerülők nemcsak iskolázottság tekintetében képviselnek alacsonyabb szintet, mint az összbűnözők, hanem a testi-lelki kondíció szempontjából is sérültebbek.

A közveszélyes munkakerülés és az üzletszerű kéjelgés, valamint annak járulékos cselekményei tekintetében a bűnüldözői és bírói gyakorlat hajlik bizonyos liberális tendenciák felé. Ezt jómagam a bevezetőben elmondottak miatt időszerűtlennek tartom, és úgy vélem, hogy fejlődésünk jelenlegi szakaszában nem nélkülözhető a jogi eszközök hatékonyabb alkalmazása a megelőzésben. Ugyanakkor meggyőződésem, hogy e cselekmények hátterét és melegágyát képező élősdi beállítódás ellen sokkal inkább társadalmi eszközökkel, mintsem adminisztratív jellegű intézkedésekkel kell küzdeni.

Dr. Raskó Gabriella

Egy egészségnevelési kísérlet tapasztalatairól

Az elmúlt években egyre több szó esik arról, hogy a büntetésvégrehajtási nevelés hatékonyságának növelése érdekében a társadalom politikai, erkölcsi és gazdasági erőforrásaira fokozottabban kell támaszkodni. Más szóval be kell vonni a társadalmi erőket a bűnözés, a visszaesés megelőzésébe, törekedve arra, hogy a jelenleginél pontosabb és teljesebb képet kapjon a társadalom a büntetésvégrehajtási testület problémáiról, eredményeiről, munkájáról. E célkitűzés jegyében indítottunk 1985 elején egy kísérletet a Vöröskereszt társadalmi aktivistáival karöltve két megye hat bv. intézetében.*

A Magyar Vöröskereszt alapvetően társadalmi szervezet. Aktívái mindennapos elfoglaltságaik mellett önkéntesen látják el feladataikat. Egy éven át az ő munkájukkal, segítségükkel és szakértelmükkel vált tartalmasabbá, egészségült ki egyfelől a nevelőmunka, másfelől a bv. intézetek egészségügyi ellátása.

A Vöröskereszt már 1982-ben felvállalta a szociális munka és a családvédelem keretén belül, hogy tudatosan támogatni fogja a törvénnyel összeütköző állampolgárok ismételt beilleszkedését a társadalomba. Aztán lehetővé vált, hogy a Vöröskereszt aktívái ne csupán a szabadságvesztésüket letöltött személyek utógondozásában vegyenek részt, hanem már a büntetés végrehajtása során folyó nevelő tevékenységben is.

1985-ben a Magyar Vöröskereszt országos vezetősége, az Igazságügyi Minisztérium bírósági főosztálya és a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága együttműködési megállapodást dolgozott ki 1985. március 1-jétől, egy kísérletre vonatkozóan. Az együttműködés célja az volt, hogy hatékonyabbá tegye a bv. intézetekben folyó egészségvédelmi munkát; az egészséges életmód népszerűsítésével, az egészségügyi ismeretek terjesztésével, ezen belül a fogvatartottak összetételének, érdeklődésének megfelelő propagandamunka kidolgozásával. Továbbá célul tűzték ki a különböző káros szenvedélyek, szenvedélybetegségek elleni egységes terv megvalósítását, valamint elsősegélynyújtási, betegápolási, balesetmegelőzési tanfolyamok szervezését.

Az együttműködés az egyéves munkaprogram közös kialakításával kezdődött. A tervbe vett kísérlet területei a következők voltak: higiénias alapoktatás, mentálhigiénés felvilágosítás, általános tájékoztató egyes betegségekről, a káros szenvedélyek következményeinek bemutatása, az elemi elsősegélynyújtás elsajátíttatása, az egészséges életmódra, illetve a családi életre nevelés.

A kísérletben részt vevő hat intézetben hatvan előadás hangzott el egy év alatt. Ezeket vöröskeresztes aktivisták (orvosok, pszichológusok, pszichiáterek és más egészségügyi szakemberek) tartották. Mintegy ötvenre tehető azoknak a vö-

* A kísérletben a Bács-Kiskun megye és Pest megye területén levő bv. intézetek vettek részt, így a Kálcsai Fegyház és Börtön, az Állampusztai Börtön, a Kecskeméti Bv. Intézet, a Fiataikorúak Börtöne és Fogháza, a Márianosztrai Börtön és a Váci Bv. Intézet.

röskeresztes aktíváknak a száma, akik előadást tartottak, tanfolyamot vezettek, illetőleg egyéb egészségügyi rendezvényen, fórumon működtek közre. A programban átlagosan 550—600 elítélt vett részt, körülbelül százan tanfolyami keretben szerezhettek ismereteket, közel harmincan pedig igazolást is kaptak egy elsősegélynyújtó tanfolyam elvégzéséről. Elmondhatjuk, hogy a kísérletben részt vevő intézetekben az egészségnevelés a nevelés részévé vált, és az eddig megoldatlan egészségügyi felvilágosító munka valóra vált.

Az együttműködés általános ismertetése után érdemes megvizsgálni, hogyan vélekednek maguk a résztvevők, hogyan látják az egyéves munkát a nevelők és a vöröskeresztes aktívák.

Babolcsai Sándorné, szigetszentmiklósi vöröskeresztes titkár: Az emberi és szakmai összefogás nagyon jó volt a tököli intézettel, nevelőkkel, de még az elítéltekkel is. Valamilyen formában minden fiatalkorú fogvatartottal találkoztunk az elmúlt egy évben. Az elsősegélynyújtó tanfolyam kétszer 40 fős csoportban szerveződött, az egészségnevelési program havonta két-két csoportban zajlott, családi életre pedig elsősorban a szabadulás előtt álló elítélteket neveltük. Évente kb. nyolcszázan szabadulnak Tökölről. A szabadulókat havonta összegyűjtöttük és egy előadásban meg az azt követő foglalkozásban feldolgoztuk számukra a családi kapcsolatok problémakörét.

Az első előadás-sorozatnak egészségnevelési témája volt. Az alapvető higiénés szabályok kialakításáról az egészségügyi közepkáderek tartottak diasorozatokat és filmvetítések felhasználásával ismeretterjesztő foglalkozásokat. Ezt követték a káros szenvedélyek elleni előadások a dohányzás ártalmairól, az alkoholfogyasztás következményeiről és a — sajnálatos módon — már hazánkban is elterjedt kábítószeres (szipuzás, gyógyszerfogyasztás és ráivás) veszélyeiről. Ezeket az előadásokat zömmel orvosok tartották. A mentálhigiénés témakörben pedig pszichológusok vezették a foglalkozásokat, hangsúlyozva a család szerepének, mint az emberi kapcsolatok alapjának fontosságát.

A második előadás-sorozat egy elsősegélynyújtó tanfolyamból állt. A zárkafelelősöknek ez a továbbképzése tizenhat órában, elemi fokon, egységes tematika szerint zajlott le. Végül a családi életre neveléssel, ezen belül a nemi higiénéival és nemi betegségekkel foglalkoztunk. Érintettünk olyan kényes témákat is, mint a homoszexualitást és — az ennek kapcsán felismert veszélyt — az AIDS-t. A párválasztásról, a gyermekvállalás felelőségéről szintén orvosok és pszichológusok tartottak előadásokat.

A munkában a Szigetszentmiklósi Egyesített Egészségügyi Intézet orvosai, egészségügyi közepkáderei, akik egyben vöröskeresztes aktívák, vettek részt. A legnagyobb érdeklődést a nemi betegségekről, a homoszexualitásról és az AIDS-ről szóló előadások iránt tanúsították az elítéltek. Aktivistáink szívesen tartottak előadást az elítélteknek, hisz kuriózum volt számukra. Ma nagyon nehéz társadalmi munkára embereket találni, de akik ebben a munkában részt vettek, lelkesen megígérték, hogy tevékenységüket a jövőben is folytatják a bv. intézetekben.

Varga Gyula bv. százados, a Fiatalkorúak Börtöne és Fogháza csoportvezető nevelője: A nevelők örültek ennek az együttműködésnek. Olyan ismeretekhez jutottak így az elítéltek, melyhez saját erőből a nevelők nem tudták volna őket juttatni. Az egészségügyi előadásokat és rendezvényeket szervesen beépítettük a nevelési programba. A megszerzett ismeretekből vetélkedőt írtunk ki az elítéltek számára. A tesztlapokat jól kitöltő fogvatartottak az egyes programok végén könyvjutalmat vagy csokoládét kaptak.

Hidvégi Imre bv. őrnagy, a Fiatalkorúak Börtöne és Fogháza nevelési szolgálatának vezetője: „Valamilyen formában minden fiatalkorút be szeretnénk vonni az egészségnevelő munkába. A vezetékes rádiót, a videót, a filmvetítést és ezen

Elsősegélynyújtó tanfolyam

túlmenően minden lehetséges vizuális eszközt fel szeretnénk használni a munka hatékonyságának növelésére.

Azt tapasztaltuk, hogy az egészségügyi témák többségét kiscsoportos formákban a legerencsésebb feldolgozni. Közvetlenebb légkörben ugyanis az elítéltek el merik mondani problémáikat, mernek kérdezni, s így sok esetben mi, nevelők is tudunk segíteni. Úgy gondoljuk, az elítélt értékelésénél az egészségügyi munkában tanúsított aktivitását is figyelembe kell venni, és adott esetben jutalomban kell részesíteni.

Szeptemberben folytatni szándékozunk a Vöröskereszttel való kapcsolatot. A munkában várhatóan részt vevő aktívákat összehívjuk, bemutatjuk nekik intézetünket, és az év végén, a záróértekezleten igyekszünk jutalommal is megköszönni munkájukat.

Dr. Dudás József, a Kalocsai Kórház pszichiátriai osztályának szakorvosa: Tíz témakörben tartottunk előadást a Kalocsai Fegyház és Börtönben. Külön a szigorított őrizetűeknek, a fiatal felnőttkorúaknak és a gyógyító-nevelő csoport tagjainak. A fogvatartottak nagy figyelemmel kísérték a neurózis, a mentálhigiéne, a személyiségzavar és az alkoholizmus köréből elhangzott előadásokat. Személyes jellegű kérdéseket vetettek fel. Arra törekedtünk, hogy az előadások ne legyenek elvontak, általánosak. Példákkal, esetek ismertetésével tettük érthetővé, érdekessé mondanivalónkat.

Az egyes csoportok között jelentős különbséget vettünk észre. Pl. Állampusztán, a főleg szakmunkásokból álló csoporttal igen könnyű volt együttműködni. Kalocsán elő-előfordult, hogy a legegyszerűbb, legvilágosabb dolgokat sem értették a fogvatartottak. Türelmesen végighallgattak mindent, de kérdéseik egyáltalában nem kapcsolódtak az elhangzottakhoz, konkrét, gyakran nem oda tartozó panaszaiikkal ostromolták az előadót.

Dr. Juhász Márta pszichiáter szakorvos, a Kalocsai Ideggondozó vezetője, a Kalocsai Fegyház és Börtön konzultáns pszichiátere: Én pl. a neurozisiról tartottam előadásokat. Ez nagyon érdekelte a női elítélteket. Saját szituációjukra, tüneteikre fordították le a hallottakat és négy szemkört vagy kisebb csoportban elmondták, hogy gyakran szomatizálnak, azaz testi betegséggként élik meg az egyébként nem testi eredetű problémáikat. Az előadás után úgy tűnt, mintha belátták volna, hogy pl. nem érdemes EKG-vizsgálatra jelentkezniük, ha szív körüli fájdalmaik pszichés eredetűek. Az előadások terápiás előnye vitathatatlan.

Berauer Éva bv. hadnagy, a Kalocsai Fegyház és Börtön nevelője: Az előadásokon feldolgozott témák a nevelői foglalkozásokon és beszélgetéseken spontán módon merültek fel, és minden esetben személyes jelleget öltöttek. Érdekes volt érzékelni, ahogy rájöttek az elítéltek pl. az alkoholizmus és a személyiségzavar összefüggéseire. A Vöröskereszttel való együttműködés ideje alatt indult az az előadás-sorozat is, amely a szabadulás előtt álló elítélteket tájékoztatta az egészségpolitikai határozatokról. Később ez jogi jellegű felvilágosítássá tágult. Ma már minden szabadulás előtt álló fogvatartottat sokirányú jogi felvilágosításban részesítünk, mert a szabadulást követően ennek igen nagy hasznát veszik.

Vén Ferencné bv. százados, a Kalocsai Fegyház és Börtön nevelési szolgálatának vezetője: Az együttműködés során alaposan kibővült az elítéltekkel való foglalkozás repertoárja. A folyamatos egészségnevelés olyan változásokat idézett elő, amelyeket a Vöröskereszt segítségével nélkül nem tudtunk volna elérni. A csecsemőgondozó tanfolyamot tartó védőnő megdöbben azon, hogy milyen komolytalanul viszonyulnak ehhez a témához még a gyerekes anyák is. Elítélteinknek fogalmuk sem volt például a csecsemő helyes táplálásáról.

Az összevont értékelő értekezleten ajándékot és oklevelet kaptunk a megyei Vöröskeresztől. Úgy érzem, nekünk kellett volna megjutalmazni azokat az aktivistákat, akik az intézetünkben dolgoztak. Az együttműködés folytatását rendkívül szükségesnek tartjuk, a következő évi programot a nyár folyamán dolgozzuk ki, és szeptembertől szeretnénk indítani.

Papesch Lászlóné bv. főhadnagy, a Kecskeméti Bv. Intézet nevelője: A közös munka a fiatalkorú és a fiatal felnőttkorú női elítéltek körében tartott csecsemőgondozó és gyermeknevelési tanfolyammal indult. Dr. Gréczy Imréné, az egészségügyi szakiskola tanára által vezetett nyolc előadásból álló foglalkozássorozat-hoz a Vöröskereszt biztosított minden segédanyagot és szemléltetőeszközt. A babázás nagyon tetszett az elítélt nőknek, ugyanakkor ezen keresztül olyan ismeretekhez jutottak, melyet sajnos kint talán sohasem szerezhettek volna meg.

Olyan elítélt nőt is beszerveztünk ebbe a csoportba, aki a saját gyermekét ölte meg. Először föl volt háborodva, aztán passzívan bár, de figyelt az előadásokon. A tanfolyamot záró értékelő foglalkozáson a legaktívabb résztvevők mellett ennek a nőnek is adtunk könyvjutalmat, amittől igen meghatódott.

Egy-egy előadás konkrét változásokat is előidézett. Volt olyan elítélt nő, aki állami gondozásban lévő gyermekét nem akarta nevelőszülőknek kiadni. A tanfolyam során megértette, hogy a gyermeknek szüksége van egy felnőtt intim közelségére és gondoskodására. Miután rájött, hogy az állami gondozásban ezt nem kaphatja meg a gyereke, a tanfolyam végére úgy határozott, mégis kiadja nevelőszülőknek.

A fogamzásgátlásról, a párkapcsolatokról szóló előadások sokáig elhúzódtak. A kiscsoportos foglalkozásokon az elítéltek elmondták problémáikat, sőt babonáikat is, az orvos pedig ismertette velük a helyes megoldásokat. Azt tapasztaltuk, hogy külső előadókkal őszintébbek az elítéltek, tőlük jobban elfogadják azokat az információkat, melyeket a nevelőktől fenntartással fogadnának.

A férfiak részére dr. Kiss Zsolt aneszteziológus (érzéstelenítéssel foglalkozó orvos) tartott sikeres elsősegélynyújtó tanfolyamot. Ő hozta a szükséges filmeket,

Egy egészségnevelési kiállítás képeiből

eszközöket, még a babát is, amelyen az újraélesztést szemléltette. E csoport elsősorban szakmunkásokból állt. A záróvizsgán tizenötön papírt is kaptak a tanfolyam sikeres elvégzéséről. Kiss doktor véleménye szerint szereplésük a kinti életben is megállná a helyét. De szorgalmasak is voltak a fogvatartottak, becsületesen tanultak, még az egyes fogásokat is gyakorolták a hétvégén. A legjobbakat jutalomcsomaggal és soronkívüli beszélővel jutalmaztuk meg.

A Vöröskereszttel való együttműködés felfrissítette az intézet életét. Mindenki tudta, hogy van Vöröskereszt, de jelentősége senkiben nem tudatosult. Most viszont mind a személyi állomány, mind az elítéltek közelebb kerültek a Vöröskereszthez. A szabadulóknak jó érzés, hogy nem csupán a pártfogóra, hanem a Vöröskereszt aktivistáira is számíthatnak. Az elmúlt évben szabadultak közül többen is felkeresték a Vöröskeresztet, és segítséget kértek a beilleszkedéshez. Mindezt a jó kapcsolat számlájára írhatjuk, és a bizalom jeleként foghatjuk fel.

Holbusz Skolasztika kinevezett polgári alkalmazott, a Kecskeméti Intézet ápolója: Nagy hasznát vettük a Vöröskereszt által rendelkezésünkre bocsátott kecskeméti telefondoktor hanganyagának. A házi stúdió adásai ma is folyamatosan sugározzák. Az egyik legfontosabb eredményünk az, hogy a tüdőszűrésen túl az elítéltek rákszűrését, citológiai vizsgálatát is elrendeltük. Három daganatos megbetegedésben szenvedőt szűrtek ki a nőgyógyászati vizsgálatok. Két esetben még gyógyítható stádiumban sikerült a daganatot felfedezni. Eredménynek tartom a nők körében a mellék önvizsgálatának propagálását, és örülök, hogy sikerült feloldanunk a női elítéltek természetes szégyenérzetét.

Tüske János bv. százasos, a Kecskeméti Bv. Intézet parancsnoka: A vöröskeresztes aktivisták bevonásával új lehetőségek nyíltak a nevelési rendszerben. Kialakult a szabadidő eltöltésének egy nagyon hasznos — ismereteket nyújtó — formája. Természetesen az így szerzett információknak az elítélt szabadulása után veszi hasznát. A Vöröskereszt társadalmi munkásai lelkesen, ügybuzgóan dolgoztak az intézetben. A velük való együttműködésnek kettős haszna van. Egyfelől a társadalmi aktivisták megismerték a büntetésvégrehajtás világát, másfelől az elítéltek jó előadókkal találkozhattak, akiket a jövőben a TIT-en keresztül is felkérhetünk.

A továbbiakban legalább annyi programot szeretnénk szervezni a Vöröskereszt bevonásával, mint az elmúlt évben. Tervezzük a film és a képmagnó erőteljesebb bevonását is. A kísérletben részt vevő aktivistákat vásárlási utalvánnyal jutalmaztuk a városi záróülésen, mert úgy éreztük, rendkívül fontos ennek a nevelőmunkát segítő értékes tevékenységnek az erkölcsi és — lehetőséghez képest — az anyagi elismerése.

Végül *Simon Jánosné*, a Magyar Vöröskereszt Országos Vezetősége egészségvédelmi és szociális osztályának vezetője a következőket mondta: Épp most készítjük az összesítést az egyéves munka tapasztalatairól, valamint a jövőre vonatkozó javaslatokról. Vöröskeresztes szervezeteinknek az elmúlt egy év munkája alapján ötleteket akarunk adni, és elő szeretnénk készíteni az együttműködés egész országra szóló kiterjesztését. E kiterjesztés első lépése egy országos értekezlet lenne, melyen a kísérletben részt vevő megyék is jelen lennének, hogy tapasztalataikat átadva meggyőzzék a munka fontosságáról a többi megyei szervezetünket is. Nem tagadhatjuk, hogy kezdő megyei titkárainkban van némi félelem és előítélet e munkával szemben. Sokan mondják azt, hogy a Vöröskereszt már megint olyasmit csinál, ami nem vág a profiljába. Meg kell értetni e vélemény képviselőivel, hogy nekünk, mintegy példát mutatva a többi társadalmi szervezetnek, föl kell vállalnunk a visszaesés elleni küzdelemben való részvételt. Meggyőződésem, hogy menet közben főlszámolódnak az ellenállás gócai és aktivistáink minden megyében belejönnek a munkába.

Az elmúlt egy év tapasztalatai alapján azt mondom, hogy programjainkat a jövőben a konkrét közeghez kell igazítanunk. A kiscsoportos formát látjuk a legcélravezetőbbnek. A szemléltető eszközök (képek, filmek, makettek stb.) felhasználására még nagyobb hangsúlyt kell fektetnünk. A nagyobb városokban lévő intézeteknél, ahol kórházak, orvosi rendelők is vannak, nem jelentettek problémát a külső előadók.

Ahol azonban az intézet nem egy nagyobb településen található, pl. Tököl vagy Állampuszta esetében, az előadók szállítására, napidíjára, esetleg étkeztetésére a jövőben nagyobb gondot kell fordítani. Végül is ezek az emberek társadalmi munkában végzik feladataikat, nem várhatjuk tőlük, hogy saját költségükön utazzanak az előadás színhelyére. Az elkövetkezendőkben a program összeállításánál a szakembereket és az eszközöket szinkronban kell tervezni.

Úgy tapasztaltuk, hogy az együttműködésre mind a vöröskeresztes aktivisták, mind az intézeti dolgozók jól felkészültek. A foglalkozások nem spontán módon és esetlegesen szerveződtek, hanem azokat a valóságos szükségleteket elégitették ki, azokat a hiányosságokat szüntették meg, amelyeket a büntetésvégrehajtás — személyi és tárgyi feltételek hiányában — eddig nem tudott orvosolni.

Az intézetekben dolgozó nevelők jó érzékkel segítették át a társadalmi aktivistákat a felmerülő problémákon, és oldották fel szakértelemmel górcseiket. Az együttműködésnek a jövőben is a kölcsönös segítségnyújtásra kell épülnie. Az eddig végzett munka legfőbb erőssége ugyanis a kölcsönös segítőkészség és az egymás munkája iránt érzett tisztelet volt.

Dr. Kövér Ágnes

A Magyar Vöröskereszt és az Igazságügyi Minisztérium között az együttműködési kísérlet értékes tapasztalatokkal és eredményekkel zárult. Ez a sikeres év arra ösztönzött minket, hogy a feladatok közös megoldását kiterjesszük az ország valamennyi bv. intézetére és a megyei bíróságok mellett működő hivatásos pártfogói csoportokra.

Ennek érdekében a Magyar Vöröskereszt országos vezetőségének elnöke és az Igazságügyi Minisztérium államtitkára 1986. szeptember 23-án ünnepélyes keretek között együttműködési megállapodást írt alá.

Másnap, szeptember 24-én országos értekezletet tartottunk, amelyen részt vettek a megyei vöröskeresztes titkárok, a bv. intézetek parancsnokai, a megyei bíróságok elnökhelyettesei, valamint a büntetésvégrehajtás bírói. Az értekezlet célja az volt, hogy előkészítse az együttműködés egész országra történő kiterjesztését és a személyes ismerkedés révén megkönnyítse a közös munka kialakítását. A megállapodás szövegét e helyütt közöljük. (Lásd 16—17. oldal.)

EGYÜTTMŰKÖDÉSI MEGÁLLAPODÁS, amely létrejött a Magyar Vöröskereszt és az Igazságügyi Minisztérium között

I.

A Magyar Vöröskereszt Országos Vezetősége és az Igazságügyi Minisztérium szükségnek látja az együttműködés javítását, fejlesztését — abból a felismerésből kiindulva, hogy a büntetésvégrehajtási intézetekben fogvatartottak szabadulás utáni társadalmi beilleszkedésének segítése közös feladat.

Az 1985. március 1-jétől 1986. február 28-ig tartó, két megyében lefolytatott modellkísérlet eredményei és tapasztalatai alapján közös érdekünk, hogy szervezettebb legyen az együttműködés és az egész országra kiterjedően jó munkakapcsolat alakuljon ki a büntetésvégrehajtási intézetek, a bíróságok, a hivatásos pártfogók, valamint a Magyar Vöröskereszt Országos Végrehajtó Bizottsága és területi vezetőiségei között.

Az együttműködési megállapodás célja az egységes elvek alapján működő, összehangolt tevékenység kialakítása a szabaduló elítéltek társadalmi beilleszkedésének hatékonyabb elősegítésére, az újabb bűnelkövetés megelőzésére.

Az együttműködés formái

1. A Magyar Vöröskereszt:

a) a valóságos szükségletekhez igazodva szociális munkájának keretében segíti a törvénnyel összeütköző állampolgárok társadalmi beilleszkedését.

b) a bíróságokkal, a hivatásos pártfogói hálózattal együttműködve, szakmai segítségkkel részt vesz a *társadalmi pártfogói hálózat bővítésében*, a szabadultak társadalmi beilleszkedését segítő, helyes társadalmi szemlélet kialakításában;

c) önkéntes aktivistái mozgósításával segíti a fogvatartottak családi környezetének megismerését, fokozott figyelmet fordít a családi kapcsolatok megőrzésére, a szabadulókat, különösen a fiatalokat visszafogadó családok felkészítésére;

d) munkahelyi, lakóhelyi, intézményi vezetőiségei, alapszervezetei és aktivistái elősegítik a szabad életbe visszatérők munkába állását, egészségügyi, szociális, kulturális helyzetük javítását;

e) segíti a kóros személyiség szerkezetű, szenvedélybeteg, idős, csökkent munkaképességű szabadulók utógondozását;

f) a büntetésvégrehajtási intézetek nevelési programjához igazodva, területi szervezetei által részt vállal a szabadságvesztés-büntetésüket töltő elítéltek nevelésében, a fogvatartottak összetételének és személyiségállapotának megfelelő ismeretterjesztő és propaganda-munka megvalósításában, a különböző káros szenvedélyek elleni küzdelemben. E tevékenységet elsősorban intézeten kívüli szakemberek biztosításával, elsősegély-nyújtási, betegápolási, baleset-megelőzési, háztartási, csecsemőgondozási tanfolyamok, illetve az önálló életvezetéshez nélkülözhetetlen (munkajogi, család- és szociálpolitikai) ismeretekből aktuális tájékoztatás szervezésével támogatja;

g) munkáját — a büntetésvégrehajtási intézeteken belül — az elítéltek differenciált csoportjaihoz igazodva végzi. Tevékenységét elsősorban a fiatal felnőttkorúak, a nők és a feltételes szabadságra bocsátható elítéltek körére koncentrálja.

2. Az Igazságügyi Minisztérium és a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága:

a) igényli és ösztönzi a Magyar Vöröskeresztnek e társadalmi probléma megoldásában való részt vállalását, szociális törekvéseit;

b) szoros munkakapcsolatot alakít ki a Magyar Vöröskereszt vezető testületeivel és mozgósítja szervezeteit a közös operatív feladatok tervezésére és végrehajtására;

c) a büntetésvégrehajtási intézetek parancsnokai és a bírósági elnökök kijelölik képviselőiket az együttműködés megvalósítására;

d) az együttműködés során minden szükséges információt és tájékoztatást megad a Vöröskereszt vezetőségeinek, aktivistáinak;

e) biztosítja a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága és a büntetésvégrehajtási intézetek parancsnokai útján az intézetekbe érkező vöröskereszt-képviselők és -aktivisták munkájának feltételeit;

f) szervezi és összefogja a büntetésvégrehajtás során kialakított vöröskeresztes programokat;

g) az Igazságügyi Minisztérium a Bírósági Főosztály útján támogatja és felügyeli a megyei bíróságokon működő bv-bíráknak és hivatásos pártfogóknak az együttműködési megállapodás végrehajtása során végzett tevékenységét.

II.

Az együttműködő felek közös feladata

a) Megbízottaik rendszeresen egyeztetik, kidolgozzák a mindenkori valóságos szükségletekhez igazodó éves, konkrét feladatokat. A tapasztalatokat összegzik és ismertetik vezető testületeikkel;

b) A kölcsönös tájékoztatás és az egységes cselekvés érdekében időnként közös tanácskozást rendeznek. Az aktivisták felkészítéséhez, ismereteik bővítéséhez és szemléletük formálásához szakmai képzést, továbbképzést szerveznek, írásos anyagokat biztosítanak;

c) Közös módszertani és ismeretterjesztő kiadványokat jelentetnek meg. Pályázatokat hirdetnek;

d) Az együttműködés tartalmát érintő testületi ülésekre, rendezvényekre biztosítják a képviselőket;

e) A Magyar Vöröskereszt és az Igazságügyi Minisztérium, illetve a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága sajtójában kölcsönösen közzéteszik az aktuális híreket, információkat.

Záradék

A Magyar Vöröskereszt Országos Végrehajtó Bizottsága és az Igazságügyi Minisztérium:

a) Az egész országra kiterjedően saját területén gondoskodik az együttműködés végrehajtásáról.

b) A megállapodást nyilvánosságra hozza. Megjelenteti a Magyar Vöröskereszt a Mozgalmi Értesítőben, az Igazságügyi Minisztérium a Jogpolitikában, a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága a Módszertani füzetekben.

c) Az együttműködés megvalósításának szervezésére, felügyeletére a Magyar Vöröskereszt az egészségvédelmi és szociális osztályt, az Igazságügyi Minisztérium a Bírósági Főosztályt és a Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnokságát jelöli ki.

d) A megállapodás végrehajtásának tapasztalatait, az együttműködés eredményeit, meghatározott időszakonként közösen értékeli.

Budapest, 1986. szeptember 23.

Dr. Borics Gyula s. k.
államtitkár

Dr. Hantos János s. k.
MVK OVB elnök

Gondolatok az őrparancsnok ellenőrző tevékenységéről

A büntetésvégrehajtási tevékenység eredményessége jelentős mértékben függ attól, hogy a különböző hatáskörökkel felruházott vezetők milyen színvonalon végzik feladataikat. A vezetői tevékenység nélkülözhetetlen része az ellenőrzés, melynek meghatározott módon való gyakorlása joga és kötelessége az intézetekben tevékenykedő vezetőknek.

A büntetésvégrehajtás ellenőrzési rendszeréről szóló jogszabály az alábbiakat írja: „Az ellenőrzés célja a büntetésvégrehajtásra vonatkozó politikai határozatok, törvényi rendelkezések és állami döntések végrehajtásának biztosítása, a hasznosítható és a jó tapasztalatok számbavétele, a végrehajtást gátló körülmények feltárása és javaslatok tétele ezek megszüntetésére, végső soron a büntetésvégrehajtási tevékenység színvonala állandó emelésének elősegítése. Az ellenőrzés a vezetési tevékenység szerves része. A vezetők felelősek: az általuk irányított tevékenység ellenőrzésének megszervezéséért, a tapasztalatok hasznosításáért és a szükséges intézkedések megtételéért. Az ellenőrzés tapasztalatainak elő kell segíteniük a büntetésvégrehajtási tevékenység fejlesztésével kapcsolatos helyes döntések meghozatalát.”*

A fenti követelmények megvalósítását a vezetési hierarchia valamennyi szintjén lévő vezetőnek szem előtt kell tartania és érvényesítenie kell munkájában. A büntetésvégrehajtási tevékenység legelemzőbb, legaprólékosabb ellenőrzése a bv. intézetekben a belső ellenőrzés keretein belül folyik.

A büntetésvégrehajtási feladatok szerves része a biztonsági tevékenység, melynek a fogvatartottak biztonságos őrzése ugyan a fő területe, de emellett a belülről kiinduló, illetve az kívülről fenyegető rendkívüli események bekövetkezésétől is meg kell védeni az intézeteket. Az intézetek őrzésbiztonságát a személyi és a tárgyi feltételek, valamint az őrzésbiztonsági szabályok és a bennük megfogalmazódott feladatok végrehajtásának színvonala határozza meg. Ezek az intézet zavartalan működése, a büntetésvégrehajtási feladatok megvalósítása szempontjából alapvetőek. Cikkemben nem tekintem át a biztonsági feladatok ellenőrzésének teljes keresztmetszetét, csupán arra szeretnék rávilágítani, hogy a belső ellenőrzés rendszerében hol helyezkedik el az őrparancsnok tevékenysége, mi jellemzi ellenőrzési módszereit.

Az őrparancsnoki ellenőrzések szerepe az intézet vezetésében

A büntetésvégrehajtási intézetek vezetése — akár a többi fegyveres testületé — az egyszemélyi felelősség elvén nyugszik. Ezt az egyszemélyi felelősséget az

* A büntetésvégrehajtás ellenőrzési rendszeréről szóló 110/1980. (IK. 6.) számú utasításnak a 112/1985. (IK. Bv. Mell. 3.) IM számú utasítással módosított, valamint a 0117/1980. OP. számú intézkedésnek a 0131/1986. OP. számú intézkedéssel módosított és egységes szerkezetbe foglalt szövege.

intézet parancsnoka testesíti meg, aki többek között felelős az irányítása alá tartozó szervezet zökkenőmentes funkcionálásáért, ezen belül pedig az ellenőrzési rendszer zavartalan működéséért. „Az intézet parancsnoka köteles a belső ellenőrzést megszervezni, végrehajtását irányítani és működése felett felügyeletet gyakorolni.” Olvasható a már említett dokumentumban.

A vezetésnek ahhoz, hogy szerepét be tudja tölteni, rendszeresen tájékozódnia, terveznie, döntenie, szerveznie és ellenőriznie kell. E folyamatban — véleményem szerint — döntő láncszem az ellenőrzés, mert általa kerülnek felszínre azok az információk, melyek biztosítják a tájékozottságot, valamint a vezetési folyamat elemei között a visszacsatolást. Az ellenőrzéssel szerzett információk nélkülözhetetlenek az új döntések előkészítésében, ugyanakkor ezek alapján a már meghozott döntések helyessége, helytelensége is mérhető.

Ott, ahol az ellenőrzési rendszer jól működik, a döntésre jogosult első számú vezető rendkívül sok információhoz juthat az alsóbb szinteken — többek között az őrparancsnokok szintjén — végrehajtott ellenőrzésekből. A vezető számára akkor érdemi egy információ, ha az adatok nem tartalmaznak felesleges tényeket és ferditéseket, de csoportosíthatók és rendszerezhetők.** Megítélésem szerint az őrparancsnokok meg tudnak felelni az igényes információszolgáltatás követelményeinek, természetesen a magasabb beosztásban lévő vezetők konzekvens elvárásai ezt a színvonalat még emelhetik.

Miért foglalkozunk az őrparancsnokok ellenőrző tevékenységével? Azért, mert az intézet hierarchiájában az őrparancsnok meghatározott vezetési szintnek minősül, és így joga, sőt kötelessége bizonyos intézkedéseket hozni. Felelőssége a döntésekben akkor növekszik meg, amikor nincs magasabb beosztású előljáró az intézetben, tehát munkaszüneti napokon, munkaidőn kívüli időszakban. Előfordulhat például rendkívüli esemény közvetlen veszélyekor vagy annak bekövetkezésekor, hogy olyan intézkedéseket kell tennie, melyek egyébként az intézetparancsnok hatáskörébe tartoznak.

Az őrparancsnok a feladatokat végrehajtó állománnyal, valamint a fogyvatottakkal közvetlen kapcsolatban áll, így ellenőrzései révén „első kézből” jut igen sok és fontos információhoz. Ezek birtokában vagy meghozza a szükséges döntéseket, vagy — hatáskörét meghaladó esetekben — tájékoztatja a felsőbb szintű illetékes vezetőt. Az őrparancsnok döntéseinek jellegéből, a továbbított információkból következtetni lehet a személyi állomány felkészültségére, erkölcsi-politikai állapotára, az őrszolgálati tevékenység személyi és tárgyi feltételeire, a korábban kiadott parancsok, utasítások végrehajtásának helyzetére, a már meghozott döntések helyességére, az intézet általános biztonságára.

Nem lehet eléggé hangsúlyozni az őrparancsnoki ellenőrzések fontosságát a rendkívüli események megelőzése szempontjából. A rendkívüli események okait vizsgálva gyakran állapíthatjuk meg, hogy az ellenőrzésre jogosult vezetők (köztük az őrparancsnokok) ellenőrző tevékenysége felületes, formális. Nem ellenőrzik kellő hatékonysággal a parancsok, utasítások végrehajtását, egyesek elmulasztják az ellenőrzéseket, mások csupán szemlélődnek. Esetenként előfordul a beosztottal való nemkívánatos együttműködés, a „jó vezető” szerepében való tetszelgés, amikor is tudatosan szemet hunynak a hiányosságok láttán. E jelenség káros mivoltát feltétlenül ki kell domborítani. Az ilyen ellenőrzések következtében a vezetők nem képesek időben feltárni a fogyatékoságokat és megszüntetni azokat. Mindezek az állományt megalapozatlan elégedettségre ösztönözhetik; a „nálunk minden rendben van”, „nálunk ilyesmi nem fordulhat elő” stb. vélemény nyomán pedig irreális kép alakul ki az intézet egészéről.

** Vessd össze dr. Tari Ferenc: Az ellenőrzés elvi, módszertani kérdései a büntetésvégrehajtásnál (Módszertani füzetek 1984/3.) c. cikkével!

Az őrparancsnoki ellenőrzéseket természetesen nem lehet a többi szolgálati ág tevékenységétől elvonatkoztatni. Az őrparancsnoknak ki kell terjesztenie ellenőrző tevékenységét úgy a költségvetési, mint a vállalati területekre, hisz a biztonsági követelményeknek itt is eleget kell tenni. Elég, ha csak a fogvatartottak munkáltatás közben történő őrzésére és felügyeletére, a biztonságra veszélyes szerszámok és eszközök kezelésére, a különböző járművek ki- és beléptetésére, valamint a társadalmi tulajdon védelmére gondolunk.

A biztonságra veszélyes körülmények, illetve szabálytalanságok feltárása nemcsak joga, hanem kötelessége is az ellenőrzést végző őrparancsnoknak. Ha hibát vagy hiányosságot tapasztal, előljárója vagy az illetékes szolgálati ág vezetője útján intézkednie kell, hogy azokat megszüntessék. Halasztást nem tűrő esetekben maga dönt a helyszínen, ám jelentési kötelezettségének ez esetben is eleget kell tennie. A más szolgálati ágak területén végzett ellenőrzésekből szükségszerűen adódik, hogy az ott dolgozó, más beosztásban lévő testületi tagokkal szorosan együtt kell működni. Helyes, ha az őrparancsnok a meghatározott terület illetékese(i) — például vállalati biztonsági tiszt, nevelő, műhelyvezető, művezető — jelenlétében végzi ellenőrzéseit.

Új vonás a büntetésvégrehajtás struktúrájában, hogy a végrehajtó intézetekben a főfelügyelők és a felügyelők — mint belső örök — szervezetileg a nevelési szolgálathoz kerültek. Ez nemcsak a tevékenységben jelent újdonságot, hanem a két szolgálati ág szorosabb együttműködésének is újabb színtere. Arra vonatkozóan, hogy ezekben az intézetekben az őrparancsnok mit és hogy ellenőrizzen, még nem alakult ki elfogadott és országosan egységes gyakorlat. Erre hazamosabb időszak megfigyelése után kerülhet majd sor. Azt viszont indokoltnak tartom, hogy a hagyományos őrszolgálati feladatokat, pl. a zárkák és a különböző helyiségek biztonsági ellenőrzését, a dühöngő, az ön- és közveszélyes magatartást tanúsító fogvatartottak elkülönítését, a kényszerítő intézkedéseket az őrparancsnok irányítása és ellenőrzése mellett végezzék, szorosan együttműködve a nevelési szolgálattal.

Összességében megállapítható, hogy az őrparancsnoki ellenőrzések következetessége erősíti a vezetői tekintélyt, megfelelő irányba orientálja a beosztottak szemléletét, azaz pozitív módon befolyásolja az intézet biztonságát. Természetesen az intézetparancsnok az őrparancsnoki ellenőrzésekből szerzett információkat teljesebbé teheti egyéb ellenőrzési módszerek alkalmazásával, például személyesen végrehajtott ellenőrzésekkel, beszámoltatásokkal, okmányok, dokumentumok tanulmányozásával.

Az őrparancsnoki ellenőrzések néhány jellemző vonása

Az őrparancsnoki ellenőrzések döntő többségét a munkafolyamat közvetlen megfigyelése és az operatív beavatkozás mint alkalmazott módszer teszi ki. Ez abból ered, hogy az őrparancsnok egyfelől része a feladatokat gyakorlatban végrehajtó állománycsoportnak, másfelől pedig felel az adott szolgálati időben tevékenykedő váltás munkájáért. Az őrparancsnoknak ezért ismernie kell mind a ciklikusan ismétlődő, mind az ettől időben eltérő feladatokat, valamint azok végrehajtásának feltételeit és módjait. Ezeket az ismereteket részben személyes ellenőrzéssel, részben alárendeltjeinek folyamatos beszámoltatásával szerezheti meg. Operatív beavatkozásra csak akkor van szükség, ha a feladatok végrehajtása nem az előre meghatározott napirend, parancs, utasítás stb. szerint történik, illetőleg, ha valamilyen körülmény indokoltá teszi e tevékenység átszervezését.

Gyors és optimális intézkedésre, döntésre egy szolgálati időszakban akár többször is szükség lehet. Erre az őrparancsnok csak akkor képes, ha a munka-

Az őrparancsnok ellenőrzi az őrség ügyeleését

és ellenőrzési módszereit jól választja meg, ha a hozzá vezető információs csatornákon (felülről jövő tájékoztatás, az alárendeltek jelentései, más őrparancsnokok ellenőrzési tapasztalatai stb.) zökkenőmentesen áramlanak a jelzések.

Az őrparancsnokot ellenőrzéseinek tapasztalatait illetően jelentési kötelezettség terheli. A jelentéstétel legáltalánosabb módja az Ellenőrzési naplóba tett bejegyzés, de ha az őrparancsnok olyan esetben dönt, mely hatáskörét meghaladja, akkor ezt előljárójának haladéktalanul jelentenie kell. A történetek dokumentálása ekkor sem mellőzhető. Az Ellenőrzési napló vezetésénél törekedni kell a tömör, tényszerű, érthető fogalmazásra, kerülve az ilyesféle sablonokat: „Ellenőriztem a napirend végrehajtását, rendellenességet nem tapasztaltam”. Az ehhez hasonló bejegyzések információban szegények, következtetések levonására alkalmatlanok, felületességet, ötlettelenséget tükröznek.

Az Ellenőrzési napló az az okmány, mely teljes képet ad a biztonsági feladatok végrehajtásáról. Fontos eszköze az információk vertikális (őrségparancsnok, intézetparancsnok) és horizontális (más szolgálati ág vezetői, a többi őrparancsnok) irányú áramoltatásának. A felügyeletet gyakorló felsőbb szerv ellenőrzést végző képviselője számára is döntő információforrás, mert megbízhatóan tájékoztat az intézetben folyó ellenőrzési tevékenység rendszeréről, céljairól, hatásfokáról.

A tervszerűség

A büntetésvégrehajtási tevékenység bonyolult, összetett feladatrendszer, ezért a hatályos jogszabályoknak megfelelő munkavégzés elképzelhetetlen tervszerűség és szervezethez nélkül. A növekvő követelményeknek csak akkor tu-

dunk megfelelni, ha tevékenységünkben kevés az esetlegesség, ha a bizonytalan-sági tényezőknek nincs nagy szerepe. Ezért minden vezetési szinten előre kell gondolkodni, a feladatokat számba kell venni és meg kell tervezni azok végrehaj-tását. Az ellenőrzési terv készítésénél célszerű az intézet sajátosságaiból adódó feltételeket figyelembe venni, tehát csak annyi ellenőrzési időt és szempontot kell a tervben szerepeltetni, amennyit ténylegesen végre lehet hajtani.

A havi ellenőrzési terv nem formához kötött okmány, így készítésére kötele-ző érvényű szempontokat nem lehet adni, az viszont követelmény, hogy fel legyen tüntetve rajta az ellenőrzés végrehajtásáért felelős őrpáncsnok neve, az ellenőrizendő terület helye és a végrehajtás ideje. Mérlegelni lehet, hogy az őrpáncsnokok külön-külön készítsenek tervet, vagy három-négy őrpáncsnok egy tervben vegye számba feladatait. A magam részéről ez utóbbi megoldást tartom praktikusnak. Csökkenti az adminisztrációt és áttekinthetőbb is. Javaslom, hogy havonta más-más őrpáncsnok készítse el a közös tervet. Az ellenőrzés szem-pontjai, az ellenőrzendő területek előre beírhatók a nyomtatványba, az őrpáncsnokoknak csak a végrehajtás idejét kell (személyenként eltérő jelöléssel) utólag bejelölniük.

Természetesen előre nem jelzett szempontok is figyelembe vehetők. Lehető-ség van további ellenőrzési szempontok meghatározására, a fontosnak tartott te-rületeken az ellenőrzések szaporítására vagy részletezőbb végrehajtására. A fent említett terv sokat segít a feladatok arányos elosztásában, elkerülhető általa egyes területek túellenőrzöttsége vagy figyelmen kívül hagyása, ugyanakkor elér-hetővé teszi az ellenőrzések folyamatosságát és egymásra épülését.

A megtervezett ellenőrzések végrehajtására oly módon kell felkészülni, hogy előzetesen át kell nézni az ellenőrzendő területre vagy tevékenységre vonatkozó felső szintű jogszabályokat, rendelkezéseket, majd a helyi parancsokat, az adott őrhelyre vagy biztonsági feladatra vonatkozó őrutasításokat. Az őrpáncsnok ismeretei a tervszerűen végzett ellenőrző tevékenység által a készség szintjére fejleszthetők. Az más kérdés, hogy a naprakész tudnivalókat csak rendszeres önmű-veléssel lehet elérni.

Az objektivitás

Az ellenőrzés akkor lesz eredményes, ha az őrpáncsnok objektív, tárgyila-gos, akár személyekről, akár tényekről van szó. Az őrpáncsnokok döntő több-sége a beosztott, tiszthelyettesi állományból kerül ki. Előfordulhat, hogy az őrpáncsnok annak a szakasznak vagy váltásnak lesz a parancsnoka, amelyben be-osztottként maga is tevékenykedett. Az együttdolgozás huzamosabb időn keresz-tül bensőségesebbé, közvetlenebbé teszi az őrpáncsnokok és az alárendeltek kapcsolatát. Ilyenkor nem a főnök — beosztott viszony mintájára szerveződnek az emberi kapcsolatok. Ennek pozitív jelentősége van a munkahelyi légkör megte-remtése szempontjából, de a vezetőt mégsem befolyásolhatja a tények objektív feltárásában és reális értékelésében. A felmerülő problémákat eltenni nem sza-bad, törekedni kell a tények valódiságának megállapítására, a helyzet reális meg-ítélésére.

A folyamatosság és a rendszeresség

Az őrpáncsnoki ellenőrzések folyamatossága egyben annak rendszeressé-gét is jelenti. A folyamatos és rendszeres ellenőrzéssel elérhető, hogy az őrpáncsnok teljes mértékben tájékozottá válik a beosztottak tevékenységét, a soron lévő feladatok végrehajtását illetően.

Így — váratlan körülmények felmerülése esetén — lényegesen lerövidül az

az idő, amely alatt az őrzparancsnok dönteni tud, ugyanakkor az alapos tájékozottság magabiztosságot és határozottságot kölcsönöz neki, egyszóval nagyobb a valószínűsége, hogy helyesen intézkedik.

A folyamatos és rendszeres ellenőrzés nem jelenti azt, hogy az őrzparancsnok a beosztottjai helyett dolgozik, hogy azok felelőssége csökken. A jó vezető meghagyja alárendeltjei önállóságát és csak indokolt esetben avatkozik be. Az ellenőrzési tevékenység tervszerű és következetes végrehajtása révén javul a munkavégzés színvonala, növekszik az intézet biztonsága és csökken az emberi mulasztásokra visszavezethető rendkívüli események száma.

Az őrzparancsnokok váltásos rendszerben végzik feladataikat, s ez még inkább aláhúzza a tervszerűség és a folyamatosság jelentőségét, mert a ritkább benntartózkodás miatt a változások figyelemmel kísérése nehezebb. A szolgáltatást átadó őrzparancsnoknak részletesen tájékoztatnia kell a szolgálatba lépő őrzparancsnokot mindazokról a körülményekről, amelyek befolyásolhatják a további szolgálatellátást. A szolgálatba lépő őrzparancsnoknak ajánljuk, hogy visszamenőleg is tanulmányozza át az Őrnapló jelentés rovatát, meg az Ellenőrzési naplóba tett korábbi bejegyzéseket. Ellenőrző tevékenységében az így nyert információkat is jól fel tudja használni.

Az őrzparancsnoki ellenőrzések tapasztalatainak értékelése

Az ellenőrzési tevékenységnek fontos része a tapasztalatok felbecsülése és hasznosítása. Az ellenőrzés eredményeit az állomány tudomására kell hozni, tekintet nélkül arra, hogy a tapasztalatok kedvezőek vagy kedvezőtlenek. A beosztottak tevékenységének folyamatos és reális elbírálása egyik leghatékonyabb eszköze az állomány nevelésének. Az őrzparancsnok értékelhet:

— az ellenőrzés során a helyszínen (a körleten, a külső őrhelyen stb.), amikor az ellenőrzött beosztotton kívül más nincs jelen. Ez esetben az adott tevékenységhez fűzőn minősítő, korántsem részletekbe menő megjegyzéseket.

— a szolgálatot megelőző eligazításon az őrzparancsnok ismertetheti az előző szolgálat tapasztalatait, kiemelheti név szerint az átlagon felül vagy alul teljesítőket, dicsérheti és elmarasztalhatja beosztottait. Hasznosíthatja a többi váltás munkájánál tett észrevételeket, leszűrve a következtetéseket, okulva a hibákból.

— végül félévenként, évenként, az őrszolgálat szakaszértekezletén vagy az állományértekezleten. Itt helyes, ha az őrzparancsnok személyekre bontva, alapos, részletező értékelést ad, valamint megállapítja az elért eredményeket, meghatározza az elérendő célokat és kijelöli a fejlődés ütemét meg irányát.

A beosztottak tevékenységének reális, szubjektív elemektől mentes értékelését az időközi ellenőrzések tárgyilagossága és következetessége biztosítja. Figyelembe kell venni azt a körülményt is, hogy a közösség előtti értékelés pedagógiai jelentősége nem csekély. Ugyanakkor az őrzparancsnoknak időt kell szakítania arra, hogy beosztottjaival négszemközt is elbeszélgessen. Erre különösen akkor van szükség, amikor a testülethez új, fiatal munkatárs kerül. Az ő munkáját gyakrabban kell értékelni, tudatosan támogatva beilleszkedését, szakmai fejlődését.

Az értékelés valamennyi formájával, de legalább a személyes elbeszélgetések során, lehetővé kell tenni, hogy a beosztott kifejtse véleményét, előterjessze javaslatát. Alkotó jellegű véleménynyilvánításra leginkább a szakasz-, illetve állományértekezleteken van lehetőség, de a demokratizmus más jellegű fórumoktól sem idegen. A felvetésekre az arra illetékes előjárónak, hatáskörében pedig az őrzparancsnoknak feltétlenül reagálnia kell. A beosztottat vagy meg kell dicsérni, vagy el kell marasztalni, a huzamosabb időn át kiemelkedő munkát végzőket pedig fel kell terjeszteni magasabb elismerésre. Hiba, hiányosság vagy mulasztás

esetén viszont — annak súlyától függően — az őrparancsnoknak figyelmeztetnie kell beosztottját, vagy fegyelmi eljárást kell kezdeményeznie vele szemben. A fegyelmi eljárás alapjául szolgáló cselekménnyel azért is foglalkozni kell, hogy mindenki levonhassa belőle a szükséges következtetéseket, hogy ezzel is megelőzzük a hasonló cselekményeket.

Az utóellenőrzések fontosságáról

Az ellenőrzések nyomán feltárt hiányosságok megszüntetésére kiadott intézkedések végrehajtásáról ún. utóellenőrzéssel kell meggyőződni. Az erre szánt percek nem szabad elfecsérelt időnek tekinteni, mert a rendszeres és következetes utóellenőrzés erősíti a szolgálati fegyelmet. Az őrparancsnok ne elégedjen meg a hibák, hiányosságok megállapításával, hanem utasítsa az ellenőrzöttet, hogy szüntesse meg azokat. Ha célszerűnek tartja, határozza meg a korrekció, a helyreigazítás módját és idejét is.

Az utóellenőrzés formáját tekintve lehet személyes ellenőrzés, de történhet a beosztott beszámoltatásával is. Amennyiben az őrparancsnok úgy dönt, hogy a hiba kijavításáról maga fog meggyőződni (és ezt közölte is az ellenőrzötttel), akkor a dolog semmiképpen ne maradjon el. A kilátásba helyezett utóellenőrzés elmaradása rombolja az előjárói tekintélyt, komolytalanná teszi az ellenőrző tevékenységet. Nem várhat pontos munkát alárendeltjétől az a vezető, aki nem következetes. Természetesen az utóellenőrzéssel kapcsolatos megállapításokat is dokumentálni kell az Ellenőrzési naplóban — visszaulva az előző ellenőrzés témájára. Az ellenőrzési folyamatot akkor tarthatjuk befejezettnek, ha az utóellenőrzés tapasztalatai pozitívak, ha az ellenőrzött személy maradéktalanul elvégezte a rárótt feladatot.

*

Mint már említettem, nem volt céлом a biztonsági feladatok ellenőrzését minden oldalról áttekinteni, csupán megpróbáltam azokat az elveket és módszereket csokorba kötni, amelyek az őrparancsnoki ellenőrzések tervezésénél, végrehajtásánál, magasabb színvonalú teljesítésénél hasznosak lehetnek. Szerettem volna ötleteket adni a helyileg kialakult jó módszerek továbbfejlesztéséhez, és hozzájárulni a gyakorlatban alkalmazott elvek általánosításához. Hisz az őrparancsnoki ellenőrzések magasabb szinten való végrehajtása is elősegíti a biztonsági feladatok maradéktalan teljesítését, növeli a büntetésvégrehajtási intézetek biztonságát.

Máthé Zoltán

A fogvatartottak halálozásáról — tíz, visszamenőleg értékelt év adatai alapján

Magyarországon az 1867-es kiegyezést követően kezdtek az igazságügyi szakemberek fokozatosan többet törődni a meglévő börtönök állapotával és azok egészségügyi ellátásával. 1880-ban jelent meg az első hazai börtönügyi folyóirat, az úgynevezett „Fegyintézeti Értesítő”, mely több egészségügyi vonatkozású cikket közölt. Ezek közül számomra Rákosi Béla fegyházi orvos beszámolója volt a legérdekesebb.

Rákosi Béla megvizsgálta a váci fegyház egészségügyi helyzetét és összefoglalta 23 év tapasztalatait, különös gondot fordítva a fegyencek halálozásának feldolgozására és értékelésére. Megállapította, hogy 1880-ban a halált okozó megbetegedések 11%-át emésztőszervi, 17%-át fertőző betegség okozta, a fegyencek 57%-a tébécés megbetegedés következtében, 15%-a pedig ismeretlen eredetű senyvesztő kór következtében hunyt el.

Úgy tűnik, az orvos megállapításait annak idején komolyan vették, a betegségek visszaszorítására, a fegyencek munkaképességének biztosítására különböző intézkedéseket léptettek életbe. Például a tbc. megelőzésére 30 gramm csukamájolajat, a skorbut megelőzésére 280-420 gramm savanyú káposztát vagy 30 gramm ecetes tormát osztottak szét az elítéltek között.

Dr. Balogh Jenő Börtönügyi viszonyaink reformjához című, 1888-ban megjelent értékezésében így ír: „A büntetési intézetek helyiségeinek elégtelen, szűk volta és fogházaink egészségtelen szerkezete a szabadságvesztést valóban testi büntetéssé változtatja át.”

Meggyőződésem, hogy a Hippokratész-féle „Nil nocere” nem csupán a bv-s orvosokat kötelezi, hisz a „sohasem ártani” parancsának érvényessége kiterjeszhető a büntetésvégrehajtás egészére is. Ezért vizsgáltam meg tíz év halálozási anyagát. Kíváncsi voltam, mely halálokok esnek egybe az ország népességének mortalitási¹ adataival, és melyek fordulnak elő büntetésvégrehajtási körülmények között sajátosan. A felmérés anyaga a Büntetésvégrehajtás Központi Kórházában 1974 és 1984 között elhalálozottak egészségügyi törzslapjainak, kórházi kórtörténeteinek és a Semmelweis Orvostudományi Egyetem Igazságügyi Orvostani Intézetében végzett boncolások jegyzőkönyveinek feldolgozásán és összehasonlításán alapult. Zárójelben megjegyzem, hogy az 1974 előtti adatok felhasználhatatlanok és értékelhetetlenek, mert az 1979. évi II. törvény előtt sok minden titkosnak minősült az egészségügyi területén.

A fent említett tízéves időszak alatt a SOTE Igazságügyi Orvostani Intézetben 219 holttestet boncoltak fel. Az elítéltek 86,75%-ának halála természetes okokból következett be, ám 13,25%-uk elhunyt erőszakos okokra vezethető vissza. Ez utóbbi csoportba az általános szakértői gyakorlat szerint azokat az esete-

¹ mortalitás: halálozási arány

ket soroltam, amelyekben az önkészű erőszakos cselekmény közvetlen vagy közvetett oka volt a halálnak. Idegen kezű erőszakos cselekmény, valamint halálos kimenetelű baleset a vizsgált időszakban nem fordult elő.

Az alábbi táblázat a természetes okból elhunytak kórerediti megoszlását mutatja százalékban.

Az erőszakos okból elhunytak közül tizenheten nyeltek idegen testet. Gázolajat, benzint fecskendeztek be magukba, illetve műtét után széthúzták, elfertőzték sebeiket. Hárman-hárman felakasztották, ketten-ketten mérgezték magukat, végül egy elítélt leugrott a magasból, egy pedig szíven szúrta önmagát.

A vizsgált időszakban a boncolási anyag huszonegy esetben említ diagnosztikus tévedést, öt esetben utal késedelmes műtetre; késedelmes kórházba szállítás, polgári kórházból indokolatlan, korai átszállítás a Bv. Központi Kórházba és egyéb mulasztás az oka hat halálesetnek. Egy fogvatartott viszont börtöntűró képességének hiánya miatt exítált.³

Amikor az elhalálozottakat büntetésvégrehajtási jellemzőik alapján csoportosítottuk, akkor kiderült, hogy 90%-uk jogerős elítélt volt, 9%-uk előzetesen le tartóztatott, végül a rendőri őrizetesek és az elzárásra ítélték tették ki a fennmaradó 1%-ot. Az elhunytak közel 38%-a erőszakos bűncselekmény miatt volt elítélve. Kórelőzményük tanúsága szerint majd 49%-uk követett el megelőzően úgynevezett önkárosító cselekményt, azaz nyelt idegen testet, akasztotta fel magát sikertelenül. A kórelőzményekben szereplő természetes megbetegedéseket csoportosítva azt látjuk, hogy az elhunytak 34,2%-a koszorúér-megbetegedésben, 21,9%-a különböző daganatos betegségben szenvedett. A fogvatartottak 16,4%-ánál fekélybetegséget, 15,9%-ánál magas vérnyomást, az elítéltek 6,4-6,4%-ánál meg tüdőgümőkört, illetve májsugorodást diagnosztizáltak.

A boncolási anyagot áttekintve az ischaemiás⁴ szívbetegségben elhalálozottak csoportjával érdemes részletesebben foglalkozni, mert tapasztalataink szerint a fogvatartás mint prizonizációs ártalom ezek kialakulásában játszhat leginkább szerepet. Mintánkban tíz év alatt hetvenöt olyan szívbetegség volt (35 esetben idült szívelváltozás, 40 esetben heveny szívizomelhalás), amelyet a fogvatartott halálával ok-okozati összefüggésbe lehetett hozni. A 40 heveny szívizomelhalásban elhunyt részletesebb adatait az alábbi táblázat tartalmazza:

A beilleszkedés nehézségei a börtönkörülmények közé, vagyis a prizonizációs ártalom, a fogvatartás első időszakában kóroki tényező lehet. Az esetek 25%-a az őrizetbe vételt követő 2,5 éven belül hunyt el heveny szívizomelhalásban. A beilleszkedési problémák az 55. éven felüli fogvatartottak számára jelentenek fokozott pszichikai megterhelést. Az említett 25%-ból 17,5% ilyen korú volt. A börtönben huzamos időt eltöltött elítéltek, valamint

KÓRKÉP	Százalék
daganatos megbetegedés	21,0
heveny szívizomelhalás	18,0
idült szívelváltozás	15,9
vérmergezés	9,0
tüdőgyulladás	7,7
agyi vascularis ² katasztrófa	3,6
veseelégtelenség	3,1
heveny belső vérzés	1,8
tüdögümőkór	1,8
májelégtelenség	1,3
tüdővérdeér-elzáródás	0,9
heveny hasnyálmirigy-gyulladás	0,4
influenza	0,4
Összesen:	86,75

Életkor	Fogvatartási idő — években				
	-2,5	2,5—10	11—20	21—30	31—
20—35	1	1	2	—	—
36—45	2	1	2	4	—
46—55	—	—	3	5	—
56—	7	5	1	4	2
Összesen:	10	7	8	13	2

² vascularis: vérérdennyel kapcsolatos

³ exítált: meghal

⁴ ischaemia: helyi vérszegénység

a visszaesők között a prizonizációs ártalom nem szomatizálódik, a heveny szívizomelhalás őket nem fenyegeti.

Az ischaemiás szívbetegség pontos kórereditét az eddig elvégzett klinikai és kísérletes vizsgálatok még nem tisztázták. Feltételezhető, hogy létrejöttében szerepet játszik a megbetegedett társadalmi közege, lakóhelyi környezete, táplálkozása, életmódja is. A büntetésvégrehajtás körülményei között elhanyagolható a fent említett negatív hatások jelentősége, mert intézményeink zsúfoltsága ellenére is biztosított a megfelelő kalóriatartalmú étkezés, a megfelelő lakóhelyi hőmérséklet és az évszaknak megfelelő ruházati ellátás.

A fogvatartás miatt kialakuló lelki feszültségek az ismert pszichoszomatikus betegségek megjelenéséhez vezettek. Közülük a legjellegzetesebbek a gyomor- és bélrendszer fekélyes megbetegedései: 16,4%-os, a magasvérnyomás-betegség pedig 15,9%-os gyakorisággal fordult elő. Ez utóbbit természetesen csak akkor tulajdonítjuk a prizonizációs ártalom hatásának, ha a fogvatartott normális vérnyomásértékkel rendelkezett a befogadáskor. És se a befogadás előtti időben, se a fogvatartás ideje alatt nem szenvedett olyan természetes megbetegedésben, amely hipertóniát⁵ idézhetett volna elő.

Természetesen nem zárhatjuk ki a fogvatartás előtti alkoholfogyasztás, elégtelen táplálkozás és deviáns életvezetés kóroki közrehatásának lehetőségét sem. A fogvatartást megelőző célszerűtlen életvezetésre jellegzetes kórbonctani eltérések utalnak. Ilyenek a szívizom és a máj zsíros elfajulása, az idült, pangásos szívelégtelenség, a hasnyálmirigy krónikus gyulladása, a máj kötőszövetes zsugorodása. Az anyagban 48, halált okozó, rosszindulatú daganatos megbetegedés fordult elő. Ezek az alábbi módon oszlottak meg a szervrendszerek között. 13 esetben a gyomor- és bélrendszer, 11 esetben a vérképző szervek és a kötőszövetek, 6 esetben a hasnyálmirigy, 5 esetben a máj, 3-3 esetben a húgyutak, illetve a női nemi szervek, 2-2 esetben a légutak, illetve a garat és a nyelv, végül pedig 1-1 esetben a gátor, a dűlmirigy és a központi idegrendszer volt a daganatos megbetegedés oka, helye.

A daganatos esetek során szembetűnt, hogy a vérképzőszervi daganatos megbetegedések — melyek feltehetően már a befogadás előtt is fennállottak — későn kerültek kórismerésre és gyógykezelésre. Egy eset különösen kirívó volt. Egy 43 éves férfi a nyirokcsomó daganatos megbetegedésében hunyt el, holott betegségét kilenc év óta ismerték. A börtöntűrő képesség véleményezésének korrekt volta ez esetben igencsak megkérdőjelezhető.

Egy 53 éves nőbetegnél a gátor rosszindulatú megbetegedése alakult ki. Megfelelő onkológiai⁶ kezelésben nem részesült, mert annak idején az állami egészségügy és a büntetésvégrehajtás közötti együttműködés teljesen szabályozatlan volt, és ezért a beteget — ágyhiányra hivatkozva — nem vették fel. Egy vegetatív neurózissal⁷ kórházunkba szállított 35 éves férfi fogvatartott 167 napos kezelés után keringési elégtelenségben elhunyt. A boncolás heveny vérképzőszervi elégtelenséget mutatott ki, ami egyértelműen diagnosztikus tévedésre utalt.

Az önpusztító cselekvésekre nem kívánok részletesen kitérni, mert a velük kapcsolatos teendőket már az úgynevezett Módszertani levél⁸ szabályozta. A hagyományos formának nevezhető önakasztás két esetben fordult elő, egyébként pedig a következő szövődmények vezettek a halálhoz: így az elvérzés, a perforáció⁹ és a szepszis.¹⁰ Az önpusztítás célja az esetek többségében a büntetésvégre-

⁵ hipertónia: magas vérnyomás

⁶ onkológia: daganatos betegségekkel foglalkozó tudományág, itt kórházi osztály

⁷ vegetatív neurózis: a vegetatív idegrendszer működési zavara

⁸ Ezt lapunk 1984-ben megjelent egészségügyi különszáma is tartalmazta.

⁹ perforáció: átfúródás

¹⁰ szepszis: vérméregzés

hajtási intézetek életrendje alóli kibújás. Csak így értelmezhető az az eset, melynek során egy elítélt 48 alkalommal nyelt idegen testet.

Toxikológiai¹¹ vonatkozású haláleset bekövetkezhet véletlen munkahelyi balesetek során egyfelől, önkezü cselekmény miatt másfelől. Anyagunkban két ilyen eset fordult elő. Sajnálatos módon a mérgezés tünetei, ha azok oka perme-tezőszer, lassan alakulnak ki és feltűnően hasonlítanak a heveny légúti fertőzőes megbetegedéshez. Ezért nem vetődött fel a mérgezés mint lehetséges kóroki ártalom az említett két esetben.

Anyagunkban két érdekes öngyilkosság szerepelt. Az egyik, amikor a fogvatartott halálát egy doboz nescafé okozta, amit egy ültő helyében elfogyasztott, és aztán meghalt szívkeringés-károsodásban. A másik, amikor két milliliter benzint fecskendezett be visszerébe egy elítélt. Ezt az önpusztító cselekményt ugyan túlélte, de két év múlva hirtelen rosszul lett és elhunyt. Boncolása során a tüdők elke-ményedését, fokozott kisvérköri nyomást, valamint a szív jobb felének elégtelen működését állapították meg.

Hiba, orvosi mulasztás, diagnosztikus tévedés huszonegy alkalommal fordult elő anyagunkban. Az orvosok a feltételezett kórisme megállapítása után ezekben az esetekben is körültekintően jártak el. Ám a betegségek ritkasága miatt a kezelőorvosoknak nem volt kellő gyakorlatuk felismerésükben. A diagnosztikus tévedések között egy heveny szívizom-elhalásos eset is szerepelt. A 72 éves férfi fogvatartott koszorúverőér-betegségéről tíz éve tudtak, mégis csak nyugtató gyógyszereket kapott négy napig tartó mellkasi fájdalomra. A boncolás a koszorúverőér heveny vérrögös elzáródását, nagy kiterjedésű, régebben keletkezett szívizom-hegesedést és heveny szívizomelhalást mutatott ki. Gyakran vezetett diagnosztikus tévedéshez a sárgaság tünetegyüttese is.

Technikai hibát egy 49 éves, gyomorfekéllyel megoperált férfi elítélten követtek el. A műtét után a gyomor- és bélrendszer erős vérzését észlelve ismételt hasfeltárást végeztek. Azt feltételezték, hogy a hibás varratok okozták a vérzést. A fogvatartott a második műtétet követő negyedik napon meghalt. Boncoláskor heveny hashártyagyulladás, a nyombélben hagyott, átfürödött heveny fekélyt találtunk. A beteg halálához a nem kielégítően elvégzett gyomorcsonkoló műtét vezetett.

Műhiba két esetben fordult elő mintánkban, mindkettőt jogerős bírói ítélet zárta le. A fogvatartottakat észlelő, illetve vizsgáló orvosok ellen a foglalkozás körében elkövetett gondatlan veszélyeztetést egyértelműen meg lehetett állapítani. Az első esetben a gyomorátfürödést jelző máj alatti szabadlevegős árnyékot — a röntgenfelvételt helytelenül tartva — gyomorlég hólyagnak nézték, és a beteget nem operálták meg. A második esetben az idegen test a nyelöcsőben, a fő verőér szűkületénél elakadt, a sebészek mégis negatív véleményt adtak, holott tudniuk kellett, hogy az ilyen helyen elakadt idegen test életveszélyes. Ennek ellenére nem kezdeményezték a fogvatartott kórházba utalását.

Összegzés gyanánt

Ami a természetes okú elhalálozásokat illeti, megállapíthatjuk, hogy — a prizonizációs ártalmakból eredő betegségek kivételével — azok lényegesen nem térnek el az állami egészségügy hasonló eseteitől. Ugyanakkor azok az elítéltek, akik nehezen tudnak alkalmazkodni a börtönrezsimhez és a fogvatartott társaikhoz, azok heveny szívizomelhalásban, gyomorfekély és magas vérnyomás következtében hunynak el. Boncolási anyaguk jól kimutatja a megelőző, kóros életvezetést.

¹¹ toxikológia: méregtan

A rosszindulatú daganatos betegségekkel kapcsolatban két észrevételt tennek: A büntetésvégrehajtás orvosainak már a fogvatartott befogadó vizsgálatakor határozottabban kellene törekedniük a rosszindulatú daganatos megbetegedések felfedezésére, hogy kezelésüket még a betegség továbbterjedése előtt megkezdhessek.

— E betegségek miatt a büntetés-félbeszakítás — valószínűleg adminisztrációs okokból — gyakran elhúzódik, és ismételten előfordul, hogy a vonatkozó engedélyt a beteg elhalálása után kapjuk kézhez.

A fogvatartottak önkárosító cselekménye — mint már mondtuk — általában nem önpusztító, az elkövető tettevel csupán fogvatartásának körülményein akar változtatni. A gyomorban, illetve a bélrendszerben lévő idegen test potenciális¹² életveszélyt jelent, ám a nyelőcsőben elakadt közvetlen életveszélyt von maga után.

A diagnosztikus tévedések, hibák, orvosi mulasztások nálunk lényegesen ritkábban fordulnak elő, mint az állami egészségügy intézményeiben. Leginkább akkor fordulnak elő, amikor az orvos ragaszkodik a beutaló kóriséméhez, vagy az első vizsgálat során feltételezett diagnózishoz.

A bemutatott anyagot összevetve megállapíthatjuk, hogy vannak olyan halálesetek, amelyek sajátosan és szignifikánsan¹³ jellemzik a büntetésvégrehajtás körülményeit. Ide sorolom a prizonizációs ártalmak által kiváltott heveny szívizomelhalásokat, a gyomor- és bélrendszer fekélyes megbetegedéseit, a magas vérnyomást, valamint az önkárosító, suicid¹⁴ cselekményt, elsősorban az idegentest-nyelést.

Tennivalóink az előbbiekből következnek, és nem csupán a bv-orvosokra, hanem a nevelési koncepció szellemében a többi szolgálati ág tagjaira is vonatkoznak. Tehát a befogadást követően fokozott figyelemmel kell kísérni a fogvatartottakat, ha lehet, segíteni kell őket egyéni problémáik megoldásában, hogy megelőzhesük a kezdeti időszakra jellemző heveny szívizomelhalásokat. Az egészséges életmódra nevelést, az egészségügyi felvilágosító tevékenységet ugyanebből a megfontolásból tartom fontosnak.

Szűrési-gondozási tevékenységünk precíz és rendszeres folytatása hozzájárul a daganatos megbetegedések minél korábbi felfedezéséhez. A bv. intézetek nevelési szolgálataival, a pszichológiai laboratóriumokkal való erőteljes együttműködésnek is nagy szerepe van abban, hogy megismerjük a személyiségkárosult fogvatartottakat, és elejét vegyük rövidzárlatú egészségkárosító cselekvéseiknek.

Dr. Káplár Zoltán

Felhasznált irodalom

Dr. Balogh Jenő: Börtönügyi viszonyaink reformjához, Magyar Jogászegyleti Értesítő, 1888.

Dr. Káplár Zoltán—dr. Hubay Márta: MIOT-pályázat, 1984.

Dr. Káplár Zoltán—dr. Balogh István: BM. Orvos, 1985.

Dr. Keller Éva—dr. Vagács András: BM. Orvos, 1985.

Rákosi Béla: Fegyházügyi Értesítő, 1880.

¹² potenciális: lehetőségként létező

¹³ szignifikáns: a feltevés helyességét valószínűsítő

¹⁴ suicid: öngyilkos

HELYREIGAZÍTÁS

A Módszertani füzetek 1986/3-as számának dr. Németh Mihály és dr. Tóth Kovács János által írott cikkében egy mondat tévesen jelent meg. A 37. oldal 4. bekezdésének 5. mondata helyesen így hangzik: „Jelenleg mindössze egy haemofiliás beteg van, akinek szerencsére szűrővizsgálata negatív lett”. A szerzők s olvasóink szíves elnézését kérjük.

Az elítéltek képe a férfi és a női szerepekről

A női szerepek társadalmi megítélése nem egyértelmű. Nincs végiggondolt, új modell, illetve hiányoznak a megvalósítás feltételei. Ennek következtében a szocializáció folyamata sem zökkenőmentes: nem vagy csak keserű tapasztalatok árán tudnak a fiatalok szerepeik megvalósítására felkészülni. Mindezek káros hatása a családra, a társadalomra ismert, hisz széles körű szakirodalom jelent meg e tárgyban.

A fent említett problémával az egyéni és csoportos foglalkozások során is találkozottam. A női szerepek bizonytalan megítélése az elítélt nők számára is megnehezíti a reális távlatok, a beilleszkedési készség kialakítását, és majd a szabaddulás után a tényleges beilleszkedést. Ezért gondoltam azt, hogy e témát is érdemes lenne beépíteni a reszocializációs programokba. Ehhez azonban meg kell ismerni az elítélt nők szerepfelfogását. A szakirodalomban erre vonatkozó adatokat ugyan nem találtam, de felhasználtam felmérésemhez H. Sas Judit kutatási eredményeit. (Aki ezt a vizsgálatot nyolcszáznegy 12—24 év közötti középiskolás, ipari tanuló, főiskolai és egyetemi hallgató körében végezte el.)

Mivel nevelőmunkám során női elítéltekkel foglalkozom, ezért elsősorban a női szerepek érdekeltek. Természetesen szükségesnek tartottam a komplementer férfiszerep megismerését is, valamint annak feltárását, hogyan vélekedik egymás szerepeiről a két nem. Ezért végeztem felmérést a férfi fogvatartottak körében is.

A vizsgálat módszere

A Szalai Sándor professzor elképzelése nyomán létrehozott és Amerikában kipróbált projektív tesztet H. Sas Judit alakította át. Ezt a tesztet használtam én is. A vizsgálati személyeknek le kell írniuk, hogyan képzelik el egy napjukat tíz év múlva. A feldolgozás a tartalomelemzés módszerével készült.

A vizsgálatba 60 elítéltet vontam be: harminc 18 és 24 év közötti férfit és harminc nőt. Felvettem a szociológiai adataikat is. Noha a minta nem reprezentatív, megpróbálom néhány adattal jellemezni. A nők iskolai végzettsége a mintában magasabb, mint a férfiaké. 63,3%-uk befejezte az általános 8. osztályát, 13,3%-uk érettségizett. A férfiak 63,3%-a lemorzsolódott az általános iskola 7. osztályában, csak 27,0%-a fejezte azt be. (Az elítéltek körében — ha az egész populációt tekintjük — a nők iskolai végzettsége lényegesen alacsonyabb, így itt a kiválasztás torzítja az eredményt.)

A szakképzettség szempontjából csaknem megegyezik a két nem. 83,3%-nak, illetve 86,7%-nak nincs szakképzettsége. A férfiak 72,3%-a segédmunkás, 6,7%-a szakmunkás. A nőknél nagyobb a szóródás: 10,0% segédmunkás, 43,3% betanított munkás, 30,0% szakmunkás, 13,3% háztartásbeli.

A férfiak 40,0%-a nőtlen, a nők 33,3%-a hajadon. A házások aránya 33,3, illetve 30,0%, elvált a férfiak 3,3%, a nők 23,3%-a. A férfiak 23,3%-a nőtlen, de élettársi kapcsolatban él, az elvált nők 10,0%-a szintén együtt él valakivel. Amíg a férfiak közül 30,3% büntetlen előéletű, addig a nők közül 46,6%.

A felmérés eredményei

Terjedelmi okokból nem ismertetem részletesen felmérésem eredményeit, sem azok összevetését H. Sas Judit vizsgálataival. Csupán néhány gondolatot emelek ki témakörönként.

Státustervek, mobilitási vágyak.

Az elítéltek háztársuk társadalmi státusát nem tervezik meg. Egy részüknél ez gyakorlatilag adott. A nők 96,7%-a úgy gondolja, hogy kereső foglalkozást fog folytatni. 6,7% nem egész biztos ebben: még latolgatja, ne maradjon-e háztartásbéli. 3,3% nem ír semmit a munkáról. A következő foglalkozások merülnek fel konkrétan: műszaki fordító, számítógép-programozó, virágkertész, üzemadmi-nisztrátor. Sokan csak általánosságban írják, hogy munkát fognak vállalni, hogy mit, arról nincs elképzelésük. Hivatástudatra utaló megjegyzéseket sehol sem olvastunk. A nők 27%-a említi, hogy a férje dolgozni fog, 6,7%-a meg egyedül kíván élni.

A férfiak 80,0%-a jelzi munkavállalási szándékát. Közülük többen le is írják, hogy mik szeretnének lenni: esztergályos, húseladó, vendéglátós, bányász, zenesz, hegesztő, állattartó, növénybegyűjtő. Úgy tűnik, fontosnak tartják leendő munkájukat. Meglepő, hogy csak egy elítélt képzeletű feleségét dolgozó nőnek, egy másik pedig háztartásbelinek. A többiek egyáltalán nem gondolnak leendő társuk életmódjára.

A nők fantáziájában a központi helyet a család, s a vele kapcsolatos mindennapos teendők foglalják el. A férfiak bár elég nagy arányban, de kisebb intenzitással tervezik a családi életet. Egy férfi szerint a feleség és a gyerek csak nyűg, ezért nem is óhajt családot alapítani. A mintában szereplő elítéltek többségének van házasság vagy élettársa, illetve gyermeke.

A boldog család képe

Mindegyik vizsgálati személy említést tesz a családról, egy férfi úgy, hogy elutasítja. A fogvatartottak világképébe tehát beépült a család. A nők aprólékosabban, pontosabban írnak a családdal kapcsolatos elképzeléseikről. Van, aki még hajadon, van aki már elvált, ám mindnyájan társra vágnak. Különösen a gyermek utáni vágy erős. Egy elítélt nő bizik zilált élettársi kapcsolata rendezésében. Egy nő, akitől a férje elvált — és neveli közös gyermeküket —, magányra akar berendezkedni. A nők általában úgy érzik, ők a családi tűzhely melegének megte-remtői, az életkeretek megalkotói, a családdal kapcsolatos, mindennapi teendők elvégzői.

A férfiak túl sok szót nem vesztegetnek a családra. Ők gondoskodnak a család kényelméről, biztonságáról, ők „mindent megadnak családjuknak”, hogy gyermekeik büszkének lehessenek rájuk. Az egyik fogvatartott rendezni szeretné élettársával a kapcsolatát. A másik egy megértő lányt keres, aki „vigyáz rá”. Olyan apák képe jelenik meg előttünk a dolgozatokban, akik óvodába, iskolába viszik gyerekeiket, akik játszanak, tanulnak velük, akiknek a gyerek beszámol az iskolában történekről.

Az elképzelt házasság tartalma

A férfiak közül a házasság tartalmaként egy a szolidaritást, huszonkettő az utódok létrehozását, a gyermekek felnevelését jelöli meg. A társra, barátira találást csupán egy fő véli legfontosabbnak. Egy elítélt elutasítja a házasságot mint életformát, egy fogvatartott sajnálja, hogy élettársi kapcsolata bizonytalan, hatan pedig semmit sem írnak a házasságukról.

A nők 13,3%-a a szolidaritást, 43,3% a gyermeknevelést, azt, hogy jó anya legyen tartja a házasság értelmének. Csupán 6,7% említi a házasság értelmének a társra, barátira találást. Ez természetesen impliciten rejlik a dolgozatokban, az elítéltek konkrétan nem fejtik ki.

Családi teendők és azok megosztásának terve, tervei

A cikk előző részében említettem, hogy a nők túlnyomó része dolgozni kíván, és nem akar csupán a háztartásban tevékenykedni. A szolgáltatások (közétkeztetés, óvoda, napközi) igénybevételét alig tervezik. Például a patyolatról senki sem ír. Annál többen szólnak a közös étkezésekről — főként a reggelikről és a vacsorákról. A nők 30 esetben, a férfiak 14 esetben hozzák fel valamelyiket. (Ez a mintában 100%-ot, illetve 46,6%-ot jelent.)

Érdekesek és jellemzőek a házimunkáról írott sorok. A 18 fajta házimunkából 14-félét vállalnak a feleségek. 2 fajtát bíznak a férjükre és 5 fajta elvégzését tervezik közösen. A főzést, a vásárlást, a takarítást, a családi étkezések előkészítését gyakorlatilag egyedül végzik a nők. Minimális mértékben vonják be a férjüket a vásárlásba, a főzésbe, a mosogatásba, a mosásba, a takarításba és a kávéfőzésbe.

A pénz beosztásáról ketten nyilatkoztak (1 nő és 1 férfi) mint asszonyi feladatról. A nők a vízfordást, a kerti munkát, a háziállatok gondozását is maguk végzik a tesztben. Ugyanakkor nem említik a férj esetleges különmunkáját, ami indokolná ezt az aránytalanságot.

A férfiválaszok szegényebbek. Feleségük számára 6-féle háztartási munkát terveznek. A főzést a minta 16,7%-a egyértelműen a feleség feladatai közé utalja. A férfiek 13,3%-a kíván családi étkezések előkészítésébe, a háziállatok gondozásába, az esti-reggeli ágyazásba, a kerti munkák végzésébe bekapcsolódni. A klasszikus férfimunkának tartott javítást, pl. a defektszerelést egyetlen férfi említi.

Sok általános megfogalmazást találunk: „a ház körül végzek valamit” (13,3%), „segítek a feleségemnek” (13,3%), „gondoskodom a család kényelméről” (16,7%). Egyetlen férfi sem említi, hogy kereső foglalkozása mellett különmunkát vállalna, ami indokolná az otthoni munkák elhárítását. Igaz, arról sem tesznek említést, hogy a feleségük házon kívül dolgozna. Lehet, hogy kimondatlanul is háztartásbelinek képzelik társukat.

A gyermeknevelés a köznapi tapasztalatok szerint alakul. A gondozási feladatokat zömmel az anyák végzik, az etetést, fürdetést kizárólag ők, az öltöztetést, az óvodába, iskolába kísérés, a lefektetés feladatát néhányan megosztják férjükkel. A gyermeknevelésbe inkább bevonják a férjet, mint a háztartás vezetésébe. Bár a teendők többségét ez esetben is a nők látják el. A játék, a közös tanulás, a lecke ellenőrzése, a gyerekkel való beszélgetés olyan feladatok, melyekből az apák is kiveszik a részüket.

A férfiak szűkszavúbban írnak a gyermeknevelés témájáról. A gondozási munkák közül a fürdetést, a mosdatást, öltöztetést kizárólag női feladatnak tartják. Az óvodába, iskolába kísérésbe és a lefektetési ceremóniába viszont be kívánának kapcsolódni. Két férfi elítélt tartja a gyermeknevelést saját feladatának, a vele való játékot ugyanúgy, mint a színházlátogatást.

A nők aprólékosabban tervezik meg napjukat, így a szabadidejüket is. Összesen 13-féle kikapcsolódási formáról tesznek említést. A férfiak számára 3-féle programot terveznek, közösen ötfélét, a családdal együtt pedig négyfélét. A férfiak 12 féle szabadidős programról szólnak. A feleségük számára nem terveznek önálló szabadidős tevékenységet, a maguk számára viszont hétfélét, közös eltöltésre pedig kilencfélét. A családjukkal hat fajta tevékenységet kívánnak megosztani.

A felhasználás lehetőségei

A felmérés adatai összecsengenek H. Sas Judit eredményeivel. A hagyományos munkák a családon belül maradnak, a szolgáltatásokat alig ismerik. A történelmileg rögződött szereptudatot és szerepvállalást tovább örökítik. Új női szerepeket nem említenek (noha a gyakorlat a középkorú nőknél már ismeri), bár ez az elítéltek társadalmi hovatartozásából és a szerepek szociális meghatározottságából könnyen levezethető.

Van egy körülmény, ami a gyakorlatban meglévő új elemeket eltakarja. A bezártság, a családdal szemben érzett büntudat nagymértékben fokozza a család utáni vágyat, az elítélt nők szinte csak arra készülnek, hogy szabadulásuk után kárpótolják családjukat, főként kisgyermeküket, s minden egyéb ambíciójukat háttérbe szorítják. Ez nagyon káros, tekintettel arra, hogy a szabadulás utáni kezdeti idők hamar elmúlnak, a korábbi problémák viszont megmaradnak. Tehát nagyon fontos a szabadulás reális előkészítése, a konfliktusok feldolgozásának megtanítása.

Felmérésem — szűk körű lévén — alapos kép alkotására nem alkalmas. Viszont hipotézis kidolgozására, további vizsgálódások kiindulópontjaként használható. Célszerű lenne nagyszámú reprezentatív mintán elvégezni ezt a felmérést, hogy az eredmények korrektek legyenek, hogy árnyaltabb következtetéseket lehessen belőlük levonni.

Az elítélt nőket fel kell készíteni az önálló életvezetésre. A hagyományos női szerepfelfogás nem minden esetben segíti ezt elő. Fontos lenne, hogy tudatosuljon bennük a munkavégzés jelentősége. A női életút különböző szakaszaiban más és más szerep kerülhet elő-, illetve háttérbe. Erre, és az ebből eredő konfliktusokra is gondolni kellene, amikor a csoportos és egyéni foglalkozásokat készítjük elő. Felmérésem segít abban, hogy a tematikus foglalkozások programját jól állítsam össze, s azt más módszerekkel — például szerepjátékokkal — együtt alkalmazzam.

Véghné dr. Müller Anikó

Felhasznált irodalom

Antal László: A tartalomelemzés alapjai. Magvető, Budapest 1976.

B. Gáspár Judit—F. Várkonyi Zsuzsa: Két második nem. Valóság 1985/7.

Család és házasság a mai magyar társadalomban. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1971.

Cseh-Szombathy László: Családszociológiai problémák és módszerek. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1979.

Cseh-Szombathy László: A háztartási konfliktusok szociológiája. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1985.

Ferge Zsuzsa: Társadalmi újratermelés és társadalompolitika. Közgazdasági és Jogi Kiadó, Budapest 1982.

H. Sas Judit: Nőies nők és férfias férfiak. Akadémiai Kiadó, Budapest 1984.

Katonáné Soltész Márta: Házasság, család, válás és jog. Gondolat Könyvkiadó, Budapest 1982.

Lux Elvira: Női szerepek a szexuálpszichológus szemével. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1982.

A női nem. (Szerkesztette: Evelyne Sullerot) Gondolat Kiadó, Budapest 1983.

Szalai Sándor: Tanulmányok az életmódról. Gondolat Kiadó, Budapest 1980.

Egy intézet centenáriumára* Sopronkőhida '86

Ha egy ország börtönt, fegyházat épít, kerüli az ünnepi külsőségeket és a hangos hírverést. A fegyintézet (szándékosan használjuk ezúttal e régies kifejezést) ugyanis a szikár, fegyelmezett, feltétlen rendet igénylő munka színtere, s e munkálkodástól mi sem áll távolabb, mint a fellengzős ünneplés, a szónoklás vagy dicsekvés művirágai. Így gondolkoztak 1886 novemberében is, amikor csendben, konkrét dátumhoz alig köthetően megkezdte működését a Sopron melletti Kőhid-telepen a Soproni Királyi Országos Fegyintézet.

S most, amikor a napi munkában megállunk, s megemlékezünk a Sopronkőhidai Fegyház küzdelmekben és eseményekben gazdag száz évéről, tesszük ezt azzal a vállalt szerénységgel, amely az effajta intézmények említésekor ildomos. Kevesebb szó esik hát az intézet jelenéről és jövőjéről, jelzésszerűen villantjuk fel inkább e száz év egy-egy markáns elhatározását, a változó idők eltérő célkitűzéseit, nem feledkezve meg arról sem, hogy Sopronkőhida neve a munkásmozgalom, a politikai ellenállás II. világháború előtti történetéből is kitörölhetetlen.

Hogy mégis adunk némi képet a jelenről? Hát igen. Amit ma jelenként leírunk, néhány év múlva beépül a hagyományokba, s nem árt, ha ezeket is őrzi a vigyázó emlékezet. Elsősorban mégis a történelmi áttekintés hangsúlyozandó, hiszen jól érzékelteti azt a változást, amely az országban bekövetkezett történelmi fejlődéssel egyidejűleg a Sopronkőhidai Fegyház hétköznapijait is érintette.

Az első kapavágástól a villanyvilágításig

Az 1878. évi V. törvény (Csemegi-kódex) életbe lépését követően a fegyházbüntetésre ítélteteket, függetlenül a büntetés időtartamától, fegyházba kellett szállítani. (Korábban a rövid időtartamot kapott fegyencek törvényszéki börtönökben is letölthették büntetésüket.) A rendelkezés betartása egyre nagyobb zsúfoltságot eredményezett a meglévő hét fegyházban, sőt egy idő után betarthatatlanná vált. Az egyre aggasztóbb helyhiány miatt az igazságügyi kormányzat új fegyház létesítését határozta el. A minisztérium törekvéseit méltányolva „*Ő császári és apostoli Királyi Felseje az 1883. március hó 23-án kelt legfelsőbb elhatározásával engedte meg, hogy a büntetőtörvénykönyv életbe lépte után, a fegyházbüntetésre elítélt egyének nagyobb számára tekintettel az ország Dunántúli részében egy fegyintézet létesítsék.*”

A következő évben az események felgyorsultak. Megalkotásra került az 1884. évi XX. törvény, mely többek között rendelkezett a fegyház létesítéséről, és annak pénzügyi fedezetéről. A törvénynek király általi szentesítésére május 27-én

* A cikk alapvetően dr. Németh Gyula A Sopronkőhidai Fegyház történetét feldolgozó diplomamunkájának rövidített kivonata. (A szerk.)

került sor, június 4-én pedig a megbízott miniszteri tanácsos már Sopronba utazott „a Kőhidi Cukorgyárnak állami fegyházzá átalakítása iránt beérkezett ajánlatok ügyében.” (Sopronkőhidán 1879-ig cukorgyár működött, amely később áttette székhelyét Petőházára. A megszűnés után 5 évvel több épület és lakás hasznosíthatónak tűnt.) Az egyezség gyorsan létrejött, s a kihalt telepet megvásárolták. A legfontosabb tervek elkészülte után július 13-án megtörtént az első kapavágás.

Az intézet építése mindössze 26 hónapig tartott. Az építés és az átalakítás jogát megszerző Schneider Márton soproni építész és munkásai remek munkát végeztek, ennek eredményeképpen a kor színvonalát meghaladó modern fegyházat hoztak létre. Az épületkomplexum monumentalitását és jövődö funkcióját az egyik soproni újság így jellemezte olvasóinak: „... Az újabb kori építészetnek valódi remeke ugyan, mindazonáltal meg vagyunk győződve, hogy a méltó bámulat tárgyát képező építmény nem lesz soha a boldogság tanyája, ellenkezőleg, hisszük, hogy az ablakain át ég felé emelkedő sóhajok keserűségét az egykor ott gyártott ipari termények összessége sem volna képes megédesíteni.”

1886. augusztus 31-én az építők az intézeten belüli munkálatokat befejezték, megkezdődhetett a felszerelések odaszállítása és elhelyezése. Elkészült a hatalmas zárkaépület, a kazán- és gépház, az őrtanya, a kórház, a halottaskamra, a munkatermi épület, a fürdő, a mosoda, a konyha, a pékség és a bástyafal. Átalakítottak néhány épületet, így jött létre a tanterem, a raktár, az igazgatósági épület, és elkészült eközben néhány lakás is. Az intézet központi fűtést kapott, villanyvilágítással szerelték fel. Az ország börtöneit figyelembe véve, mindkettő óriási előrelépésnek számított a működési körülményeket tekintve. Különösen az utóbbi időben volt lenyűgöző hatása: „Villanyvilágítást már volt alkalmunk látni, de ily óriási kiterjedésben, minő a fegyintézeti, még soha... A fegyintézet fő épülete megszámlálhatatlan kivilágított ablakaival úgy nézett ki az éj sötétjében, mint amilyenek a mesebeli tündérország királyi palotáját képzelni lehet.”

Elhelyezési körülmények

Az építkezés befejezése és a működés megkezdése óta eltelt évszázad emberi léptékekkel mérve igen hosszú idő, így hosszú ahhoz is, hogy az intézeti eseményeket hatalmas csokorba lehessen gyűjteni, de a legfontosabbakat azért, úgy hiszem, érdemes közreadni.

1921-ben a trianoni békeszerződés alapján Magyarország nyugati részéből jelentős területeket át kellett adni Ausztriának. Sopronkőhida is erre a sorsa jutott. El kellett rendelni a fegyház kiürítését. Az evakuálásra 1921. augusztus 20-án este 8 órakor került sor. A soproni vasúti pályaudvarról 30 vagon ingóságot indítottak útnak Budapestre, további 16 vagonban pedig 400 fegyencet szállítottak el. Az őrzést 80 csendőr — katona —, fegyőr látta el. Az őrk és a fegyencnek nagy része a gyűjtőfogházba került. A történelmi események ismertek: a népszavazás Magyarország javára döntött, így az intézet 1922 áprilisában már ismét működött.

1928-ban az intézet egyik szárnya szigorított dologházzá alakult át, a másikat pedig 1941-ben közvetítő intézettel jelölték ki. 1944 végétől a köztörvényes bűnözők mellett egyre inkább azokkal duzzasztották fel a létszámot, akik szembe fordultak a Szálasi-rendszerrel. Politikusok, kommunisták, partizánok, az ellenállási mozgalom letartóztatott harcosai kerültek az intézetbe. A magyarok mellett horvát, szlovén, olasz, lengyel nemzetiségű férfiak, baloldaliak, kommunisták töltötték itt a büntetésüket. Katonai őrosztagnak őrizte őket. Ide tette át székhelyét a Magyar Királyi Honvéd Főparancsnokság III. Bírósága is, amely futószalagon gyártotta a súlyosabbnál súlyosabb ítéleteket. A katonák közül vállalkozó önkén-

A régi fegyház diszes kapuja

tes hóhérok tizenegy személyt végeztek ki kegyetlenül. A kivégzettek közül a legismertebb Bajcsy-Zsilinszky Endre.

A katonák által őrzöttek kivételével az intézet tervezett németországi kitelepítése elmaradt, de az elítélteket szabadon engedték. Az első szovjet katonák 1945. április 1-jén jelentek meg a telepen. Az ország végleges felszabadulása előtt három nappal Sopronkőhida is felszabadult.

A háborús évek eseményeihez tartozik, hogy a fegyencek és a szigorított dolgházások közül 1942 júniusában 195 személyt, novemberben 212 foglyot, 1944

májusában pedig 130 embert szállítottak a frontra munkaszolgálatra. Az 1944 novemberében útnak indított 516 szigorított dologházas Mauthausenbe került. Közülük alig ötvenen maradtak életben. A szovjet parancsnokság az üres intézetet rendelkezési hatáskörébe vonta, és az épületekben hadifogolytábor rendezett be. Később a ház a bádeni hadbíróóság börtöne lett. A minisztérium 1948 elején kapta vissza az épületeket. Addig az intézet Sopron egyik laktanyájának elkülönített részében működött. 1948 őszén a miniszterelnök és több miniszter jelenlétében Bajcsy-Zsilinszky Endre emlékére a kivégzés helyén emléktáblát avattak fel.

Az intézet működése 1951—55 között különböző okok miatt szünetelt, azóta azonban megszakítás nélküli, dolgos évtizedek teltek el. Jelentős évként említhető meg 1974, mert az új jogintézményként bevezetett szigorított őrizet végrehajtását a fegyházra bízták. Nem az intézet munkáján múltott, hogy ez ma már másutt, a váci intézetben történik.

A Sopronkőhidai Fegyház — százéves története során mindig — a veszélyes, visszaeső bűnözők fogvatartására szolgált. Az építkezés időszakában a magánzárkarendszert tekintették egyedül üdvözítő végrehajtási formának. Természetes, hogy az intézet zárkaépülete is az akkori követelményeknek felelt meg elsősorban. A 3 emeletes, közel 100 méter hosszú főszárnyakban és a 40 méter hosszú összekötő szárnyban — alaprajza nagy H betűhöz hasonló — összesen 686 magánzárkát alakítottak ki. Mindegyikben egy-egy fegyencet helyeztek el, így ez a szám megegyezett az épületben elhelyezhetőek számával. A 4 × 2 és a 4 × 1,5 méter alapterületű zárkákban napjainkban 4, illetve 2 elítélt lakik, s így hozzávetőlegesen 1500 férőhelyet számolhatunk.

A magánzárkarendszer lényege az volt, hogy a büntetési idő első harmadában a fegyenc az oktatás, a séta és a mise kivételével senkivel se érintkezzen, éjjel-nappal magánzárkában legyen. A második harmadban ugyan az éjszakai elkülönítés még megmaradt, nappal viszont az itt élő ember már más fegyencek társaságában, munkatermekben dolgozhatott. A harmadik harmadot az érintett elítélt közvetítő intézetben tölthette le. A jogszabály előírásai szerint azonban csak igen ritkán sikerült a szabadságvesztés-büntetést így, a maga teljes tagoltságában végrehajtani.

A nevelés feltételeinek alakulása

Felszabadulás előtti büntetésvégrehajtási rendszerünkben a vallásérkölcsei oktatás hatott leginkább az elítéltek gondolkodására. A vallási ráhatás hirdetői, képviselői a fegyintézeti lelkészek voltak. Rendszeresen miséztek, litániákat, hit-tanórákat és felolvasásokat tartottak. A legfontosabb felekezetek lelkészei főállásban, a többiek mellékállásban dolgoztak az intézetnél, s foglalkoztak az elítéltek akkoriban korszerűnek tekintett vallásos nevelésével.

A katolikus vallásúak számára 1890-ben templom épült, míg másoknak (evangélisták, izraeliták) imatermeket rendeztek be. A templom 30 × 12 méter alapterületű, balkonos kialakítású épület, amely 500 ember befogadására volt képes. Belső kiképzését rendkívül egyszerűen oldották meg, díszítésében például messze elmaradt a márianosztraitól vagy a vácitol. A lelkészek 1950. március 1-jétől az intézeten belüli tevékenységüket befejezték. A templom területe — át-alakítva — ma a vállalati gazdálkodást szolgálja.

Az elítéltek megújult szemléletű nevelése érdekében 1959-ben létrehozták a nevelési szolgálatot. A nevelői állományba ekkor még tiszthelyettesek kerültek, ma viszont már főiskolai végzettséggel rendelkező tisztek töltik be ezt a munkakört. A feladatok folyamatosan bővültek és kikristályosodtak, a tárgyi feltételek sok tekintetben javultak. Ma hozzávetőlegesen megteremtődtek a színvonalas és

A kir. orsz. fegyintézet házi kápolnája

hatékony munka feltételei. Bár egy-két területen szükség lenne még fejlesztésre, de a nevelést szolgálja a 250 személyes kultúrterem, rendelkezésre állnak a jól felszerelt tantermek, filmvetítőgépek, videoberendezések és más technikai eszközök. Hozzá tartozik az intézet jó működéséhez a mindig büszkén emlegetett sportkomplexum, s a több ezer kötetes könyvtár. Az intézet vezetése mindenkor nagy energiát fordított az oktatásra, amely már 1887-ben megindult. Évente több száz „nebuló” oktatása, képzése folyt, illetve folyik. A felszabadulás előtt két főállású tanító tanított, ma pedig a Soproni Üzemi Dolgozók Általános Iskolája keretében szervezik meg az oktatást.

Az intézet rendje

Az intézet rendjét kezdetben a Házsabályok alapján szervezték meg. Tilos volt például akkoriban a jelek általi érintkezés, az ablakon kinézés, a káromkodás. A szabályok könyörtelen szigorral megtiltották a dohányzást. Nem hiányzott a nap minden percét szabályozó napirend sem. A hajnali 5 órai ébresztést követően minden elítéltnak tisztálkodnia és imádkoznia kellett, majd kötelezően kiürítették a küblit. A munkaidő reggel 6-tól este 8-ig tartott, közbeiktatva a reggelit, az ebédet és a sétát. A takarodó trombitaszóra történt, este 8 órakor. Később e szabályok némileg változtak ugyan, alapjaiban azonban évtizedekig ez az életrend volt a meghatározó. A viselkedési szabályzat és a napirend ma is szerves tartozéka valamennyi zárkának.

Az intézet rendjét sokféleképpen meg lehetett sérteni. Legveszélyesebb cselekménynek mindenkor a zendülés és a szökés számított, nem beszélve az őrszemélyzet esetleges megtámadásáról. Az 1910-es évek elején a gyenge élelmezés miatt kétszázán beszüntették a munkát. 1913-ban az egyik fegyenc maró folyadék-

kal leöntötte az őrparancsnokot, aki mindkét szemére megvakult. Az 1930-as évek elején a bíróságról történő visszakisérés közben a fegyenc kikapta a fegyőr kezéből a puskát és agyonverte vele. 1936 nyarán 200 szigorított dologházás az őrparancsnok durva bánásmódja miatt robbantott ki zendülést. 1956 októberében több százan kitörést kíséreltek meg, de fegyverhasználatlaltal ezt sikerült megakadályozni. Gyakori volt a szökés is, elsősorban természetesen külmunka vagy intézetben kívüli kísérés esetén. A felszabadulás utáni utolsó szökés 1958 februárjában történt!

Az intézet rendjét megsértőkkel szemben súlyos fenyítések alkalmaztak elődeink, így pl. használatos volt az egyszerű és szigorított magánelzárás, a lábbilincs és karperec, a kurtavas, továbbá a kényszeröltöny, valamint a leláncolás. A hivatalosan alkalmazható fenyítések mellett Sopronkőhidán bizonyíthatóan igénybe vették a renitensekkel szemben a sós vízbe mártott kötelet és a két kézre helyezhető, körülbelül két kg súlyú rúdvasat is, az ún. motollát. A fenyítések száma kezdetben évente 100—300, később 400—500 között ingadozott.

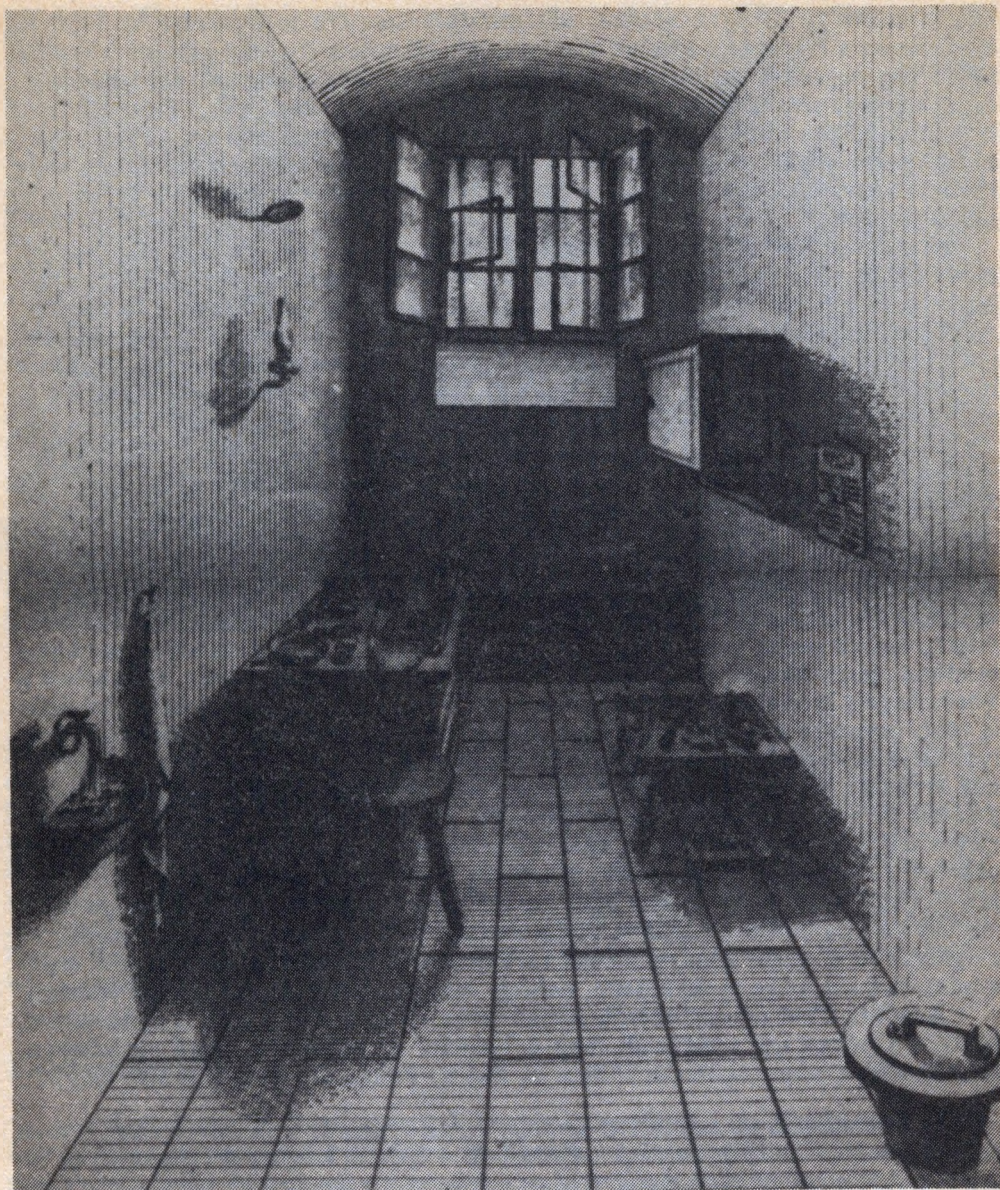
A politikai ellenállás két alakjáról

1929 őszén az intézetbe került, s ott töltötte fegyházbüntetését az 1925-ben megalakított Magyarországi Szocialista Munkáspárt akkori vezetője, Vági István, valamint a párt további három tagja. Ők négyen, részben a súlyosbodó ellátás miatt, részben pedig azért, hogy mint politikai foglyok, megkülönböztetett bánásmódban részesüljenek, elhatározták, hogy éhségsztrájkba kezdenek. Időközben a Vörös Segély leveléből arról értesültek, hogy a baloldali segélyszervezet aktivistái is több intézetre kiterjedő általános éhségsztrájkot szerveznek. A politikai foglyok nevében ezért Vágiék emlékiratot készítettek, amit az igazságügyi miniszternek kívántak továbbítani. 1929. október 29-én kihallgatásra jelentkeztek az igazgatónál és átnyújtották neki követeléseiket. Az igazgató a fegyencek kérésének eleget tett, a memorandumot elküldte a miniszternek. Az éhségsztrájkot Vágiék október 21-én reggel megkezdték. A hatodik napon kényszerzubbonyt húztak rájuk. A négy bátor kommunista csak november 6-án, az éhségsztrájk tizenhetedik napján volt hajlandó az ételmelet elfogyasztani. Fenyítésül egy hónapi szigorított magánzárkát kaptak, amelyet a saját zárkájukban tölthettek le. Az igazgató végül a büntetést két hétre csökkentette, nehogy még egyszer megtagadják az étkezést.

Később, 1944 decemberéről, amikor már javában dühöngött a nyilasterror, Markos György így emlékezik meg a Nemzet és emlékezet című sorozatban, megidézvén a sopronkőhidai időket és Bajcsy-Zsilinszky Endre utolsó napjait.

„Sopronkőhida jól szervezett, komoly, »igazi« fegyház volt, ahová csak öt éven felüli büntetésre ítélt fegyenceket helyeztek el. A hosszú, kényszerű szimbiozis az őrség és a fegyencek között nyugodt légkört teremtett. Itt rend volt és tisztaság. A fegyházi szabályzatot pontosan betartották. Reggelenként és ebéd után séta volt az udvarban. Egymástól három lépés távolságra, libasorban, egymás után ballagtunk körbe-körbe. Középen fegyőrök figyelték, nem közelednek-e egymáshoz, nem beszélgetnek, csereberélnek-e a rabok. Tőlem jó messze a sorban megpillantottam Bajcsy-Zsilinszkyt. Ugyanaz a lódenkabát, knickerbocker és félcipő volt rajta, mint a Margit körúton. Láttam a knickerbocker és a lódenkabát alatt, hogy nincs rajta hosszú meleg alsó. Azt mímeltem, hogy a cipőfűzőmet kell megigazítanom, és feltűnően kiálltam a sorból, babráltam a cipőmmel, amíg Bandi bácsi el nem haladt előttem, és azután mögöttem beálltam a sorba.

Mozdulatlan szájjal, a fal felé beszélve ejtettem a szót, hogy a fegyőrök ne lássák. Érdeklődtem a hogyléte felől. Rövid, dörmögő szavakban jött a válasz.

Jellegzetes századvégi zárkabelső — az intézet jubileumi kiállításának anyagából

— *Bandi bácsi, nem haragszol rám? Talán indulatos voltam azon a vitán, ott az autóbuszban. Sokat kellene beszélnünk, hogy jobban megértsük egymást.*

— *Ugyan, hagyd el fiam. Ha vitakoztunk, hát vitakoztunk. Nem kell finomkodni egymással. Én is megmondtam a magamét.*

Úgy éreztem, csakugyan nyoma sem volt benne neheztelésnek. Világéletében hozzászokott, hogy még a legjobb barátaival is élesen vitázzon. No meg ilyen volt a természete. Vehemens, indulatos, a partnerre való tekintet nélkül. Nemcsak ütött és vágott, hanem állta is. Más témára tereltem a szót.

— *Hát igazán nem haragszol rám, Bandi bácsi, átküldenék neked egy házimelóssal egy meleg trikógatyát. Szerencsére nálam van minden cuccom, adhatok egyet.*

Választ már nem kaphattam, mert vége volt a sétának, terelték befelé a népet. Még aznap becsomagoltam egy trikóinget és trikónadrágot, és átküldtem. A küldemény egy óra múlva visszaért hozzám. Kérdeztem a házimelóst, miért hozza vissza. Az öreg megmagyarázta, hogy Bandi bácsi nem fogadta el a küldeményt, köszönettel visszaküldte.

— *Bandi bácsi, úgy látszik, mégis haragszol rám. Miért küldted vissza a meleg alsót?*

Rám nézett, mosolyogva.

— *Ugyan, édes fiam, ne komédiázzunk. Hát nem mindegy, hogy az ember náthás-e vagy sem, amikor akasztják? Neked még szükséged lehet rá, és te még megúszhatod.*

Elkeveredtünk egymástól.

Ő már tudta, amit én akkor még nem tudtam, hogy a parlament felfüggesztette mentelmi jogát, és kiadta őt a nyilas Számonkérő Széknek. Az eredmény senki előtt nem lehetett kétséges: Hóhér, teljesítse kötelességét!

Ekkor beszéltem vele utoljára.

Úgy beszéltek, rendületlen nyugalommal, egyenes tartással ment az akasztófa alá. Körülnézett, s csak ennyit mondott:

— *Isten mindent lát! Éljen Magyarország!"*

Étkezés, tisztálkodás

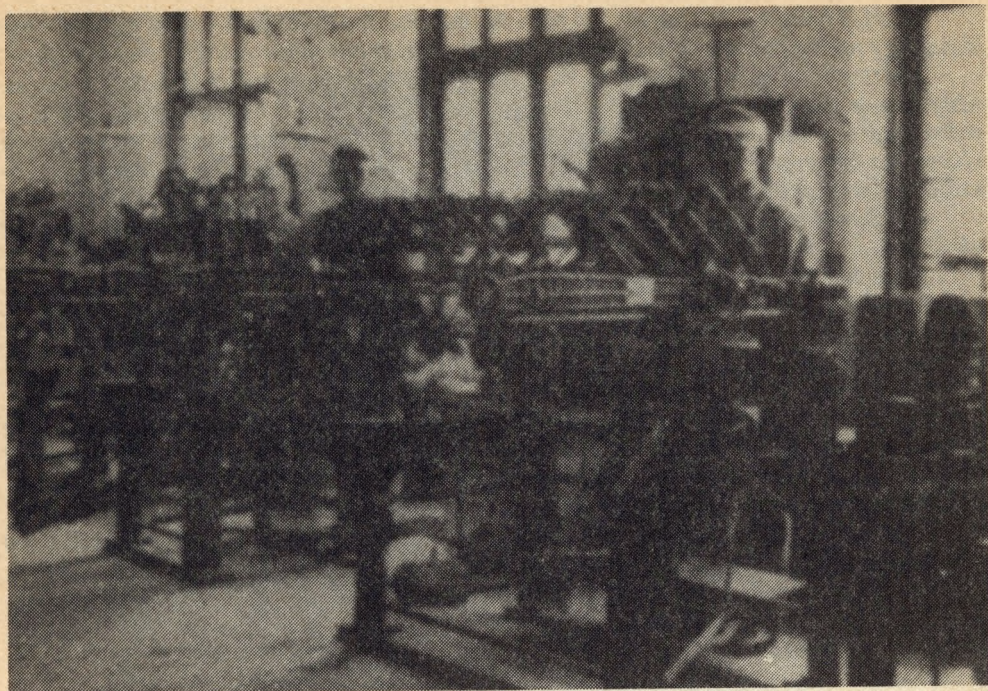
A fegyencek, szigorított dologházások ételmezése a minisztérium által összeállított étlap alapján történt. A fegyenc naponta 84 dkg kettő-öt napos kenyeret kapott, hozzá mintegy fél liter levest. Húst hetente háromszor kaphatott, de e napokon csak két főétkezés volt.

Az intézet éves szükséglete a századfordulón kb. így alakult: 15 tonna marhahús, 5 tonna füstölt szalonna, 40 tonna burgonya, 200 tonna liszt és 20 hektoliter vörösbor. Az ételek elkészítése és a kenyérsütés a konyhában történt. A konyhaépület 100 év óta ma is változatlan helyen áll, külső formájában nem sok változás történt. Már 1886-ban a legkorszerűbb Becker-féle főzőüstöket alkalmazták. A sütőde 2 kemencéjében egyszerre 70 kenyér sült. Kétségtelen: a mai konyha modernizálására égetően szükség lenne.

A ruhák mosását a mosodában végezték, amely egy épülettömböt alkotott és alkot ma is a konyhával. Volt külön mosó-, szárító- és mángorlóhelyiség, s használták a féregölő kemencét is. Itt rendezték be a fegyencek fürdőjét, 12 káddal és egy zuhanyzóval. Később nagyobb hangsúlyt kapott a zuhanyzás, sőt néhány négyzetméteres medence is készült.

A munkáltatás fejlődése

A Sopronkőhidai Fegyházban fogva tartott elítélteknek általában tudtak megfelelő munkát biztosítani. Korábban is fontos követelmény volt, hogy a munka fárasztó legyen, és a fegyenc teljes munkaerejét igénybe vegye. A hivatalos munkaidő télen tizenegy óra volt, nyáron pedig tizenkét óra. Különböző okból ezt a folyamatos elfoglaltságot megszakították, ezért ez lényegesen kevesebb munkaidőnek tekinthető. A kezdeti években a fegyencek többsége építkezéseken dolgozott (őri lakások felújítása, templom- és pinceépítés), s kisebb (kovács-, asztalos-, cipész-, szabó-) műhelyekben kapott munkát. Később a nyomdában, a láb-fakészítő és kosárfonó műhelyben is tevékenykedtek.

Munkáltatás egykor . . .

Bérleti rendszerben mintegy 70—100 ember kaptafákat és sámfát gyártott a mai vállalati irodákat magában foglaló épületben. Szemüveget és üveg díszműveket, valamint gyermekcipőt mintegy 30—50 elítélt készített az e célt szolgáló műhelyekben. Ezek a tevékenységi formák azonban az első világháború folyamán megszűntek, és csak 1923-ban sikerült ismét munkalehetőséget biztosítani az ide kerülőknek. Az ekkor kötött szerződések alapján létesült a kézi, majd a mechanikai szövőüzem, a kosárfonó üzem, valamint a kefégyártó. (Ez utóbbinál a szerződés 12 évre szólt. Ennek értelmében 150—200 ember munkáltatását vállalta a Hangya Ipari Rt. A helytelen üzemvezetés és az üzleti pangás miatt a részvénytársaság 1930-ban megszűnt.)

Az 1920-as évek közepén a földterületek bérbérvételével az igazgatóság létrehozta a rabgazdaságot. A 27 katasztrális holdnyi területből 8 katasztrális hold volt szántó és konyhakert. Átlagosan ötvenen dolgoztak a földeken. 1933-ban pisztrángos tavakat létesítettek. A halgazdaság a II. világháború után megsemmisült. A rabgazdaság Tómalomhoz közeli területén 1951-ben öntözőárok építése közben — IX. századi avar temetőre bukkantak. A becses emlékek feltárásakor 145 sírt találtak.

Külön fejezetet érdemel a szövőgyár létrehozásának taglalása és történeti fejlődésének bemutatása. A szövés kezdetleges formában már a századfordulón fellelhető volt az intézetben. A háziipar keretein belül szervezett takácsipar évente mintegy 30 ezer méter nyers calicót — finomabb pamut- és lenszövetet — gyártott. A későbbi években e kezdetleges formában folytatott termelés megszűnt. Am 1923. február 10-én megtörtént a szerződéskötés az Alföldi Magyar Közművelődési Társasággal, kézi szövőüzem létesítéséről. A 12 évre kötött szerződésben 100—150 fegyenc foglalkoztatását vállalták. Az üzemet a zárkaépület

... és ma

előtt húzódó — néhány évvel ezelőtt lebontott — épületben helyezték el. A szerződést később kibővítették, s megállapodtak egy mechanikai szövőüzem létesítéséről is. Az üzem 1926-ban már 100 db szövőgéppel rendelkezett. A vállalkozók változtak (Walter, Róth, Arányi), de az üzem folyamatosan bővült.

A felszabadulást követően — polgári munkavállalókkal — az üzem szovjet alapanyagokat feldolgozva kizárólag a jóvátételi kötelezettség kielégítésére termelt, de rövidesen áttérhetett a szabad értékesítésre is. 1947-ben a Magyar Textilipari Vállalat az üzemet a régi cégtől megvásárolta, majd az 1948-as államosítást követően önálló termelési egység lett. 1949-ben bevonták az Igazságügyi Ipari Vállalatba. Az 50-es évek első felében a soproni Pamutiparhoz csatolták, de később felszámolták. A börtön 1955. évi visszatelepítését követően a termelést szinte a semmiből kellett újraindítani, de egy év múlva már így is 170 szövőgép működött. Ezzel egyidejűleg az üzem a Közérdekű Munkák Igazgatóságának (KÖMI) 107. számú vállalata lett.

1958-ban került sor az ország akkori egyik legnagyobb szövődéjének átadására, mert elkészült a 192 géppel felszerelt 1-es szövőterem. (A 60-as években még hozzáépült a II-es és a III-as terem is.) Folyamatosan megszervezték a gépek rekonstrukcióját, így ma már a világszínvonalon álló pneumatikus szövőgépeké a fő szerep. A vállalati munkáltatás részeként a 60-as évek elejétől kiegészítő munkanemek jelentek meg. Az üvegfonás például PVC-huzallal vagy fűzfavesszővel történt. A kábelbontáskor a védőréteget lefejtették a kábelről. Rádió-ellenállások készítésére a Remix üzemmel kötöttek szerződést. Mindezek a tevékenységi formák csak néhány évig adtak munkát. Nem így a konfekcionálás, amely meghonosodott Sopronkőhidán és napjainkig folyamatosan bővül. A vál-

lalat legfontosabb termékei ma a műszaki szövetek. Itt készül a mullalapanyag, nem beszélve a munkaruhákról, továbbá az elítéltek által varrott közületi ágyneműről. Említésre méltó még a vasipari bér munka is.

A személyi állomány helyzete

A fegyintézet személyi állománya kezdetben tisztviselői (tiszt) és altisztból tevődött össze. A tisztek létszáma 10 körül mozgott, a főfegyőröké 7—10, a fegyőröké pedig 80—100 körül alakult. A szolgálat mindig nehéz, küzdelmes és veszélyes feladat volt, de társadalmi megbecsülése révén ritkán volt létszámi hiány. A biztos megélhetés, a lakás- és egyéb juttatások vonzóvá tették a fegyintézeti állást. A megnyitást követő évek lakáshiánya, a Sopronból ki és vissza történő 1-1 óra gyaloglás, a 15 órás szolgálat az átlagosnál jobban növelte ugyan a terheket, de akit felvettek, az boldogan vállalta a nehézségeket is.

A Tanácsköztársaság alatt több fegyőr aktív politikai tevékenységet fejtett ki, ezért — annak bukása után — elbocsátották vagy lemondatták őket. Az első és a második világháborúban a személyi állomány tagjai közül is többen életüket veszítették. A felszabadulást követően a tisztviselők a helyükön maradtak, s szolgálattelepre jelentkezett a fegyőrök többsége. Az igazolóbizottságoknak a világháború alatti tevékenységéért senkit nem kellett elbocsátania. Igen nehezek voltak az 1945—46-os évek: az intézet alkalmazottai nem kapták meg időben az illetményeket, egyáltalán nem, vagy csak csökkentett mennyiségben vehették át a kiutalt élelmiszereket, a Brennbergbányán végzett kényszermunka miatt az örök hetekig távol voltak a családtól.

A személyi állomány helyzetével a soproni sajtó is többször foglalkozott, emberi megélhetést és új szolgálati szabályzatot követelve. 1949-ben végeztek a felszabadulás utáni első öri tanfolyam hallgatói, 1950-ben pedig a tiszt tanfolyam fejeződött be. Az állomány határozottságának köszönhetően az 1956-os események során egyetlen elítélt sem hagyta el törvénytelenül az intézetet.

Sopronkőhida a város központjától 5 km-re fekszik, ezért a lakótelepi élet korábban nem volt könnyű. Nagyon sok nehézséggel járt az 1920-as évekig, hogy rossz volt a közlekedés, a gyerekek iskolába járását, az asszonyok napi-heti bevásárlását hosszú gyaloglás nehezítette. A fegyőrcsaládok általában 4-5 tagúak voltak. A szüléseknél a fertőrákosi bábaasszony segédkezett. A gyerekek az 1893-ban épült iskolába jártak, amelyhez később kápolna csatlakozott. Az épület — melynek felújítását most végzik — óvodaként ma is használják.

A Sopronkőhidai Fegyház működésének utóbbi másfél évtizedét igen dinamikus fejlődés jellemzi. Az állomány munkájában minőségi előrelépés történt. Javultak a munkavégzés és a fogvatartás körülményei. Érezhetően változott a munkahelyi légkör. Ma is igaz az immár évszázados hagyomány: Sopronkőhida Sopronnak és környékének megbecsült munkahelye, utánpótlási gondok — 1-2 vállalati munkakört kivéve — nincsenek. A lelkiismeretes, fegyelmezett, törvényes keretek között folyó színvonalas munka újabb hagyományt teremtett; a fegyház a magyar büntetés-végrehajtás legeredményesebb intézetei közé küzdötte fel magát, s erre a hagyományra vigyáz az intézmény minden dolgozója.

Az előzőekben említett dinamikus fejlődést és korszerűsödést több példával lehet illusztrálni. Sok millió forintot költséggel felújították a zárkaépületet, kórház, új kultúrterem, tanterem és a méltán híres sportcentrum szolgálja az elítéltek nevelését. A vállalati fejlesztés szerteágazó tennivalóból kiemelkedik az új konfekcióüzem megépítése, valamint a szövődei géppark cseréje. A termelés és a nyereség növekedése — az arányokat nem feledve — magasabb a hasonló profillú külső ipari vállalatokénál. A dolgozók jövedelme folyamatosan emelkedik.

Sopronkőhida látképe 1986-ban

Napjaink és a jövő

A korábbi eredményekre alapozottan, az önállóbb gazdálkodási lehetőségekkel élve, a teljes és lehetőleg minél gazdaságosabb foglalkoztatás folyamatos biztosításával a Sopronkőhida Szövőgyár az elmúlt 15 évben a munkáltatás fejlesztésében jelentős fejlődést ért el.

Az intézet területének a 70-es évek elején történt bővítésével olyan jelentős létesítmények kivitelezésére kerülhetett sor, mint a 600 m²-es árutisztító és nyersáruraktár (1978), a 850 m²-es lakatoscsarnok, a hozzá kapcsolódó fémtömegcikkipari kézraktárral (1978), a több mint 1000 m² alapterületű fonalraktár (1979), a kétszintes, összesen 1300 m² alapterületű ruhaipari varroda, valamint a száraskészítő és a textilipari készáruraktár (1980), a 860 m²-es nedveskikészítő (1982), a ruhaipari üzemszabászati részlege (1983), és nem utolsósorban a vállalati jóléti alapból megvalósított, az elítéltek testedzését, egészségügyi regenerálódását, szabadidejük hasznos eltöltését segítő sportpályák.

Erre az időszakra esik a vállalat eddigi történetében legnagyobb költséget jelentő szövődei rekonstrukció. A IV. ötéves tervidőszakban megkezdett és 1986-ban befejezett gépparkfelújítás keretében — több lépcsőben — összesen 374 db, az 1900-as évek technikáját megtestesítő mechanikai szövőgép helyett 288 db korszerű, nagy teljesítményű pneumatikus szövőgép üzemel. A döntően — 6 millió forint kivételével — saját erőből és beruházási banki hitelekkel megvalósított beruházás költsége a kapcsolódó berendezésekkel együtt összesen 111 millió forintot jelentett. A szövődei fejlesztésekkel párhuzamosan az előkészítő és a kikészítő üzemszabászati szükséges mértékű rekonstrukciójára a további pénzügyi eszközök hiányában már nem volt lehetőség. A szövődei rekonstrukció eredményeként a szövődei termelés mintegy 70%-kal nőtt.

A legjelentősebb fejlődés a ruhaipari üzemszabásznél valósult meg. Az új varroda 1980. évi átadását követően az utóbbi 5 évben a technológiai előírásoknak megfelelően a teljes területet átrendezték, a gépeket pedig — tekintettel az ala-

csony eszközigényességre — folyamatosan, a gyártott termékeknek megfelelő új berendezésekkel cserélték ki.

A szövedei rekonstrukciókor felszabaduló munkaerő-foglalkoztatás érdekében jelentősen fejleszteni kellett a fémtömegcikk-ipari munkáltatást. Ennek keretében a gépek többségét folyamatosan korszerűbbre kellett kicserélni.

A fejlődéssel párhuzamosan természetszerűleg jelentősen javultak az elitéltek munkakörülményei és a munkavédelmi feltételek is. A legtöbb üzemszben korszerű WC- és dohányzóhelyiségek, a ruhaipari üzemszben stúdióberendezés, valamint új oktatótermek segítik az elitéltek nevelési elvekkel összhangban történő munkáltatását.

A személyi állomány számára is sok újat adott ez az időszak. Kulturált irodák, fürdők készültek el, az irodaépület bővítése lényegében befejeződött. A lakótelep valamennyi lakását felújították, épült továbbá 36 lakás a telepen, 13 pedig Sopronban. Nem kifejezetten az évfordulóhoz kapcsolódva, de mégiscsak jelképesnek tekinthető egyezéssel erre az időre készült el a felújított külső védelmi rendszer, amely kapacitív jelzőrendszerrel és kamerákkal gyarapodott.

*

Az intézet külsőségeiben megszépülve, színvonalas munkával, nagyszerű eredményekkel ünnepelte centenáriumát, és töretlen lendülettel, bizakodva kezdte meg a 101. esztendőét. Minden lehetőség megvan ahhoz, hogy az elkövetkezendő évek is sikeresek legyenek. Kívánom, hogy így legyen — az ott dolgozók és valamennyiünk örömére.

Dr. Németh Gyula—Turbók Attila

| A tiszthelyettesképzés tíz éve

Fennállásának tízéves jubileumát ünnepli a Büntetésvégrehajtás Tiszthelyettesképző Iskolája. 1976 nyarán született meg a döntés, mely szerint önálló bv. iskolát kell létrehozni. Ezt követően 1976. október 1-jén kinyitotta kapuit Vácott a volt bv. kórház épületében, melyet átalakítottak az oktatás céljaira, a tiszthelyettesképző iskola. Létesítését feszítő kényszer szülte. A kiképzetlen állomány létszáma jelentősen megnövekedett, az addigi alapfokú képzési formák a büntetésvégrehajtás fejlődő igényeit nem tudták kielégíteni se a kívánt szinten, se a kívánt mennyiségben.

A BM Alapfokú Rendőriskolán — ahol 1960—1976 között a bv. állomány alapfokú szakmai képzése is folyt — iskoláztatási igényeinknek csupán 25—30%-át tudtuk megvalósítani. A nagyobb intézeteknél ugyan a büntetésvégrehajtás is szervezett tanfolyamokat, ám ezek csupán kényszermegoldást jelentettek. Így került sor az immár elengedhetetlenül szükséges döntésre, mely megteremtette a képzés nélkülözhetetlen feltételeit.

Az 1975 végén kiadott új állományszervezési táblázat hét főben határozta meg az iskola törzsállományának létszámát, a 056/1976. sz. országos parancsnoki parancs pedig az iskola működésének alapvető rendjére vonatkozóan intézkedett. A képzés időtartamát egy évben határozta meg. A tanítás három hónapos bennlakásos szakasszal kezdődött, hét hónapos levelező képzéssel folytatódott, és ezt követően kellett különböző vizsgákat letenniük a résztvevőknek.

Közel hatszázan végeztek el így ezt az iskolát, melynek célját a bv. országos parancsnok által jóváhagyott tanterv a következőképp fogalmazta meg: „Az iskolára vezényelt hallgatóknak szolgálati feladataik ellátásához olyan szakmai és politikai ismeretek nyújtása, amely elősegíti a büntetések és intézkedések végrehajtása során a szocialista törvényesség betartását, a büntetésvégrehajtási munka szakszerű és kulturált végzését, a képesítési követelményekben meghatározott szint teljesítését”.

A fenti cél elérése mind az iskola tanáira, mind a hallgatókra komoly feladatot rótt, hiszen a követelmények egyre növekedtek. A Büntetésvégrehajtás Országos Parancsnoksága, a bv. intézetek vezetői azt várták az iskolától, hogy a képzés befejeztével a hallgatók biztosítani tudják a büntetésvégrehajtási intézetek rendjét és fegyelmét, hogy alkalmassá váljanak a fogvatartottak őrzésére, felügyeletére, nevelésére, munkáltatására, ugyanakkor meg tudják előzni és fel tudják számolni a rendkívüli eseményeket is, azaz legyenek képesek az intézet védelmével kapcsolatos valamennyi teendő végrehajtására. Az iskolán megszerzett ismeretanyag, a kialakult jártasságok és megszilárdult készségek pedig tegyék lehetővé a végzett hallgatók politikai és szakmai továbbképzését, önképzését, valamint továbbtanulását a magasabb szintű szakiskolákon.

Az idők során azonban a képzési rendszer hiányosságai egyre inkább szembeüttek. A három hónapos bennlakásos képzést a hallgatók próbaidős szolgálatuk közepén, sokan közvetlenül kinevezésük után kezdték el. Amikor pedig megismerték a büntetésvégrehajtást elvben és gyakorlatban, sokan leszerelésüket kér-

ték. Gondot okozott az is, hogy az átalakított épület csak az oktatást és a kollégiumi elhelyezést tette lehetővé. A hallgatók szabadidejüket akkortájt még nem tudták hasznosan eltölteni, mert még nem voltak az iskolában sport- és kultúrtermek.

A képzési rendszer megváltoztatását az iskola javasolta. Ez a változás a 0130/1979. sz. országos parancsnoki utasítással 1980. január 1-jén hatályba is lépett. A büntetésvégrehajtáshoz kinevezett valamennyi tisztet és tiszthelyettest a kinevezést követő héten az iskolára vezényelték, ahol is részt kellett vennie egy 14 napos kiképzésen. A kiképzésnek az volt a célja, hogy az újonnan kinevezettek elsajátítsák a szolgálatba állításukhoz szükséges alapvető szakmai ismereteket. Korábban e feladatot az intézetek végezték. Az iskolai körülmények egységesebb és magasabb követelményeket támasztottak, a felkészülést hatékonyabbá tették és a kinevezés meg a szolgálatba állítás közötti időt lerövidítették.

A képzési idő — a kiképzésben részt vettek véglegesítését követően — a bennlakásos tíz hét, a levelező tagozaton pedig tizenkét hónap volt. Míg az előbbire az őrszolgálati állomány tagjai kerültek, addig az utóbbira a többi szolgálati ágakhoz kinevezettek. Az új képzési rendszerben jelentősen csökkent a képzetlen állomány. A résztvevők már bizonyos szakmai tapasztalatok birtokában teljesítették a tantervi előírásokat, így magasabb követelményeket lehetett állítani velük szemben. Ez a gyakorlati ismeretekre épülő oktatás kevésbé volt időigényes, mint a megelőző rendszer, ugyanakkor hatékonyabbá vált.

Az oktató-nevelő munka feltételrendszerét javítandó, a büntetésvégrehajtás vezetése lehetővé tette az iskola felújítását. Az elavult, korszerűtlen épületszerkezeti elemeket kicserélték, korszerű lakószobákat, tantermeket alakítottak ki, és sor került tornaterem meg sportpálya létesítésére is. Őrszolgálati kabinet és szaktanterem, korszerű filmvetítő és zárláncú videoberendezés, valamint közművelődési könyvtár kialakítása félmjelzi a fejlődést. Csak zárójelben említem, hogy a felújítási munkák a tervezettnél hosszabb időt vettek igénybe, a képzés közel nyolc hónapig szünetelt, a képzetlen állomány létszáma sajnálatos módon ismét megnőtt.

Aztán megint változott a tömegpolitikai oktatás követelményrendszere. Az iskola elvégzése sem jelentett alapfokú politikai végzettséget. A magas szintű jogszabályok előírásai, a bővülő elvárások a büntetésvégrehajtási munkával szemben szükségessé tették az alapfokú képzési rendszer továbbfejlesztését. Ennek mai formáját a 058/1984. sz. országos parancsnoki parancs határozta meg. Az iskola nevének megváltoztatását is ez a parancs döntötte el. A Bv. Alapfokú Iskola új, megtisztelő, az iskola által végzett feladatokat jobban tükröző elnevezésre tett szert: az IM Büntetésvégrehajtás Tiszthelyettesképző Iskolája lett.

Az új képzési rendszerben a 14 napos kiképzés változatlan maradt. A bentlakásos nappali képzés időtartama 5 hónapra nőtt, a levelező képzés időtartama pedig 10 hónapra csökkent. Az iskolában történik a polgári állományú dolgozók bv. alapismereti képzése is. Az új tanterv tartalmazza mindazon ismereteket, melyek alapul szolgálhatnak a kulturált, szakszerű szolgálatellátáshoz.

Mindezekon túl az iskola kiemelt feladata lett a sorkatonai állományból kinevezett tiszthelyettesek és tisztetek növelt időtartamú szakmai képzése. A Honvédelmi Bizottság engedélyéből adódóan ez a képzési forma továbbra is az iskola feladata lesz. Nálunk történik a bv. tartalékos állományának folyamatos kiképzése, valamint továbbképzése is. Az iskola teljesítőképességét mindezek a feladatok teljesen kitöltik.

Az új tantervben fontos szerepet játszanak a politikai, a katonai-karhatalmi, az őrszolgálati és a nevelési tantárgyak. Ezek jogi alapvetést biztosító tárgyakra épülve garantálják, hogy a hallgatók valóban hozzájutnak az alapfokú politikai

és szakmai ismeretekhez. Ezen túlmenően speciális katonai-karhatalmi tudnivalókat sajátítanak el, és megfelelő szintű jártasságokra, készségekre tesznek szert.

Az őrszolgálati ismeretek tantárgy anyagának nemcsak az elméletét tanulják meg a hallgatók, hanem a korszerű biztonságtechnikai eszközök használatáról gyakorlati tapasztalatokat is szereznek. Így alkalmassá válnak a bv. intézetek védelmére, a rendkívüli események megelőzésére és felszámolásukkal kapcsolatos feladatok szakszerű végrehajtására.

A nevelési ismeretek tananyag elsajátítása során a hallgatók megismerkednek a fogvatartottak nevelésével kapcsolatos pedagógiai alapfogalmakkal, a büntetésvégrehajtási nevelés irányelveivel, feladatrendszerével, megvalósítási programjával. E tudnivalók megalapozzák azt a célkitűzést és elrendelő gyakorlatot, mely szerint a fogvatartottak nevelését a bv. intézetek személyi állománya mint nevelő közösség kell hogy végezze.

A konkrét szakmai és elméleti képzésen túl az iskola fel kell hogy vértesse hallgatóit kellő pszichikai érzékkel is a büntetésvégrehajtási munkára, hogy a kialakuló hivatástudat tartós alapokon nyugodjék. Ennek érdekében az iskolán folyó képzésnek szerves része a hallgatók nevelése. Ezt alapvetően az osztályfőnökök irányítják, de hasonló cél hatja át az egyes képzési csoportok szerint összeállított kulturális programokat, szabadidős tevékenységeket.

Úgy véljük, tevékenységünk jól szolgálja a hallgatók személyiségfejlesztését, általános műveltségének emelését, és tartós kötődésük kialakítását a büntetésvégrehajtási testülethez, munkához. Az iskola személyi és tárgyi feltételei lehetővé teszik, hogy az alapfokú képzés eredményes és színvonalas legyen. Az oktató törzs tagjai sokéves szakmai gyakorlattal és tapasztalattal, és természetesen megfelelő iskolai végzettséggel rendelkeznek. A hallgatók elhelyezési és ellátási körülményei az oktatást szolgáló berendezések és felszerelések a mai kor követelményeinek színvonalán állnak. Mindez lehetővé teszi, hogy a kívánt cél megvalósuljon, hogy az iskolán folyó tevékenység megfeleljen az elvárásoknak.

Az iskola szűkebb környezetének, Vác városának szerves részévé vált. Jó kapcsolatot alakított ki a város politikai és gazdasági vezetésével, társadalmi szervezeteivel, valamint az ellátását biztosító Váci Bv. Intézettel. A Váci Híradástechnikai Anyagok Gyára az iskola fennállásának 10. évfordulójára csapatzászlót adományozott, ez is bizonyítja, hogy munkánkat elismerik a város dolgozói.

Az iskolán folyó oktató-nevelő munka hatékonyságának növelése érdekében a Bv. Országos Parancsnokság szakosztályaival, a bv. intézetekkel, a büntetésvégrehajtás közép- és felsőfokú tanintézményeivel tovább kell erősíteni, mélyíteni a kapcsolatokat.

Munkánkat az országos parancsnok elvtárs 0113/86. sz. intézkedése komolyan segíti azzal, hogy jobb tanulmányi eredmények elérésére ösztönzi az alapfokú képzésben résztvevőket.

A fent említett változások lehetővé teszik, hogy a büntetésvégrehajtási tiszt-helyettesek és tisztessék alapfokú képzése eredményes és színvonalas legyen; hogy olyan jól felkészült hallgatók kerüljenek ki az iskolából, akik élethivatásuknak tekintik a büntetésvégrehajtási munkát, akik alkalmasak a testület előtt álló, egyre növekvő feladatok szakszerű ellátására, akikre számíthat a jövő büntetésvégrehajtása.

Zibrinyi Károly

A szabadságvesztés-büntetés történelmi előzményei

A börtön — polgári átalakulásokat megelőző — történetében értelmetlennek látszik a büntetési funkció éles elválasztása az előzetesen fogvatartottak őrzésétől, de ugyanilyen hiba lenne az is, ha ezt az intézményt csak a politikai vagy az ítéletre váró foglyokhoz kötnénk. Az ököljog társadalmában a politikai ellenfelek bebörtönzéséhez nem volt szükség formális eljárásra. A király parancsszóval küldte ellenlábasaikat a Towerba, a Bastille-ba. Nem kellett bírósági eljárás ahhoz, hogy a bárók, tartományurak alattvalóikat vagy ellenfeleiket vártömlőcbe csukhassák. Az uralkodók és kiskirályok életfogytig tartottak fogva ítélethozatal nélkül vetélytársakat, hatalmukat veszélyeztető „ellenjelölteket”. Arisztokrata familiák sora mentette meg becsületét azzal, hogy bűncselekményt elkövető családtagjaikat szentencia nélkül, engeszteléseképp elzárták, házi őrizetbe vették vagy toronyba falázták.

Történelmi értelmezésünk *szabadságvesztés-büntetés*nek tekint minden szabadságot korlátozó vagy elvonó büntető szankciót, a *börtön* történelmi fogalmán pedig a szabadság elvonásának végrehajtására szolgáló azon építményt vagy helyiséget értjük, amelyben elzárva tartották az előzetesen őrizetbe vettekét vagy az elítélteket; továbbá az ezen funkciókhoz kapcsolódó végrehajtási intézményeket.

Szabadságbüntetések az ókorban

Már korábbi tanulmányainkban többször leszögeztük: egy bizonyos társadalomban csupán az a büntetésnem juthat diadalra, s válhat a büntetésvégrehajtási rendszer döntő részévé, amely olyan becses értékeket érint, hogy elvonása vagy korlátozása az állam alattvalói, polgárai számára valódi és érzékeny hátrányt jelent. Természetesen a szankció végrehajtásához szükséges társadalmi-gazdasági feltételek kialakulása nélkül sem képzelhető el számottevő siker. Nem véletlen, hogy a szabadság elvesztése mint büntetés — mely tagadhatatlanul a legdrágább végrehajtást igénylő szankció — hosszú évszázados fejlődés révén jutott el a modern börtönig.

Nézetünk szerint a szabadságot érintő büntetések két gyökere nyúlik vissza az állam nélküli társadalomba. A nemzeti rendszerek mindenütt ismerték a *kiközösítés* — elsősorban védekező jellegű — szankcióját, amely a közösségen belül nem tolerált magatartásokat büntette. A kiközösítés akkor vált a szabadságot korlátozó szankcióvá, amikor a gazdálkodás, a technikai eszközök fejlődésének eredményeként már nem a halált jelentette a kitzasztott számára, csupán a közösséghez tartozásból eredő előnyök elvesztését. Vagyis a csoport védelmét, a gazdasági biztonságot, a döntésekben való részvételt. Ezeket csupán akkor élvezhette újra, ha saját korábbi csoportja visszafogadta, vagy ha egy idegen közösség teljes jogú tagjának ismerte el.

Az idők folyamán e kiközösítésből bontakozott ki — úgy véljük — egyfelől az azonos jegyeket hordozó *száműzés, számkivetés* büntetése, másfelől a kiközösítés mozzanatát tartalmazó *státuszvesztés*, a közösségben elfoglalt pozíció korlátozása vagy elvonása.

A szabadságvesztő szankciók másik forrása kétségkívül a szolgaság intézménye. Az ősi közösségből államilag szervezett társadalommá formálódó nép — akár a földművelés, akár a nomád vadászó-állattenyésztő útját járta be — megismerkedett a rabszolgasággal. A vándorlás, a nemzetiségek, törzsek közötti csatározások előbb-utóbb elvezettek a foglyul ejtett ellenség — mint szolga — asszimilálásához. A szolga ugyanúgy jogfosztott a közösségben, mint a kiközösített a csoporton kívül. E modell mintájára bontakozhatott ki a *teljes szabadságvesztés* mint ideiglenes vagy végleges állapot.

Feltehetően a szabadságkorlátozás ezen ága vezetett el a *bezárásig*, mely kezdetben rendkívül korlátozott lehetett. Kisebb büntetést érdemlő esetben, amikor a jogoktól való megfosztás túlzás lett volna, rövidebb elzárással büntették a helytelen magatartást. Azután a szankcionált cselekmények körének kibővítésével kellett rendezkedni az elfogott, még el nem ítélt bűnelkövetők őrzésére is. Véleményünk szerint ez a két funkció alakította ki a börtönt, s csak később kezdték ezt politikai ellenfelek eltüntetésére felhasználni, vagy — mint látni fogjuk — vesztőhelyként alkalmazni.

A rabszolgamunka és a szabadságfosztás egyesüléséből alakult ki azután a *deportáció*, amely nem más, mint a fogvatartás kombinálása száműzéssel és munkavégzéssel. A rabszolgamunka és a letartóztatás (börtön) keveréke a *bányamunka*, a *kényszermunka* is. A jogoktól való megfosztás enyhébb eseteként terjedt el a *kitiltás* és a *kényszerlakhely-kijelölés*.

A görög poliszok legkedveltebb büntetési neme a *száműzetés* volt. Hérodotosz leírja, hogy Iszagorász a lakadeimóni Kleomenészt hívta segítségül Kleiszthenész és hívei ellen. „Kleomenész nem nagy csapat élén megjelent a város előtt, majd kétszáz »átkozott« családot száműzött; ezeket Iszagorász nevezte meg neki.” Plutarkhosz beszámol arról, hogy Leonidász megfosztotta Kleombrotoszt trónjától és száműzte azért, mert „veje létére ellene fordult”. A görög történelem számos ehhez hasonló megoldást ismer. E módszerek leginkább politikai jellegű „bűncselekmények” megtorlására, politikai ellenfelek eltávolítására szolgáltak. (A bűncselekmény természetesen nem mai értelemben vett, törvényben meghatározott tényállást jelentett ekkortájt, hanem az uralmon lévők ítéletét a hatalmukat veszélyeztető magatartásokról).

A görög száműzés legtisztább megoldása az osztrakiszmosz, a cserépszavazás volt, melynek célja Athént megvédeni az újabb zsarnoktól. Valójában — mai szóhasználattal — úgynevezett biztonsági intézkedés volt, melynek segítségével meg lehetett szabadulni a politikai ellenlábasoktól. A (manipulálható és gyakran manipulált) népszavazás után a legtöbb szavazatot nyert politikust tíz évre száműzték Athénból. Így távolította el Themisztoklész Ariszteidészt, Periklész Kimónt karrierje útjából. Tudjuk azonban azt is, hogy a köztörvényes bűncselekmények (pl. szándékos emberölés) esetében is alkalmazható volt a száműzetés, sőt időnként létezett annak önkéntes formája is, amikor az elítélt megválthatta a kivégzését emigrálással.

A klasszikus szerzők több ízben említik a *börtön* intézményét is. Hérodotosz leírja, hogy Kleomenész demokráciaellenes tevékenységét megelégtelve az athéni nép őt magát elűzte, híveit pedig börtönbe vetette és halálra ítélte. Másutt beszámol Milthiadész Parosz elleni csúfos vereségéről, minek következtében hazatérésekor elfogták. A vereséért Xanthipposz halált kért fejére. Védői érdemeire való tekintettel csak annyit tudtak elérni az esküdtbírósnál, hogy a halálbüntetést ötven talentom pénzbüntetésre változtassák át. Arról már Plutarkhosz számol be,

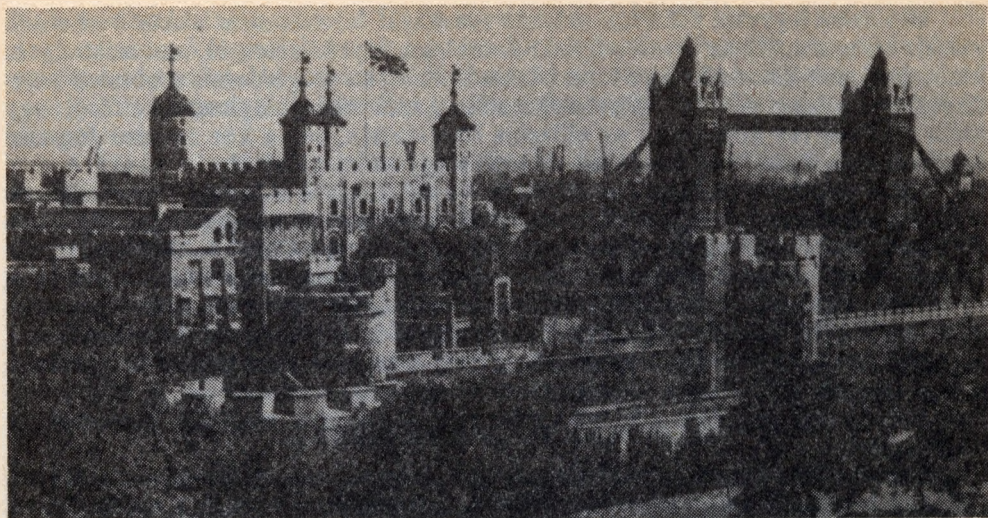

Az abszolútizmus hírhedt börtönei: a Bastille . . .

hogy a neves hadvezér, a marathoni győző, nem tudta kifizetni a büntetéspénzt, s így börtönben halt meg.

A börtön szerepe itt már kettős. Fölfogható úgy, mint egyfajta biztonsági őrizet, adóssági fogság, melyet mindaddig foganatosítanak, míg ki nem fizeti adósságát az elítélt. De mivel itt nem egyszerűen adósságról, hanem az államnak fizetendő büntetésről van szó (mi magunk arra hajlunk, hogy a börtön vagylagos szankciója a bírságnak, melynek kifizetésére a feltehetően nem szegény politikus képtelen volt. Valamiféle határozatlan tartamú börtönként fogható fel tehát a büntetés. A jogtörténet számos esetet jegyez, amikor az elítélt választhatott két felajánlott büntetés között.

Végül a görög börtönök funkciójának jellemzésére álljon itt még egy idézet,

... a Tower

amelyben Plutarkhosz elbeszéli Leonidasz Agisz elleni bosszúját. „Ekkor az ephorosok bementek Agiszhoz, majd a geruzia tagjaiért küldöttek, és amikor ezek a börtönbe érkeztek, bírósági tárgyalást tartottak, és felszólították, hogy adja elő védelmét tetteiért . . . aztán kimondták rá a halálos ítéletet és a hivatalszolgáknak megparancsolták, hogy vezessék a Dekhaszba. Ez az a helyiség a börtönben, ahol a halálraíteltet meg szokták fojtani.”

Róma börtöneiről többet tudunk, mint az athéni városállam ilyen rendeltetésű helyiségeiről. Ez természetes is, hiszen Róma történelmi pályafutása, birodalommá növekedése, a rabszolgatartás világméretű rendszere fokozottan igényelte a jog, s ezen belül a büntetőjog fejlesztését, kimunkálását, írásba és törvénybe foglalását. Az alábbiakban egy III. századi jogtudós, Ulpianus segítségével foglaljuk össze, hogy milyen szerepe volt Rómában a börtönnek. „A helytartók a börtönre ítélték esetében rendelkezni szoktak úgy is, hogy börtönben vagy lábbillincsben tartsák őket, de erre nincs joguk. Az ilyen büntetések tilosak, mert a börtön arra van, hogy őrizetben tartsa az embereket, nem arra, hogy büntesse őket . . . Szoktak mérsékeltségben vagy kénbányában végzendő kényszermunkát is kiszabni: ezek inkább bányára szóló ítéletek.”

Ulpianus világosan megfogalmazza ehelyütt, hogy nemcsak a börtönről, hanem a börtönre ítéltokről is szól. Vagyis azokról, akik bírói eljárás nyomán ítélet alapján kaptak börtönbüntetést. Ugyanakkor megkülönbözteti a börtönre ítélet esetét a bányára ítélestdől, a kényszermunkát pedig úgy említi, mint a börtönbüntetéssel rokon, ám attól jellegében eltérő szankciót. Értelmezésünkben az őrzés nála nem a biztonsági vagy előzetes fogvatartásra vonatkozik, hanem a börtön funkciójára, a bezárásra, ami nem jelenthet sem sanyargatást, sem testi büntetést.

Sokan másképp magyarázzák Ulpianust, mint mi. „A börtönt csak őrzésre használták” — mondják. Nézzük, hogy cáfolja ezt maga Ulpianus egy másik forráshelyen: „. . . ha akár életfogytig, akár meghatározott ideig tartó rabságra ítélték a rabszolgát, előző urának tulajdonában marad”. Értelemszerűen nem lehet ez a rabság szolgaság, hiszen rabszolgákról ír a jogtudós. Nem lehet bányamunka, mert annak megkülönböztetésére éppen ő hívta föl a figyelmet. Akkor pedig életfogytig vagy határozott ideig tartó bezárás lehet csupán.

Ulpianus jegyezte föl Pius császár utasítását is, miszerint akkor verhetnek valakit bilincsbe, ha az olyan súlyos bűncselekményt követett el, ami miatt „sem kezesekre, sem katonaságra nem bízható. Az ilyen megérdemli a börtönbüntetését már az ítélet előtt is”. Börtönbüntetésről szól tehát, méghozzá kettőről: egy ítélet előttről (ez körülbelül az előzetes fogvatartás, bár a kor zavaros fogalmi rendszerében ő ezt is büntetésnek tekinti) s egy ítélet utánról.

Ezzel persze nem kívánjuk kétségbe vonni, hogy a börtön fő funkciója az előzetes letartóztatás, vagy később kivégzési módozat, sanyargatás, „éhenhalasztás” által. (Ez esett meg Jugurtha numidiai királlyal és a Catalina-féle összeesküvésben részes Lentulus praetorral is.) Csupán azt állítjuk, hogy Róma börtöne az eddig megfogalmazott feladatok mellett valószínűleg büntetés kitöltésére is szolgált. Egyébként Pulszky Ágost és Tauffer Emil is hivatkoztak Beltrami Scalia munkásságára, amely már a múlt században kétségessé tette Ulpianus tételének merev (csupán az előzetes fogvatartásra vonatkozó) értelmezését. A Biblia számos helyen utal az ítélet előtt börtönbe zárt, fogolyként sínylődő keresztények történetére.

Theodor Mommsen római büntetőjogról írott — máig alapvető — monográfiájának börtönről szóló részeit áttekintve, érthetetlennek tűnik a sokat idézett megállapítás a börtön kizárólagos őrző funkciójáról. A szerző a börtön római történetét így összegezi: „formális értelemben persze a későbbi jogtól is idegen még a börtönbüntetés”. Ezzel azonban nem azt állítja, hogy nem volt börtönbüntetés. Kissé lejjebb így ír: „a börtönt mint büntetést, főképpen rabszolgák bűncselekményeinél alkalmazzák . . . a házi fegyelmezésnél — természetesen a nem szabadok vonatkozásában — az ergastulumon (munkabörtön) túl nem hiányozhat egyetlen nagyobb gazdaságból sem a rabszolgabörtön”. Utal arra is, hogy a börtönre ítélt rabszolgát átadták urának, mert a magistrátus rendszerint úgy dönt, hogy az úr házibörtönében kell végrehajtani a kiszabott büntetést.

Ugyancsak Mommsen figyelmezteti a kutatókat a római joggyakorlat azon irányára, melyben a carcer az életfogytiglani börtönbüntetés végrehajtási intézményévé alakult, noha kezdetben csak a halálraítéltek kivégzés előtti őrzésére szolgált. A kivégzés időpontjának meghatározása „a magistrátus mérlegelésétől függ, és úgyszólván nincsenek erre nézve törvényben megállapított maximális határidők, ellenben adva volt a lehetőség arra — és ezzel nagyon sokszor éltek is —, hogy a „halálbüntetés végrehajtásának elhagyásával azt ténylegesen életfogytig tartó fogságra változtassák át”. Szó sincsen tehát arról, hogy Mommsen tagadta volna a börtön mint büntetésvégrehajtási intézmény létét. A hibás értelmezés onnan ered, hogy főként tételes jogot művelő kutatók a modern börtön és a kezdeti fogságbüntetés egyezési pontjait keresik. Ürgödi György szerint egyébként a börtön már általános büntetési nemévé vált a császárkornak. Ez persze nem jelenti a hagyományosan alkalmazott büntetési módozatok hegemoniájának megdőlését.

Mindezek mellett a szabadságbüntetéseknek jóval kedveltebb változata volt a szabad római polgári *státus módosítása* vagy a görögöktől örökölt ún. *munkabörtön*. „Vannak büntetések — írja Ulpianus —, amelyek az életet veszik el, vagy *rabszolgaságot* jelentenek, vagy a polgárjogot vonják meg, vagy *száműzetéssel* . . . járnak.” Másutt a szabadságot megvonó büntetések között az alábbi módon tesz különbséget. A börtönön kívül ítéhetnek valakit közmunkára (munkabörtönre, bányamunkára és a bányában végrehajtandó kényszermunkára. Az utóbbiak között a bilincsek súlyában volt az eltérés: a kényszermunkát — mely szólhatott meghatározott időre, de életfogytiglan is — jóval nagyobb és nehezebb vasban kellett elviselni.

Marcianus, a III. század jogtudósa a mozgásszabadságot korlátozó büntetéseket határozott időre szóló kitiltásra, örökös kitiltásra, szigeten való kényszerla-

kásra és deportálásra osztotta föl. A sorrenddel egyben a súlyossági fokozatot is meghatározta. Valamelyikük megsértése a következő, súlyosabb fokozattá alakította át a büntetést. Ha valakit például meghatározott időre kitiltottak és az illető a megjelölt időpont előtt tért vissza, akkor elvesztette minden jogát a valamikori visszatérésre.

A közös néven relegációnak, súlyosabb fajtáiban száműzetésnek nevezett szankciónem legegyszerűbb fajtája a kiutasítás, kitiltás egy meghatározott helységről (leggyakrabban Rómából). A kiutasítás súlyosabb változatát, az Itáliából történő kitiltást korábban csak idegenek ellen alkalmazták. A kényszerlakhely kijelölése, az internálás a császárkor kedvelt büntetése lett, melyből lassan alakult ki a deportálás. Ez utóbbi több mint kényszertartózkodási körzet- vagy lakóhely-kijelölés. Főbenjáró büntetéssel együttjáró, vagyoneklobzással kísért eltávolítást jelent egy távoli szigetre, vagy elhagyott oázisba, tehát nehéz körülmények közé.

Szabadságbüntetések a római jogban

STÁTUSZVESZTÉS	A MOZGÁSSZABADSÁG KORLÁTOZÁSA		SZABADSÁGMEGVONÁS	
	meghatározott időre	örökre	meghatározott időre	örökre
a polgárjog elvesztése	kitiltás meghatározott helységről kitiltás Itáliából (interdictio) kényszerlakhely-kijelölés (internálás) száműzetés (deportálás)		háziőrizet (az internálás alfaja) közmunka, munkabörtön (ergastulum) bányamunka kényszermunka bányában	
rabszolgává tétel				

A táblázat csupán a büntetésnemeket tartalmazza, a különféle társadalmi állású elítéltek között nem tesz különbséget. Például rabszolgává csak szabad ember válhatott, a relegáció változásai is csak szabadokat sújthattak.

Az ind jogban ugyancsak megtalálhatók a fenti szabadságbüntetések főbb ágai. Ismerték a száműzetést, bár az indeknél alkalmazott faja inkább csak az erősen politikai tartalmú görög osztrakizmoszhoz hasonlítható; tudniillik következményeit illetően nem járt teljes jogvesztéssel. Kiszabták önálló büntetésként is, de foganatosították néha mellékbüntetés gyanánt is. Az állam területéről való kiűzés mellett alkalmazták a helységről történő kitiltást is. Az ind kasztrendszerben sokkal nagyobb lehetőség rejlett a státuszváltoztatás büntetéskénti felhasználására, mint a görög vagy a római politikai struktúrában. Míg ez utóbbiakban a társadalom három rétegre (teljes jogú polgár, idegen, rabszolga) tagozódott, addig az indeknél ötre (brahmana, ksatrija, vaisja, sudra, tsalada). Ily módon az expulsio (lejjebbités) mindennapos büntetés volt, s nem csak politikai-ideológiai cselekményekért szabták ki.

Ismeretes Manu törvénykönyvének egy rendelkezése a szabadságvesztésről: „Valamennyi börtönt közel a nyilvános országúthoz építtesse a király, hol a bűnelkövetők nyomorban vagy eltorzítva láttassanak”. Az intézkedés, nyilván az el-

„A tömlőc huszonkét lépcsőfoknyira volt a föld alatt... ”

rettentést szolgálva (a középkori kaloda és pellengér funkcióját magában hordva) egybekötötte valamiféle közszemlére tételei segítségével a megszegyenítést és a szabadság-megvonást, az esetlegesen testi büntetésekkel tetézett börtönbüntetés nyilvánosságát. Nem értünk egyet azokkal a nézetekkel, melyek Manu e rendelkezését úgy értelmezik, mintha az ind börtön célja csupán a pellengérré állítás lenne. Ugyanis nem mehetünk el szó nélkül Schik Sándor azon megjegyzése mellett, hogy bár az ind jogban nem volt döntő szankciónem a börtön, de mint intézmény, már az első ind drámában is szerepelt.

A feudalizmus szabadságbüntetései

A feudális társadalom kialakulásakor, az új rend kibontakozásának tüzeiben egyszerűsödött a büntetési rendszer. Nem volt sem hely, sem alkalom a büntetések variációinak kimunkálására és végrehajtására, de a józan értelemnek is elmentmondott volna, ha egy kiforrotlan társadalom bonyolult büntetési rendszereket és módszereket alkalmaz. Az egymást érő háborúk idején, az állandósult hadviselés mindennapjaiban a legegyszerűbb megoldásokat választották: a halálbüntetést, esetleg a szolgává tételt. Az állam megszilárdulása a büntetési módok közé emelte a kompenzációt, az anyagi jóvátételt. A szabadságbüntetések elterjedése csak a társadalmi konszolidáció után következhetett be. Ezzel kapcsolatban két általános érvényű megállapítást kell előrebocsátanunk.

Egyfelől a feudalizmusban egészen a felvilágosodás térnyeréséig döntő büntetésnem volt a halál, illetve a testi büntetés, jelentéktelenebb cselekményeknél a megszegyenítést alkalmazták. A szabadságbüntetések pedig csupán szinesítették

... a falak csöpögtek a víztől, a talaj nedves volt és az eső beesett.”

a palettát. Másfelől a szabadság megvonása a modern börtönök kialakulásáig több funkciót teljesített, melyek nem intézményenként váltak el egymástól, hanem az oda bezártak szerint különültek el, személyenként. Így, összhangban az ókori börtönnél mondottakkal az előzetes letartóztatástól, a biztonsági őrizettől az adósfogságon át a valódi szabadságvesztés-büntetésig ugyanaz az intézmény szolgálta a végrehajtást. A börtönben minden válogatás nélkül zárták össze a gyanúsítottakat az elítéltekkel, a politikai foglyokat a köztörvényesekkel, az először botlókat, a megrögzött bűnözőkkel, a gyermekeket a felnőttekkel, a nőket a férfiakkal stb.

Az antik világhoz képest mégis észlelhetünk változást, határozottan nő a bebörtönzés jelentősége. Az ókori világ közösségi társadalmát, a császárkor centralizált berendezkedését egyfajta polarizált hatalmi konstrukció váltotta fel Európában. Az egységesség helyébe a töredezettség lépett. A királyok és tartományurak hatalmi villongásai nyomán várak, erődök, megerősített városok sora jelent meg: államok létesültek az államban. A száműzés e helyzetben értelmetlenné vált, a státuszvesztés nem volt végrehajtható. De a bezárás szerepe megerősödött. Az elpusztítani nem szándékolt ellenfél számára, a hatalom bizonyítása okán megbüntetendők, megfenyítendők ellenében kézenfekvő megoldást kínált a bezárás. Az ókorban a politikai ellenfeleket eltették láb alól vagy száműzték (az állam politikai egysége garancia volt ez utóbbi megoldásra), a feudalizmusban viszont nagyobb biztonságot jelentett az őrizetben tartás. Már a földvárak gazdasági épületei mellett ott találjuk a tömlöcöt, a kővárak, a várfallal körülkerített városok is elképzelhetetlenek börtön nélkül. Kolostorokba, egyházi épületekbe is zártak világi személyeket a vallás által szankcionált cselekmények büntetése gyanánt. A királyi központosítás idején, majd az abszolutizmus kibontakozásakor

megjelentek a politikai megfontolású bebörtönzések hivatalos építményei, mint a már említett Tower, Bastille, a Doge-palota ólomkamrái.

Természetesen egészen más épületben, elzárási körülmények között töltötte büntetését egy főúr, egy herceg, mint a köznép, a közönséges bűnelkövető. Míg első esetben a börtön inkább az akcióképességtől való megfosztást, a mozgáskorlátozást vette célba, addig a második esetben a büntetési elem domborodott ki. Ennek ellenére az elsőt is be kell sorolnunk a szabadságbüntetések körébe, hisz a törvényesség elvének állami szintre emelését megelőzően a bűncselekmények megítélése nem volt tényállási elem kérdése. Lehet, hogy a mai tételes jog szerint a bebörtönzött semmiféle bűncselekményt nem követett el, ám magatartása mégis büntettnek minősült, mert keresztezte uralkodója vagy erősebb ellenfele akaratát. A pillanatnyi erőviszonyokon nyugvó hatalom utat nyitott a parttalan jogértelmezések előtt. Egyébként főrangú bűnelkövetők ritkán kerültek közönséges tömlöcbe: büntetésük közelebb állott a házi őrizethez, mint a szegény nép börtönéhez.

Az újkori börtönügy gondolkodói nem az úri börtönök miatt, hanem a kegyetlen körülmények között sínylődő rabok szenvedése, az egészségtelen és vizszatasztó tömlőrendszer miatt törték a fejüket a modern börtön modelljének kialakításán. De gondolataik csak akkor valósulhattak meg, amikor a szabadság általános érték lett a társadalomban, s a börtön büntető funkcióját már nem a test sanyargatásában látták kiteljesedni, hanem a szabadság elvonásában. Ahogyan a pénzbüntetések terjedésének előfeltétele a pénzgazdálkodás volt, úgy a szabadságvesztés-büntetés mai formája csak a győzedelmes polgári ideológia szabadságeszemélyének általánosságá válásakor alakulhatott ki.

A magunk részéről nagy merészségnek tartanánk a feudális börtönöknek bármiféle tipizálását. A fogság végrehajtásának nem voltak se általános, se részleges elvei. A börtönnek — a büntetésként alkalmazott tömlőcöztetésnek — nem volt egyéb célja, mint az elítélt sanyargatása. Ma úgy mondanánk: a büntetési cél a megtorlás volt. Az elrettentés szerepe elenyésző lehetett a fogvatartásban, hiszen teljes egészében hiányzott a feudalizmus évszázadaiban szokásos nyilvánosság. A börtön — lehetett bármilyen rossz híre — nem vehette föl a versenyt egy népünnepélyszámba menő kivégzéssel vagy egy nyilvános botozással. A nevelés csupán az enyhébb súlyú egyház- és vallásellenes cselekményekkel kapcsolatban merül fel párhuzamosan a böjt javító hatásába vetett hittel.

Ha nem vállalkozunk a büntetési célok szerinti, illetőleg a végrehajtás alapján történő tipizálásra, akkor még kevésbé tehetjük meg ezt az építményekre vonatkozóan. A Pál László monográfiájában felsorolt börtönfajták (pl. várfogság, inkvizíciós vagy földesúri börtön, városi tömlöc), megítélésünk szerint nem képeznek egymástól eltérő modellt. A tömlöcbe vetett emberek sorsa nem különbözött a vár őrtornyának börtöncellájába, a vármegeháza pincéjébe, illetőleg a földesúr kúriájának alagsorába zártakétól. Ha mégis megtennénk, az olyan lenne, mintha mai börtöneinket a következő módon csoportosítanánk: egyházi épületből lett börtön, gyárépületből kialakított börtön, bv. intézet számára épített börtön stb.

Vizsgáljuk meg helyett a börtönök állapotát. Nehezen találhatunk erre hívebb tolmácsolót, mint — az Itália szinte valamennyi tömlöcét megtapasztalt domonkosrendi szerzetest — Tommaso Campanellát. Az eretneknek bélyegzett pap megjárta Castelvetere, Gerace, Nápoly, Castelnuovo és Sant'Elmo zárkáit, széljegyzetei feltérképezik a feudális börtönállapotokat. „Földalatti üregbe vetettek . . . mint Jeremiást, ahol nincsen világosság, nincs levegő, bűz és mocskok van, örök tél és örök éjszaka.” A börtönök nagy része biztonsági okokból a föld alatt, vagy ablaktalan helyiségekben volt. A foglyokat többnyire a tető nyitott részén, vagy a csapóajtón keresztül táplálták.

A vallásos közfelfogás kizárta a hívek közösségéből a bűnelkövetőket, hiszen azok vétettek Isten békeparancsa ellen. Becstelenségük folyamánaképpen a társadalom nem köteles velük törődni. A keresztény vallásból kölcsönzött nézet, miszerint a test sanyargatása (a böjt, a testi fájdalmak elviselése) visszavezet az igaz útra, hitelesítette a börtönök elhanyagolt állapotát (ha egyáltalán fölvetődött ezzel kapcsolatban valamiféle kétely). A börtönöket a legrikkább esetben takarították, aljukat vastagon borította az emberi ürülék. Szellőztetésre nem volt lehetőség, egészségügyi ápolás szóba se jött. Az élelmezés esetleges volt, vízen és kenyéren kívül mást nem kaptak az elítéltek. Lelki támaszt, papot is igen ritkán. Az egerek, patkányok és egyéb rágcsálók, valamint a bogarak számára a bűz, a fekália és a rothadó emberi testek vonzóvá tették a börtönöket. A kaloda, a bilincsek különféle variációi gyakran súlyosbították a bebörtönzöttek életét.

Szerencsésebbnek mondhatták magukat a vártornyokban raboskodók (akik kizárólag a kiváltságos rétegek soraiból kerültek ki), bár az ő sorsuk se volt irigylésre méltó. A Kassa vezető polgárává emelkedő Bocatius János, a magyar országgyűlés megbízásából protestáns német választófejedelmekhez indult szövetségest keresni Bécs ellen. A császári titkosrendőrség azonban letartóztatta; először Prágába kísérték és a vár Fehér-tornyába zárták. „... nem tudom, honnan kapta nevét. Mert valójában egy másik torony volt a Fehér-torony, a császár lakosztálya alatti helyiség, az őrség tartózkodási helye, s csupán ennek a tornya volt valamikor börtön... A jelenlegi börtön valamikor lőportorony volt és fegyverraktár. Nem messze innen áll két másik torony is, az egyik vörös, a másik fekete. Előbbiben a cseh nemeseket őrzik, utóbbiban a gonosztevőket kínozzák.”

Beszámolt Bocatius a rabok bizonyos mértékű elkülönítéséről is. Ahol ő volt fogva tartva, ott gonosztevőket sohasem helyeztek el. Mai szóhasználattal élve politikai foglyokat tettek vele egy helyiségbe. A Fehér-toronyban külön szobába zárták az elítélteket, hogy a magány is kínozza őket. A helyiségek egyébként tiszták voltak. „Láncrea vertek, azután bedobtak valami mélységbe. Nagy, boltozatos terem, fehér kályhával, valóságos sírbolt”, de volt benne ablak, sőt kályha is! „Porkolábom, aki egyébként hírhedt gyűlölője volt a nem katolikusoknak, mint egy eber cerberus, egy kis nyíláson szokott engem figyelni.” Leírja még, hogy saját ruhájában élt, saját pénzéért kiegészítő élelmet vásárolhatott magának. Viszont gyakran napokra megvonták tőle az élelmet fegyelmezés gyanánt.

Bocatius még panaszkodott arra, milyen nehezen viselte az egyedüllétet, milyen nehezen teltek a semmittevés napjai. Nos, a XVI. században már megjelent a szabadságvesztésnek egy új eleme: a munkáltatás. A rabokat egyre gyakrabban fogták munkára. Kezdetben tömlöckörnyéki *közmunkákra* (utcatakarításra, árnyékszéktisztításra, kisebb építési-szállítási munkákra), később intézményesítették a megoldást és nagyszabású *állami építkezéseken* dolgoztatták a foglyokat (folyamszabályozásnál, mocsárlecsapolásnál, csatornaépítkezéseken, várerődítéseken).

A feudális börtönök intézményes elterjedésének nagy lökést adott a nyomozási módszerek megváltozása a XV. században. Amikor megjelent a tortúra, mint bizonyítási eszköz, rohamosan hozzáfogtak börtönöket építeni. A kinzókamra ugyanis része volt a tömlöcnek. Sok régi városban lelhetünk például a hóhér háza alatt tömlöcre.

A munkáltatás gondolatából még egy új szabadságbüntetés bontakozott ki: a *gályarabság*. Míg a közmunkákra vezénylés lényegében a börtönbüntetés kiegészítő eleme, addig a gályarabság (máshol hajóvontatás), vagy az ókorból felelevenített bányamunka már a fizikai megterhelés, a testi büntetés és sanyargatás, valamint a szabadságvesztés kombinációja. S ráadásul megvan az az előnye, hogy az állam megszabadul bűnözőitől. Például nemigen kell attól tartani, hogy a nápolyi gályákra eladott pesti gályarab valamikor is Magyarország földjére lép.

A korábban már említett, nem börtönszerű szabadságbüntetések közül ismert a feudalizmusban a *száműzetés* (főként politikai ügyekben), a *kitiltás* (valamely városból vagy tartományból), végül a *deportálás* (gondoljunk csak Ausztrália benépesítésére, az angol észak-amerikai gyarmatok első lakóira, francia Guyanára vagy a többi gyarmatosító állam fegyencelepeire). A mozgáskorlátozás, kényszerartortzkodás és a háziőrizet sem hiányzott a szabadságbüntetések rendszeréből.

Új szankció volt azonban — az egyházi bírásokodás köréből származó, vezekelő jellegű — búcsújárás, zarándoklat, melyet a kutatók az időleges száműzés egy fajtájának tekintenek. A magunk részéről a kalodát, a pellengért, a szégyenketrecet csak részben értékeljük megszegényítő (büntetési) eszközként. A kaloda ugyanis legalább annyira szabadságvesztést, szabadságkorlátozást szolgáló eszköz (s persze jóval olcsóbb a börtönnél), mint amennyire megszegényítő. Véleményünk szerint ezt bizonyítja az is, hogy a kaloda lényegéhez egyáltalán nem társul a nyilvánosság. Számos város a kalodáztatást a börtönben, a városházán vagy a hóhér felhívásánál rendelte végrehajtani.

A felvilágosodás ideológiai harcainak, majd a polgári forradalmaknak a hatására gyökeresen megváltozott a szabadságbüntetések rendszere és végrehajtása. A szabadságvesztés-büntetések skálája leszűkült, a büntetések centrumába a modern értelemben vett szabadságvesztés került. E folyamat azonban jelentősége és bonyolultsága okán már egy külön fejezetet érdemel sorozatunkban.

Dr. Kabódi Csaba — dr. Mezey Barna

Ajánlott irodalom

Balogh László—Horváth Tibor: Büntetésvégrehajtási jog I., BM Könyvkiadó, Budapest 1983.

Bónis György—Sarlós Márton: Egyetemes állam- és jogtörténet, Tankönyvkiadó, Budapest 1957.

Diódsi György (szerk.): A római jog világa, Gondolat Kiadó, Budapest 1973.

Gláser István: A szabadságvesztés-büntetés végrehajtása. Történeti áttekintés, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1975.

Horváth Tibor (szerk.): Büntetésvégrehajtási rendszerek—büntetésvégrehajtási jog, szakirodalm-gyűjtemény, A Rendőrtiszti Főiskola Kiadása, Budapest 1980.

Lukács Tibor: Feljegyzések az élők házaról, Közgazdasági- és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1979.

Pál László: Nevelés a büntetésvégrehajtásban, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1976.

Pulszky Ágost—Tauffer Emil: A börtönügy múltja, elmélete, jelen állása különös tekintettel Magyarországra, Emich Gusztáv kiadása, Pest 1867.

Chick Sándor: A büntetőjog őskora, Aigner Alajos kiadása, Budapest 1878.

Szöllösy Oszkár: Magyar börtönügy. A szabadságvesztések végrehajtása, A szerző kiadása, Budapest 1930.

E SZÁMUNK SZERZŐI

Dr. Kabódi Csaba egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar büntetőeljárás-jogi tanszék; **dr. Káplár Zoltán** bv. ezredes, a Bv. Központi Kórház igazgató főorvosa; **dr. Kövér Ágnes** bv. főhadnagy, az Országos Parancsnokság nevelési osztályának főelőadója; **Máthé Zoltán** bv. főhadnagy, az Országos Parancsnokság biztonsági osztályának főelőadója; **dr. Mezey Barna** egyetemi adjunktus, ELTE Állam- és Jogtudományi Kar magyar állam- és jogtörténeti tanszék; **dr. Németh Gyula** bv. őrnagy, az Országos Parancsnokság biztonsági osztályának vezetője; **dr. Raskó Gabriella**, az állam- és jogtudományok kandidátusa, az Országos Kriminológiai és Kriminálisztikai Intézet csoportvezetője; **Turbók Attila**, a Heti Híradó szerkesztője, az Országos Parancsnokság sajtóosztályának alosztályvezetője; **Véghné dr. Müller Anikó** bv. főhadnagy, a Pálhalmi Börtön és Fogház csoportvezető nevelője; **Zibrinyi Károly** bv. alezredes, az IM Bv. Tiszthelyettesképző Iskola parancsnoka.

| Nemzetközi tapasztalatok

Az 1985. évi költségvetés Belgiumban

A bűnözés növekedése, mely az embereket bizonytalanságban tartja, az államnak egyre nagyobb kihívást jelent. Az igazságügyi minisztérium 1985. évi költségvetését az előző évhez képest 859,7 millió belga frankkal (4,33%-kal) megemelték, így az az összeg amivel a tárca rendelkezhet, megközelíti a 21 milliárd frankot. Különböző új törvénytervezeteken dolgoznak, amelyek azt a látszatot próbálják kelteni, mintha egy büntetőjogi reform készülne, noha nincs másról szó, mint a repressziós eszközök megerősítéséről.

Jelentős probléma a büntetésvégrehajtási intézetek túlszűfolttsága is a bűnözés növekedésének következményeként. Az igazságügyi minisztérium óvatosan fogalmaz, amikor ezeket a tényeket említi: „a növekedés nem általánosítható, ugyanis míg például a nemi erőszakot, a városokban növekszik, addig vidéken a bűncselekmények vonatkozásában csökkenés tapasztalható”. A minisztériumi jelentés ugyanakkor elismeri, hogy ami a tulajdon elleni bűncselekményeket illeti, ott a növekedés számottevő. Míg 1979-ben 41 644 betöréses lopást követtek el, addig 1983-ban 69 321-et, a rablások száma pedig a fenti időszakban 161-ről 714-re nőtt...

Az okkutatásnál vizsgálni kell a Belgiumban több éve tartó gazdasági válságot. A hivatalos körök viszont elzárkóznak az ilyen vizsgálódások elől, álláspontjuk szerint lehetetlenség bármi-féle kapcsolatot is keresni, illetve találni a bűnözés növekedése és gazdasági

gi válság között. Ez az állítás azonban ellentmond az igazságügyi minisztériumi jelentés azon sorainak, amely bizonyos bűncselekmények növekedését a munkanélküliség növekedésével magyarázza.

Az igazságügyi minisztériumnak és a belügyminisztériumnak igyekeznie kell, hogy mihamarabb kidolgozzon egy megfelelő prevenciós és repressziós politikát, ugyanis egyre nyugtalanítóbb a tény, hogy a lakosság maga próbál reagálni a bűnözés növekedésére — különböző önvédelmi fegyverek vásárlása és beszerzése útján. (*Le Drapeau Rouge*)

A börtönök túlszűfolttsága az NSZK-ban

Az NSZK-ban a büntetésvégrehajtás szakembereinek túlnyomó többsége azon az állásponton van, hogy túl gyakran és gyorsan kerül sor őrizetbe vételre, túl sok hosszú szabadságvesztés-büntetést szabnak ki a bíróságok, túlságosan sok fiatalot börtönöznek be. Ezek következménye a büntetésvégrehajtási intézetek katasztrofális állapota.

Az SPD szövetségi gyűlésbeli frakciójának vezetője Alfred Emmerich a helyzetet „aggasztónak” nevezte: az állapotok „elviselhetetlenek és embertelenek”, és „az újbóli szocializációra tett erőfeszítéseket csaknem lehetetlenné teszik.”

Az NSZK-ban 100 000 lakosra 104 börtönlakó jut, ez a szám a szomszédos Hollandiában 31, Svájcban valamivel 50 felett van, Franciaországban 74. Bebizonyosodott, hogy a hosszabb sza-

badságvesztés-büntetések nem alkalmasak a bűnözési hullám visszaszorítására.

Rendkívül kedvezőtlen az őrszemélyzet számaránya is, 1000 börtönlakóra országosan 35, Nyugat-Berlinben, Hamburgban és Brémában pedig 1000 börtönlakóra 60-70 tisztviselő, börtönőr és egyéb alkalmazott jut. A börtönök túlszűfoaltsága feszült atmoszférát teremt, és sok összetűzéshez vezet...

A nyugat-berlini SPD büntetőjogi bizottsága olyan jogszabály-módosítást javasol, amely szerint a kisebb súlyú bűncselekményeket egyáltalán nem büntetnék szabadságvesztéssel. Ehelyett a közhasznú munkára ítélés széles körű és differenciált rendszerének kidolgozását javasolják. Ezt Hessen tartományban sikerrel ki is próbálták. Herbert Günther tartományi igazságügy-miniszter azt reméli, hogy így több mint 500 elítéltet lehet évente megmenteni a börtönből, és emberségesebb, hatékonyabb módon visszavezetni a társadalomba.

1981 és 1984 szeptembere között eddig 1536 elítélt fizetett pénzbüntetést vagy végzett közcélú munkát, és takarított meg a tartománynak 30 000 börtönnapit költséget. A további javaslatok e programok kiszélesítését, tökéletesítését célozzák. Mivel az NSZK-ban egy elítélt börtönben tartása évi 30 000 márkába kerül, az erőfeszítések értelme és célja nyilvánvaló. (*Vorwärts*)

A bűnözés világtérképe

Az ENSZ legújabb dokumentumának tartalma szerint a szervezett bűnözés helyzete világszerte olyan, hogy bolygónk lakóit — a bűnözés lassú növekedése, új formákkal való gazdagodása és ipari szervezetsége folytán — faji, vallási, társadalmi és gazdasági helyzet szerinti megkülönböztetés nélkül egyaránt sújtja a sértetté válás lehetősége.

A bűnözés évente kb. 2%-kal nő világszerte: 1970—1975-ben 100 000 lakosra 900 elítélt jutott, 1975—1980-ra ez az arány 1000-re (az ipari társadal-

makban pedig 1500-ra) ugrott, 2000-ben pedig előreláthatóan 2000 elítélt jut majd 100 000 lakosra, tekintet nélkül a társadalmi fejlettségre.

Míg a kriminalitás évente 2%-kal nő, addig a szabadságvesztésre ítélték száma 4%-kal emelkedik. Mindehhez hozzá kell fűzni azt is, hogy a rendőrség munkájának hatékonysága az elmúlt évtizedben 50%-kal nőtt, a kriminalitás miatti pénzügyi kiadások pedig az egyes országokban megduplázódtak. A kriminalitás, a szervezett bűnözés jelenleg olyan vállalkozáshoz hasonlítható, amely nem ismeri a krízist, amelynek különböző beruházásai és érdekeltségei vannak, amelynek alkalmazott technikája és eszközei pedig egyre komplexebbek.

Végigtekintve az egyes földrészeket, a helyzet nagyjából a következő. Európában és Észak-Amerikában a gazdasági és a vagyon elleni erőszakos bűnözésen kívül nőtt a kábítószer- és fegyverkeresedelem, a terrorizmus és a családon belüli erőszakos bűncselekmények száma. Latin-Amerikában az élet elleni, a vagyon elleni és az államellenes bűncselekmények, valamint a kábítószer-élvezet és -kereskedelem nőtt számottevően.

Ázsiában csupán az utóbbi évtizedben emelkedett a kábítószer-élvezet. Számos országban foglalkoznak itt a kábítószeresek alapanyagának természetével, előállításával. A kábítószer-élvezet és -kereskedelem mellett a személy elleni — főleg a fiatalok által elkövetett — erőszakos bűncselekmények számának növekedése tapasztalható. Az afrikai országokban főleg a külföldi kultúra, pénzügyi érdekeltségek és transznacionális szervezetek hatására fokozódott a korrupció, nőtt a gazdasági bűncselekmények száma. Néhány helyen a kábítószer-kereskedelem is tért hódított.

A szervezett bűnözés modern formájának stratégiája szupranacionális hatású és terjedelmű, ezért az ellene való küzdelem határozott nemzetközi együttműködést igényel. (*Corriere della Sera*)

A kriminalitás elleni küzdelem torzhajtásai az NSZK-ban

Az NSZK szövetségi rendőrsége, abban az igyekezetében, hogy a veszedelmesen terjedő bűnözésnek gátat vessen, olyan eszközöket vesz igénybe az utóbbi időkben, amelyek nélkülöznek minden törvényes jogalapot, és elítélendők erkölcsi szempontból. A rendőrség és a bűnözők társadalmának bizonyos fokú együttműködéséről van szó, mely hovatovább oda vezet, hogy az úgynevezett nagy halak lebuktatása céljára igénybe vett kis bűnözők szolgálataik elismerése fejében lehetőséget kapnak megszokott tevékenységük nagyobb kockázat nélküli folytatására.

Tagadhatatlan, hogy a besúgók alkalmazásának sok évszázadra, sőt évezredre visszanyúló hagyományai vannak. Elég csak az inkvizíció működésére, valamint a náci- és egyéb fasiszta rendszerek módszereire utalni. Kétségtelen, hogy a rendőrség és a nyomozó hatóságok egy-egy bűncselekmény felderítésénél kénytelenek igénybe venni a kétes elemek által szolgáltatott, és így nem teljesen megbízható bizonyítékokat is. Ez az igénybevétel azonban semmi esetre sem terjedhet odáig, hogy a bizonyítékokat — erre előéletüknél fogva alkalmas, beugrató ügynökök útján — maga a nyomozó hatóság állítsa elő . . .

Az majdnem természetes, hogy azok a személyek, akik ilyen természetű megbízásokat rendszeresen vállalnak, nem a bűnözést meggyőződésből, önzetlenül üldöző tisztességes emberek táborából, hanem olyan obskurus rétegekből rekrutálódnak, akik otthonosan mozognak az „alvilág”-ban, és pénzért, vagy kétes tevékenységük elnézéséért mindenre kaphatók. A rendőrség szinte hivatalos nyilvántartást vezet róluk, de ismerik őket azok a pénzemberek is, akik kétes üzelmeik lebonyolítására ugyancsak gyakran veszik igénybe közreműködésüket . . .

Melyek azok a többségükben nem pénzbeli ellenszolgáltatások, amiket a beugratók és besúgók megbízóiktól, el-

sősorban a rendőrségtől kapnak? Például: ha külföldi és szüksége van tartózkodási engedélyre, megkapja. Ha kábítószeresek, esetről esetre megkapják fejadagjukat „élvezettársaik” körében végzett felderítő tevékenységük jutalmául. Megint másokat azzal jutalmaznak, hogy jól kiérdemelt büntetésüket elengedik vagy enyhítik, ha terhelő tanúként a nyomozó hatóságok rendelkezésére állnak . . .

A szövetségi rendőrség bizalmi embereit a hivatalos nyilvántartásban „V-embereknek” (Vorzugs-Leute) nevezik. Ezek az előnyben részesítendő kiváló emberek csak addig élvezhetik kiváltságos helyzetüket, amíg bizonyítani tudják hasznosságukat. Emiatt állandó nyugtalanságban, félelemben élnek. Ha feleslegesnek bizonyulnak, megbízóik elejtik őket. Ezért hasznosságuk bizonyítására nemegyszer kénytelenek bűncselekményeket szervezni, hogy ezek leleplezésével elnyerjék megbízóik elismerését és jutalmát.

Az így kialakult kísérteties közeledés a bűnüldöző hatóságok és a bűnözők társadalma között a kriminalitás elleni küzdelem olyan egészségtelen, torz kinövés, melynek jelenléte magára a szövetségi rendőrség törvénytisztelő, igazságot kereső tagjaira is szinte lidércnyomásként nehezedik. Ennek az ördögi mechanizmusnak a kerekei közül nagyon nehéz szabadulni. A radikális rendteremtés ma már nem tűr halasztást. Egy jogállamban az igazság kiderítése is csak a törvény által kifejezetten megengedett módon lehetséges. (*Der Spiegel*)

Az öngyilkosságok számának növekedése a francia bv. intézetekben

1985. április 1-jén 44 654 elítélt tölti szabadságvesztését a különböző büntetésvégrehajtási intézetekben. Ez a szám rekordnak tekinthető. A büntetésvégrehajtási intézetekben elhelyezhető száma 32 500 személy, így a francia büntetésvégrehajtási adminisztrációnak kü-

lönböző gondokkal kell szembenéznie. Az elítéltek számának emelkedésével párhuzamosan növekszik a büntetés-végrehajtási intézetekben az öngyilkosságok száma. Ma már elsősorban nem a nyílt lázadástól kell tartani, hanem az elítéltek egyfajta tiltakozási módjától: az öngyilkosságoktól. 1984-ben 58-an követtek el sikeres öngyilkosságot. Megjegyzendő, hogy a múlt század közepétől egészen 1971-ig évente átlag mintegy húszan lettek öngyilkosok, a robbanás csak 1971-et követően állt be.

Az öngyilkosságok száma azonban nemcsak a börtönökben nő, hanem a civil életben is. Azon azonban mindenképpen el kell gondolkodni, hogy miért nő az öngyilkosságok száma hatványozottabban a büntetés-végrehajtási intézetekben. Egyes szakértők kiemelik, hogy elsősorban középkorú vagy idősebb elítéltek követnek el öngyilkosságot. A fiatalabbak még látnak perspektívát szabadulásuk utáni életkörülményeiket illetően. Azok viszont, akik úgy látják, nem fognak életükben szabadlábba kerülni, sokkal nehezebben tudják elviselni a zárt körülményeket. Így 1984-ben az 58 öngyilkos személy közül 39 olyan elítélt volt, aki feltehetően börtönben halt volna meg.

Nyomós ok a másik indok is, a börtönök túlszűfolttsága. A bv. intézetek jelenlegi kihasználtsága 137%-os, de egyes intézetek elérik a 150%-os kihasználtságot is. Az a 32 000 férőhely, amivel a büntetés-végrehajtási adminisztráció rendelkezik — oly kevés, hogy szinte méltatlan egy iparilag fejlett társadalomhoz. Probléma az is,

hogy a büntetés-végrehajtási intézetek többsége nagyon korszerűtlen. Marseille-ben az egyik börtönben pl. 900 elítéltre mindössze 16 tusoló jut, s így nem lehet megoldani, hogy minden rab legalább egyszer igénybe vehesse. Az elítéltek nehezen viselik el, hogy nyáron 40 fokal hőség van a cellákban, s 10 négyzetméteren hárman élnek. Mindezek a körülmények nem segítenek abban, hogy a fogvatartottak meg tudják őrizni emberi mivoltukat.

A büntetés-végrehajtási adminisztráció nem szándékszik radikális változtatásokat végrehajtani, a helyzeten lépésről lépésre kíván javítani. Az állam Franciaországban 150 frankot költ naponta egy elítéltre (beleértve az ellátás és a felügyelet költségét). Ez az összeg kevés, összehasonlítva azzal, hogy pl. Svájcban az elítélt napi 600 frankkal terheli az állami költségvetést. Egy új férőhely létesítése a börtönben 400 000 frankba kerül. Ezért nem lehet arra számítani, hogy az új börtönök létrehozásával és a jelenlegiek korszerűsítésével a helyzet a közeljövőben meg fog változni. Az igazságügy-miniszter bejelentette, hogy 1986-1989 között 2328 új férőhelyet kell kialakítani, de alapvetően ez sem fogja megoldani a problémákat. A körülmények lényeges megváltoztatását csak egy olyan eseménytől lehet várni, mely alapjaiban rázza meg a büntetés-végrehajtás jelenlegi adminisztrációját. Így egy komoly börtönlázadás esetleg alkalmas lenne arra, hogy a helyzetért felelős személyek gyorsabb és radikálisabb változtatásokra legyenek hajlandók. (*Le Monde*)

Válogatta: **Bánki Erika**

**A fegyveres fiatalok I. országos találkozója
(1986. szeptember 27—30.)**

A fegyveres erőknél és testületeknél szolgálatot teljesítő fiatalok első alkalommal tartották meg országos találkozójukat, Székesfehérvárott és Pákozdon.

A rendezvényt sorozat fő célkitűzése az volt, hogy hazánk fegyveres fiataljai jobban megismerjék egymás szakmai és mozgalmi tevékenységét. Ennek érdekében felelevenítették a KISZ XI. kongresszusának ide vonatkozó dokumentumait, ismertették a fegyveres testületek KISZ-fiataljainak belső életét, de emellett bővelkedett a találkozó sport- és kulturális eseményekben is.

A büntetvégrehajtási tevékenységet kiállítás mutatta be a társ fegyveres szervezetnek és az érdeklődőknek. A találkozó maradandó élményt nyújtott a bv. fiatalok számára. Mindannyian a rendezvényt sorozat megismétlésére szavaztak.

ára: 10 Ft

